

**ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԵՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ՝
«ՀՀ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱՀԱՄԱԼԻՐ» ՊՈԱԿ
«ՕՐԵՆՔԻ ՊԱՏՎԱՐ» ԳԻՏԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ**

**ԱՄՍԱԳԻՐՆ ԸՆԴԳՐԿՎԱԾ Է ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԴՐՈՒՑԹՆԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՄԱՆ
ՀԱՄԱՐ ՀՀ ԿԳՆ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ՈՐԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ
ՀԱՄԱՐ ԸՆԴՈՒՆԵԼԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՑԱՆԿՈՒՄ**

***Հրատարակվում է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի
գիտական խորհրդի երաշխավորությամբ
Լրատվական գործունեություն իրականացնող՝
ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր ՊՈԱԿ, գրանցման
վկայական 03Ա085891՝ տրված 15.09.2009թ.***

Հասցե՝ Երևան 0004, Ծովակալ Իսակովի պողոտա 29,
Էլեկտրոնային կայք՝ www.edupolice.am,
Էլեկտրոնային փոստ՝ orenqipatvarjournal@mail.ru,
Հեռ. 010-77-15-24

Համարի թողարկման պատասխանատու՝ պատասխանատու քարտուղար
Տ. Խաչատրյան:

Խմբագրությունը կարող է հրապարակել նյութեր՝ համամիտ չլինելով
հեղինակների տեսակետներին:

**ОСНОВАТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:
ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕКОММЕРЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ
"ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС ПОЛИЦИИ РЕСПУБЛИКИ
АРМЕНИЯ"**

"ЗАЩИТНИК ЗАКОНА" научно-методический журнал
*Издается по рекомендации Научного совета Образовательного
комплекса полиции Республики Армения*

ЖУРНАЛ РЕКОМЕНДОВАН ВЫСШИМ КВАЛИФИКАЦИОННЫМ КОМИТЕТОМ И ВКЛЮЧЕН В
ПЕРЕЧЕНЬ ВЕДУЩИХ РЕЦЕНЗИРУЕМЫХ НАУЧНЫХ ЖУРНАЛОВ И ИЗДАНИЙ, В КОТОРЫХ
ДОЛЖНЫ БЫТЬ ОПУБЛИКОВАНЫ ОСНОВНЫЕ НАУЧНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ДИССЕРТАЦИЙ НА
СОИСКАНИЕ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ДОКТОРА И КАНДИДАТА НАУК

Адрес: Ереван 0004, проспект Адмирала Исакова 29

Официальный сайт: www.edupolice.am

Электронная почта: orenqipatvarjournal@mail.ru

Тел: 010-77-15-24

Ответственный за выпуск номера: ответственный секретарь Тигран Хачатрян

**FOUNDER AND PUBLISHER:
"POLICE EDUCATIONAL COMPLEX OF RA" STATE NON-PROFIT
ORGANIZATION**

"BULWARK OF LAW" scientific-methodical journal
**It is published with the warranty of the Scientific Council of the Police
Educational Complex of RA**

THE JOURNAL IS INCLUDED IN THE MAIN RESULTS AND FOR PUBLISHING THE THESIS IN RA'S
MINISTER OF EDUCATION AND SCIENCE HIGHER QUALIFICATION COMMITTEE'S IN THE
ACCEPTED SCIENTIFIC PUBLICATIONS LIST

Address: Yerevan 0004, Covakal Isakov Avenue 23,

Official web-cite: www.edupolice.am

Email: orenqipatvarjournal@mail.ru

Tel.: +374 10-77-15-24

Journal Issue Manager, Responsible Secretary T.Khachatryan

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐ

Գլխավոր խմբագիր - ի.գ.թ. *Տիգրան Եսայան*,

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ուսումնամեթոդական և զարգացման վարչության պետ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ *Արտակ Մնացականյան*,

Պատասխանատու քարտուղար - ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի կրթության որակի ապահովման և գիտական աշխատանքների բաժնի պետ, ոստիկանության կապիտան *Տիգրան Խաչատրյան*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԻ ԱՆՈՒՍՆԵՐ՝

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ *Մանուկ Մուրադյան*,

ՀՀ ոստիկանության պետի գլխավոր խորհրդական, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ. *Գրիգոր Բաղիրյան*,

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետի առաջին տեղակալ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ *Միսակ Մարկոսյան*,

ՀՀ ոստիկանության իրավաբանական վարչության պետ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ի.գ.թ. *Ռուսլան Մարանդյան*,

ՀՀ ոստիկանության ՀԿԼՎ պետ, ոստիկանության գնդապետ *Աշոտ Անարդյան*,

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի պետ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ *Գագիկ Գրիգորյան*,

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի պետի տեղակալ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.թ., դոցենտ *Արտակ Հովհաննիսյան*,

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դատավոր, ի.գ.դ., պրոֆեսոր *Աշոտ Խաչատրյան*,

Արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր, ի.գ.դ., պրոֆեսոր *Սերգեյ Առաքելյան*,

ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, ի.գ.թ. *Հովհաննես Քոչարյան*,

ՌԴ ՆԳՆ Կրասնոդարի համալսարանի պետի առաջին տեղակալ, ոստիկանության գեներալ-մայոր, տ.գ.դ., պրոֆեսոր *Օլեգ Բուլգակով*,

ՌԴ ՆԳՆ կառավարման ակադեմիայի պետի առաջին տեղակալ, ոստիկանության գեներալ-մայոր, ի.գ.թ., դոցենտ *Ալեքսանդր Պարադնիկով*,

ՌԴ ՆԳՆ Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի պետի գիտական աշխատանքների գծով տեղակալ, ոստիկանության գնդապետ, ի.գ.դ., պրոֆեսոր *Մակսիմ Բախուն*,

ՌԴ ՆԳՆ կառավարման ակադեմիայի պետական կառավարման տեսության և մեթոդոլոգիայի ամբիոնի պետի տեղակալ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ *Անդրեյ Անիսին*։

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Главный редактор- кандидат юридических наук *Есаян Тигран Микаелович*,

Заместитель главного редактора- начальник учебно-методического управления Образовательного комплекса полиции Республики Армения, подполковник полиции, кандидат юридических наук, доцент *Мнацаканян Артак Самвелович*

Ответственный секретарь - начальник отделов обеспечения качества образования и научной работы Образовательного комплекса полиции РА, капитан полиции *Хачатрян Тигран*

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Начальник Образовательного комплекса полиции РА, полковник полиции, канд. юрид. наук, доцент *Манук Мурадян*,

Главный советник начальника Полиции РА, полковник полиции, д-р юрид. наук, *Григор Бадирян*,

Первый заместитель начальника Образовательного комплекса полиции РА, подполковник полиции, канд. юрид. наук, доцент *Мисак Маркосян*,

Начальник Юридического управления Полиции РА, подполковник полиции, канд. юрид. наук, *Руслан Марандян*,

Начальник Управления по связям с общественностью и СМИ Полиции РА, полковник полиции *Ашот Агаронян*,

Начальник Академии Образовательного комплекса полиции РА, полковник полиции, канд. юрид. наук, доцент *Гагик Григорян*,

Заместитель начальника Академии Образовательного комплекса полиции РА, полковник полиции, канд. юрид. наук, доцент *Артак Оганесян*,

Судья Конституционного суда РА, д-р юрид. наук, профессор *Ашот Хачатрян*,

Ректор Академии юстиции, д-р юрид. наук, профессор *Сергей Аракелян*,

Заслуженный юрист РА, канд. юрид. наук *Ованнес Кочарян*,

Первый заместитель начальника Краснодарского университета МВД РФ, генерал-майор полиции, д-р техн. наук, профессор *Олег Булгаков*,

Первый заместитель начальника Академии управления МВД РФ, генерал-майор полиции, канд. юрид. наук, доцент *Александр Парадников*,

Заместитель начальника по научной работе Санкт-Петербургского университета МВД РФ, полковник полиции, доктор юрид. наук, профессор *Максим Бавсун*,

Заместитель начальника кафедры теории и методологии государственного управления Академии управления МВД РФ, д-р философ. наук, доцент *Андрей Анисин*.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գևորգյան Արուսյակ

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ7

Թադևոսյան Արման

ԺՈՂՈՎՐԴԱԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ
ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՏԵՍԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ 15

Թումասյան Դավիթ

ՄԱՐԴՈՒ ԹՐԱՖԻԳԻՆԳԻ ԿԱՍ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍՊՐՔԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ30

Լազարյան Արփի

ԱԶՏԱԶՐԿՄԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՎԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԻ ԽՐԱԽՈՒՍԱՆՔԻ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱԹԵԼՈՒ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ 46

Հակոբջանյան Վիկտորյա

ԹՄՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՅՄԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔ61

Ղամբարյան Արթուր

ՑՈՒՑՄՈՒՆՔԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԴԵՊՈՆԱՅՈՒՄ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ
ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ70

Մարգարյան Արզար

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՁԱՏՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ՍԿԶԲՈՒՆՔ..... 86

Агузумцян Рубен Вазгенович, Амбарцумян Манук Вачикович, Габриелян Арменуи

Корюновна, Мамян Татевик Суреновна, Шахвердян Гаяне Давидовна
ИЗУЧЕНИЕ ТРАФФИКИНГА В КАЧЕСТВЕ НАСИЛИЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ
СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ..... 96

Бадальянц Элеонора Юрьевна

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ И
УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ 108

Гришин Андрей Владимирович, Данилова Кристина Геннадьевна

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНУЖДЕНИЯ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ
СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ 115

Гукасян Армен Патваканович

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И МЕРЫ ПО
ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С
ТОРГОВЛЕЙ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ..... 130

Исраелян Геворг Воваевич

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРИЧИН И ПОСЛЕДСТВИЙ ЛАТЕНТНОСТИ
ТРАФИКИНГА 143

Мартыненко Наталия Эдуардовна, Мартыненко Эдуард Владимирович

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПОХИЩЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА И ТОРГОВЛЮ
ЛЮДЬМИ ПО УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ 150

Намнясева Виктория Вячеславовна, Жукова София Сергеевна

ВЛИЯНИЕ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА НА РОССИЙСКОЕ
УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО, РЕГЛАМЕНТИРУЮЩЕЕ
ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ 159

Пимакова Ольга Геннадьевна

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ 167

Проваторова Ксения Васильевна

К ВОПРОСУ О ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ 174

Савенко Ирина Алексеевна, Бикмашев Виталий Абдулхаевич

ОТДЕЛЬНЫЕ ВИДЫ СОУЧАСТИЯ ПРИ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ ПО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И РОССИЙСКОЙ
ФЕДЕРАЦИИ..... 182

Сорокун Николай Сергеевич

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТОРГОВЛЮ
ЛЮДЬМИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ..... 189

Shahnazaryan Norik

THE METHODS OF CONSTITUTIONAL REGULATION 197

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

Գևորգյան Արուսյակ

*Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարանի
կիրառական հոգեբանության ամբիոնի դասախոս*

Այսօր մեծ դեր ունեն կիրառական նշանակություն ունեցող գիտությունները, որոնք առաջացել են մի քանի գիտությունների կարևորագույն հայեցակետերի միավորումից: Այդպիսի օրինակ է իրավաբանական հոգեբանությունը, որն ուղղված է իրավապահ մարմինների գործունեության հոգեբանական կողմի ուսումնասիրությանը և որպես հոգեբանական գիտության կիրառական ճյուղ՝ իր կայացման ընթացքում Հայաստանում և Ռուսաստանում անցել է պատմական մի քանի կարևոր փուլեր:

Իրավաբանական հոգեբանության ստեղծման նախադրյալ է միջնադարի օրենքի պատժիչ համակարգը (պատիժ, ահաբեկում), որը լուսավորության դարաշրջանում առաջ քաշեց հասարակության բողոքը, և, հանցագործին ֆիզիկական և հոգեբանական բռնության ենթարկելու հետ մեկտեղ, առաջին անգամ (Ելնելով մարդասիրությունից) նրա հոգեբանությունը հասկանալու փորձեր արվեցին (Մ.Մ. Շերբատով, Ի.Տ. Պոստոլովա):

XIX դարի սկզբին առաջադեմ գիտնականները փորձում էին քրեական-իրավաբանական ուսմունքը հիմնավորել հոգեբանական գիտելիքներով (Վ.Կ.Ելպատսկի, Կ.Դ.Լոդիյ, Լ.Ս.Գորդիենկո և ուրիշներ): Դեմոկրատական հասարակության կազմավորման շրջանում տեղի ունեցավ ճորտատիրական իրավունքի վերացում (1861թ.), դատական (1864թ.) և ուղղիչ-պատժական (1879) բարեփոխումներ:

Այս փոփոխությունները պայմաններ ստեղծեցին իրավաբանական հոգեբանության ուսմունքի ավելի լայն կիրառման համար, քանի որ այն հասարակության սոցիալական պահանջն էր: Ռուսաստանում բարեփոխումների նախաշեմին տպագրվեցին դատաքննչական պրակտիկայում հոգեբանական գիտելիքների կիրառման վերաբերյալ մի շարք աշխատություններ, որոնցից են Ի.Ս.Բարշևի «Հայացք քննչական իրավագիտությանը» (1858թ.), Կ.Յա. Յանովիչ-Յաննսկի «Մտքեր քրեական դատավարության վերաբերյալ՝

հոգեբանության և ֆիզիոլոգիայի տեսակետից» աշխատությունը (1862թ.), Բ.Լ.Սպասովիչի «Քրեական իրավունք» (1863թ.), Ա.Ու.Ֆրեդեի «Ակնարկ դատական հոգեբանության վերաբերյալ» (1874թ.) աշխատությունները:¹

Այնուհետև (XIX դարի վերջ- XX սկիզբ) հանցագործի անձի ուսումնասիրման վերաբերյալ (Լ.Ե.Վլադիմիրովի, Գ.Ս.Ֆելդշտեյնի, Մ.Ն.Գերնետի, Գ.Գրոսսի, Լ.Ի.Պետրաժինցկու, Ի.Յա.Ֆոյնցկու, Դ.Ա.Դրլի, Դ.Դ.Բեզսոնովի աշխատությունները), վկաների (Ի.Ն. Խոմյակովի, Գ.Ռ.Պորտուգալովի, Օ.Վ.Գոլդովսկու, Ա.Ն.Բերբշտեյնի, Մ.Մ.Խոմյակովի, Մ.Պ.Բուխվալովի աշխատությունները), երդվյալների դատարանի (Ա.Ս.Բոբրիշև -Պուշկինի աշխատությունները), պատժիչ համակարգի վերաբերյալ (Ա.Յա. Գերդ, Ա.Ս. Բոգդանովսկի, Դ.Ա.Դրլի, Ա.Ֆ. Կիստյակովսկու, Դ.Ա.Տալբերգի, Մ.Պ. Բեկլեշևի, Դ.Վ.Կրասնսկու, Բ.Մ.Լևիտսկու, Ն.Ա.Օկունսկի, Պ.Ի.Ռովինսկու, Ն.Բ. և Կ.Վ.Բուկավշնիկով եղբայրների, Մ.Ն.Կապուստինի, Ա.Դ.Ուշինսկու և այլոց աշխատությունները) հետազոտությունների միջոցով հանցագործությունների կանխմանը վերաբերող կիրառական խնդիրներ լուծելիս հոգեբանական, հոգեբուժական, իրավական գիտելիքների հետ համատեղ (կոմպլեքսային) կիրառման և դրանց զարգացման շնորհիվ իրավաբանական հոգեբանությունը ձևավորվում է որպես գիտության առանձին ճյուղ:

Միննույն ժամանակ, կատարվում է հետազոտությունների նոր մեթոդների առաջադրում և գործնական ստուգում, ծագում են առաջադեմ գիտնականների (Ի.Ս.Սեչենև, Կ.Դ.Կավելին, Վ.Ս.Բեխտերև, Վ.Պ.Սերբսկի, Պ.Ի.Կովալևսկի, Ս.Ս.Կորսակով, Ա.Ֆ.Կոնի և այլն) գիտական երկխոսություններ:²

Պետք է նշել, որ հետհեղափոխական շրջանի Ռուսաստանում սկսեցին մեծ ուշադրություն դարձնել իրավախախտումների կանխարգելմանը, օրինականության և արդարադատության իրականացմանը (1925թ. կազմավորվեց հանցագործի և հանցագործության հետազոտման պետական ինստիտուտ, 1927թ. Մոսկովյան նահանգական դատախազությանը կից ստեղծվեց փորձարարական հոգեբանության լաբորատորիա՝ Ա.Ռ. Լուրիեի ղեկավարությամբ), մեծ արագությամբ սկսեց զարգանալ դատահոգեբանական փորձաքննության (ԴՀՓ) կիրառումը (Ա.Ե.Բրուսիլովսկի, Ե.Կ.Կրասնուշկին):

¹ **Васильев В.Л.** Юридическая психология. 6-е изд. — СПб.: Питер, 2009 — 68 с.

² **Михайлова О.Ю.** Агрессия и сексуальное поведение // Прикладная психология. — 2000. — № 6. — С. 16—24.

Հետագայում ԴՀՓ-ի կիրառումը կասկածի տակ դրվեց, և մինչև 1960-ական թվականների կեսերն իրավաբանական հոգեբանությունը, մասնավորապես հոգեբանական փորձարարական գործունեությունը, բացասական արձագանքներ էր ստանում, և դա կապված էր այն բանի հետ, որ փորձագետ հոգեբանը «ոտնձգություն էր կատարում» իրավաբանի գործունեության շրջանակներին վրա՝ որոշելով մեղադրյալի (հանցագործի) մեղքը:³

Իրավաբանական հոգեբանության վերածնունդը կատարվեց 1964թ., երբ ՄՄԿԿ ԿԿ-ն ընդունեց «Երկրում իրավաբանական գիտության հետագա զարգացման և իրավաբանական կրթության բարելավման միջոցառումների մասին» որոշումը: Ըստ այս որոշման՝ իրավաբանական հոգեբանությունն իրավաբանների մասնագիտական (պրոֆեսիոնալ) պատրաստման պարտադիր տարրերից մեկն էր, իսկ 1971թ. Անցկացվեց «Դատական հոգեբանության արդի խնդիրները» թեմայով համամիութենական գիտական, կիրառական համաժողով, որից հետո ուղղիչ դաստիարակչական գաղութներում ստեղծվեց հոգեբանի պաշտոնը, ԽՍՀՄ ՆԳՆ Ակադեմիայում ստեղծվեց իրավաբանական հոգեբանության առաջին ամբիոնը՝ պրոֆեսոր Ա.Պ. Կրակովսկու ղեկավարությամբ, Ռյազանում ԽՍՀՄ ՆԳՆ բարձրագույն դպրոցում ստեղծվեց ուղղիչ-աշխատանքային մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնը՝ Ի.Ի.Կուլպովի ղեկավարությամբ: Ինչ վերաբերում է իրավաբանական հոգեբանության հետագա զարգացմանը՝ պետք է նշել, որ 1990-ական թվականներին ՆԳՆ-ում ստեղծվում է հոգեբանական ծառայությունների միասնական համակարգ: Տարեցտարի, ընդունելով իրավաբանական հոգեբանության անհրաժեշտությունը, հաստիքային պաշտոններ են բացվում գերատեսչություններում և նախարարություններում:

Ինչպես նշում է Վ.Լ. Վասիլևը. «Իրավաբանական հոգեբանությունն ինքնուրույն գիտական ճյուղ (դիսցիպլին) է, որի ուշադրության կենտրոնում են անձի և իրավունքի՝ որպես մեկ համակարգի տարրերի փոխհամաձայնության խնդիրները»: Նշված ոլորտը ներառում է իր մեջ մի քանի ուղղություններ (ենթաճյուղեր), որոնք բարենպաստ հենակետ են իրավական նորմերը կյանքի կոչելու համար:

Վերլուծելով զանազան հայեցակարգեր և տեսություններ՝ իրավաբանական հոգեբանության մեջ կարելի է առանձնացնել հետևյալ ուղղությունները.

³ **Васильев В.Л.** Юридическая психология. 6-е изд. — СПб.: Питер, 2009 — 68 с.

1. Իրավական հոգեբանություն (իր մեջ ներառում է իրավագիտակցության, իրավական մշակույթի, իրավական սոցիալականացման և այլ հոգեբանական խնդիրները),
2. Քաղաքացիա-իրավական կարգավորման հոգեբանական ասպեկտները (մարդկանց փոխհարաբերությունների հոգեբանությունը քաղաքացի-իրավունք ոլորտում, քաղաքացիական գործընթացի հոգեբանական ասպեկտները),
3. Իրավաբանական հոգեբանության գործունեություն (իր մեջ ներառում է դատական հոգեբանություն, իրավաբանի մասնագիտական (պրոֆեսիոնալ) գործունեության հոգեբանություն),
4. Քրեական հոգեբանություն (հանցագործության կատարման հոգեբանություն, տուժողի հոգեբանություն, հանցագործի անձի հոգեբանություն),
5. Դատահոգեբանական փորձաքննություն և այլն:

Իսկ հիմնական մեթոդները, որ կիրառում է իրավաբանական հոգեբանությունը, իրենց մեջ ներառում են.

1) գիտական հետազոտության մեթոդներ (դիտումը, գիտափորձը, անամնեստիկ մեթոդը, քրեական գործին վերաբերող փաստաթղթերի ուսումնասիրումն ու վերլուծումը, անհատական-հոգեբանական առանձնահատկությունների ուսումնասիրումը (թեստավորում, հարցում, անկետավորում, զրույց),

2) Անձի վրա հոգեբանական ներգործության մեթոդները (համոզումը, ներշնչումը),

3) դատահոգեբանական փորձաքննության մեթոդները (փորձաքննվողի վիճակի և հոգեբանական գործընթացների վերականգնման մեթոդները, անհատների ճանաչողական առանձնահատկությունների, հոգեզգացմունքային կարգավիճակի ուսումնասիրումը):⁴

Իրավաբանական հոգեբանության ուղղությունների տեսական մշակումը և նրանց գործնական կիրառումն այսօր շատ կարևոր խնդիր է: Անցկացնելով գրական աղբյուրների վերլուծություն (վերջին տարիների գիտաժողովների նյութերը, թեմատիկ ամսագրերը, իրավաբանական հոգեբանությ-

⁴ Михайлова О.Ю., Целиковский С.Б. Судебно-психологическая экспертиза личности серийных сексуальных преступников. — М.: КРЕДО, 2008. — 254 с.

յան վերաբերյալ գրված թեկնածուական աշխատանքները՝ վստահաբար կարելի է ասել, որ իրավաբանական հոգեբանության մեջ տեղ գտած խնդիրներից առավել մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում այն հարցերը, որոնք կապված են:⁵⁶⁷⁸

- պատժողական համակարգի հետ (դատապարտվածի անձի առանձնահատկությունների, օրինաչափությունների ուսումնասիրությունը Օ.Գ.Անանև, Պ.Օ.Բելկոն, Ե.Վ.Վասկե, Ա.Մ.Վելիկոցկայա, Ա.Մ.Դուշկին, Մ.Մ.Կալաշնիկովա, Ա.Ա.Կոնոպ, Ի.Ի.Կուպցով, Վ.Մ.Լիտվիշկով, Ա.Բ.Միտկինա, Մ.Դ.Խաչատուրյան, Ս.Ա.Խուդոկոնենկո և այլն), քրեա-կատարողական համակարգի աշխատակցի անձի առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը (Մ.Վ.Բրեժնև, Ա.Ս.Դուշկին, Ե.Ա.Եվստաֆենա, Կ.Վ.Կրյակլին, Ն.Վ.Լուկյանչենկո, Ա.Վ.Մոլոստով, Ա.Բ.Նապրիս, Ա.Ի.Պապկին, Բ.Մ.Պոզդնյակով, Մ.Բ.Պրյախինա, Օ.Ա.Ռոժկով, Վ.Վ.Սոլոդնիկով, Ն.Ն.Տավտիլովա, Մ.Ս.Տարասիկով և ուրիշներ),
- իրավաբանական աշխատանքների հոգեբանության հետ (անձնային-հոգեբանական բնութագրերի, վարքի առանձնահատկությունների, արդարության զգացման, իրավապահ մարմինների աշխատակիցների իրավական վարքի, դատական համակարգի հետազոտումը (Ի.Ա.Վասիլև, Ե.Վ.Վասկե, Ե.Ե.Գավրինա, Ա.Վ.Կլոպովա, Ե.Լ.Կոստոչկո, Տ.Բ.Մալցևա, Ա.Դ.Նազարով, Ն.Պ.Պիրիլովա, Վ.Ա.Ռոզոչև, Ա.Վ.Սոմով, Վ.Ա.Սոսին)),
- քրեական հոգեբանության հետ (հանցագործի քրեածին, դրդապատճառների առանձնահատկությունները, հանցավոր վարքի հոգեբանական մեխանիզմը, ահաբեկչության հոգեբանական ասպեկտների

⁵ Электронный журнал «Психологическая наука и образование». Архив — [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: <http://www.psyedu.ru/journal/archive.phtml> (дата обращения 05.10.2014).

⁶ Темы диссертаций и авторефератов по специальности «Юридическая психология», ВАК РФ 19.00.06 — [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: <http://www.dissercat.com/catalog/psikhologicheskije-nauki/yuridicheskaya-psikhologiya> (дата обращения 10.10.2014).

⁷ Статьи по юридической психологии — [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: <http://psyjournals.ru/topic/urpsy/index.shtml> (дата обращения 18.10.2014).

⁸ **Поздняков В.М.** Юридическая психология: генезис и перспективы // Прикладная юридическая психология. — 2010. — № 2. — С. 15—37.

ուսումնասիրումը (Ի.Դ.Աբիդուլևա, Ա.Ի.Բելկին, Ա.Ա.Բիչկովա, Վ.Ս.Գրաչև, Ա.Յա.Գրիշկո, Վ.Ա.Եմելին, Ս.Ն.Ենիկոլոպով, Գ.Պ.Իվանով, Ի.Ա.Կրիվենկո, Մ.Ի. Մարյին, Օ.Յու.Միխայլով, Ա.Ս.Նայդենով, Ա.Ն.Պոստոլենյա, Ռ.Ա.Ռոմաշով, Վ.Յու.Ռիբնիկով, Ի.Ս.Սոկոլով, Վ.Ա.Սոսնին, Օ.Վ.Ստարիկով, Ս.Բ.Ցելիկովսկի, Ժ.Չ.Ցուցիևա, Ե.Ա.Շիշկինա և ուրիշներ)),

- դատահոգեբանական փորձաքննության և ստի դետեկտոր (полиграфология) (Մ.Վ.Զեյգեր, Ռ.Ս.Իվանով, Յու.Բ.Կոմիսարովա, Բ.Յու.Նեկլյուտով, Բ.Ա.Պոլյանսկայա, Ֆ.Ս.Սաֆուանով, Դ.Ա.Ստեպանենկո, Յու.Ի.Խոլոդնի և ուրիշներ):

Հայաստանում ևս իրավաբանական հոգեբանության զարգացմանը նպաստել են հայ հետազոտողների մի շարք աշխատություններ: Դրանցից են Դ. Ս. Ամիրյանի «Իրավաբանական հոգեբանություն»⁹ ուսումնական դասընթացը, Ս. Արզումանյանի, Է. Գրինի «Իրավաբանական հոգեբանություն»¹⁰ հիմնարար աշխատանքը, որն առաջին բուհական դասագիրքն է և հարուստ նյութ է պարունակում ընդհանուր, սոցիալական և իրավաբանական հոգեբանությունից: Դասագրքում հանգամանորեն քննարկվում են իրավաբանական հոգեբանության տեսամեթոդական հիմունքները, սոցալատաբանության, քրեադատավարության, դատական փորձաքննության, փաստաբանական, քրեակատարողական (պենիտենցիար) գործունեության հոգեբանական հիմնախնդիրները: Հատկանշական են նաև Է. Գրինի «Հոգեբանությունը իրավապահ գործունեությունում»¹¹, «Փաստաբանական գործունեության հոգեբանություն»¹², «Դատահոգեբանական փորձաքննությունը քրեական և քաղաքական դատավարությունում»¹³ աշխատությունները: Ս.Արզումանյանի, Ս.Մկրտչյանի, Վ. Սարգսյանի «Իրավաբանական հոգե-

⁹ Դ. Ս. Ամիրյանի Իրավաբանական հոգեբանություն | Դասընթացի ուսումնական ծրագիր, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2010, 28 էջ

¹⁰ Արզումանյան Ս., Գրին Է., Իրավաբանական հոգեբանություն, Եր., 2004, 432էջ:

¹¹ Գրին Է., Հոգեբանությունը իրավապահ գործունեությունում, Եր., Զանգակ-97, 2007, 144 էջ:

¹² Գրին Է., Փաստաբանական գործունեության հոգեբանություն, Երևան, Զանգակ, 2001, 60էջ:

¹³ Գրին Է., Դատահոգեբանական փորձաքննությունը քրեական և քաղաքական դատավարությունում, Երևան, 2002, 72էջ:

բանության պրակտիկում»¹⁴աշխատությունը: Որպես վերջաբան՝ պետք է փաստել, որ իրավաբանական հոգեբանությունը և նրա արդի վիճակը պահանջում են հիմնական դրույթների տեսության և դրանց գործնական կիրառման հետագա զարգացում ոչ միայն ՌԴ-ում, այլև ՀՀ-ում: Այս փուլում կարևոր է որոշակիացնել և ստեղծել իրավաբանական հոգեբանության հետ առնչվող բոլոր հարակից գիտությունների ընդհանուր հասկացությունների շտեմարան:

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Геворгян Арусяк Геворговна

*Преподаватель кафедры прикладной
психологии Армянского государственного
педагогического университета имени Х.Абовяна*

Статья посвящена этапам развития юридической психологии и актуальным проблемам. Анализируются и выделяются историографические периоды становления юридической психологии, современные направления, их проблемы, цели и методологическая основа. Особое внимание уделено современному состоянию и перспективам развития юридической психологии.

Ключевые слова: Юридическая психология, право, судебная психология, уголовное право, правонарушение.

¹⁴ Ս.Արզումանյան, Ս.Մկրտչյան, Վ. Սարգսյան, Իրավաբանական հոգեբանության պրակտիկում, Ե. 2002:

DEVELOPMENT TRENDS IN LEGAL PSYCHOLOGY

Gevorgyan Arusyak

*Lecturer at the Chair of Applied Psychology,
Armenian State Pedagogical University
after Kh. Abovyan*

The article is devoted to the development stages of legal psychology and current issues. The historiographical periods of the formation of legal psychology, modern trends, problems, goals, and methodological basis are analyzed and distinguished. Special attention is paid to the current state and prospective development of legal psychology.

Key words. Legal psychology, law, forensic psychology, criminal law, offense.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 08.10.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 17.10.2022թ.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔԻ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՏԵՍԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թաղևոսյան Արման

ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի

իրավաբանական վարչության գլխավոր իրավաբան,

ՀՀ ոստիկանության կարգապահական հանձնաժողովի անդամ,

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի

իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

Ժողովրդաիշխանությունը բավականին ընդգրկուն հասկացություն է և լինելով ինքնուրույն գիտական եզրույթ՝ այն իր մեջ ներառում է փիլիսոփայական, քաղաքական և իրավական գաղափարներ:

Ժողովրդաիշխանությունը ձևակերպումների որոշակի առանձնահատկություններով բովանդակվում է աշխարհի բազում երկրների սահմանադրություններում¹: Կան երկրներ, որոնց հիմնական օրենքներում ժողովրդաիշխանության փոխարեն օգտագործվում է ժողովրդի կամ ազգի ինքիշխանություն արտահայտությունը²: Ձևակերպումների նման բազմազանությունը պայմանավորված է նրանով, որ «Ժողովրդաիշխանություն» հասկա-

¹ Constitution of Belgium, Article 15, էլ. նեսուրս՝

https://constituteproject.org/constitution/Belgium_1831?lang=en, հղումն ըստ 11.01.2022թ.,

Constitution of the Federal Republic of Germany, Article 20, էլ. նեսուրս՝

https://constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en, հղումն ըստ 11.01.2022թ.,

Constitution of Greece, Article 1, էլ. նեսուրս՝

https://constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en, հղումն ըստ 11.01.2022թ.,

Constitution of Ireland, Article 6, էլ. նեսուրս՝

https://constituteproject.org/constitution/Ireland_2019?lang=en, հղումն ըստ 11.01.2022թ.

² Constitution of the Russian Federation, Article 3, էլ. նեսուրս՝

https://constituteproject.org/constitution/Russia_2014?lang=en, հղումն ըստ 11.01.2022թ.,

Constitution of the Italian Republic, Article 1, էլ. նեսուրս՝

https://constituteproject.org/constitution/Italy_2020?lang=en, հղումն ըստ 11.01.2022թ.,

Constitution of the Portuguese Republic, Article 3,

https://constituteproject.org/constitution/Portugal_2005?lang=en, հղումն ըստ 11.01.2022թ.,

Constitution of Spain, Article 1, էլ. նեսուրս՝

https://constituteproject.org/constitution/Spain_2011?lang=en, հղումն ըստ 11.01.2022թ.

ցությունը չափազանց ընդարձակ է իր բովանդակությամբ և խայտաբղետ դրսևորման ձևերով, ուստի դժվար է տալ դրա միասնական սահմանումը:

Անդրադառնալով «Ժողովրդաիշխանություն» հասկացության հիմնախնդրին՝ հարկ է ուսումնասիրել այնպիսի կատեգորիաներ, ինչպիսիք են «Ժողովուրդ», «իշխանություն», «Ժողովրդական ինքնիշխանություն» հասկացությունները և դրանց հարաբերակցությունն այլ եզրույթների հետ:

Սովետական միության ժամանակաշրջանում ընդունված էր «Ժողովուրդ» հասկացության մարքս-լենինյան մոտեցումը, որի համաձայն ժողովուրդն ընկալվում էր որպես աշխատավորների ամբողջություն: 1936 թվականի ԽՍՀՄ Սահմանադրությունն ամրագրում էր, որ «ամբողջ իշխանությունը պատկանում է քաղաքների և գյուղերի աշխատավորներին՝ ի դեմս աշխատավորների պատգամավորների խորհուրդների»³: Նման ձևակերպում էր պարունակում նաև ՀԽՍՀ 1937թ. Սահմանադրությունը⁴:

Ժամանակի նշանավոր գիտնականներից Ա.Ի. Լեպյոշկինը նշում է. «Ժողովուրդ եզրույթի ներքո հասկացվում է մարդկանց որոշակի պատմական ընդհանրություն, որը փոփոխվում է՝ կախված կոնկրետ ժամանակաշրջանում հասարակության կողմից լուծվող զարգացման խնդիրներից: Դրան համապատասխան՝ ժողովուրդը կարող է կազմված լինել միայն աշխատավորներից կամ իր մեջ ներառել այն սոցիալական շերտերը, որոնք ևս օբյեկտիվորեն մասնակցում են պետության դինամիկ զարգացման խնդիրների լուծմանը»⁵: Այս բնորոշումն ուներ խիստ ընդգծված դասակարգային բնույթ և ծառայում էր որպես իրավական և փաստական հիմք՝ քաղաքացիների առանձին խմբերի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար:

«Ժողովուրդ» հասկացությունը ժամանակակից մասնագիտական գրականության մեջ բնորոշվում է որպես պետության քաղաքացիների ամբողջություն⁶: Դրա հետ մեկտեղ, առկա են նաև այս հասկացության ընկալումները լայն և նեղ առումներով: Լայն առումով «Ժողովուրդ» հասկացությունը նույնացվում է «քաղաքացիներ» հասկացության հետ, որոնք իրենց ամբողջ-

³ ԽՍՀՄ Սահմանադրություն, ընդ. 1936 թվականի դեկտեմբերի 5, հոդված 3

⁴ ՀԽՍՀ Սահմանադրություն, ընդ. 1922 թվականի փետրվարի 3, հոդված 1

⁵ Лепешкин А. И., Советское государственное право, Москва, 1971, С. 103

⁶ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդ. խմբագրությամբ Գ.Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, 2010, էջ 56

ջությամբ պատկանում են որևէ կոնկրետ պետությանը: Իսկ նեղ առումով «ժողովուրդ» հասկացությունն ընկալվում է որպես ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների ամբողջություն⁷:

Մեզ համար առավել ընդունելի է «ժողովուրդ» հասկացության ընկալումը լայն առումով, քանի որ նպատակահարմար չէ դրա կազմից քաղաքացիների այնպիսի կատեգորիաների բացառումը, ինչպիսիք են, օրինակ, անչափահասները, անգործունակ քաղաքացիները կամ ընտրական իրավունք չունեցող այլ քաղաքացիները: Թեև նրանք չեն օգտվում որոշակի քաղաքական իրավունքներից, այնուամենայնիվ, այդպիսով նրանք չեն դադարում լինել ժողովրդի մի մասը: Բացի դրանից, «էլեկտորատ» հասկացությունը չի կարելի նույնացնել «ժողովուրդ» հասկացության հետ՝ այն պարզ պատճառով, որ պետության և քաղաքացու միջև առկա հարաբերությունները չեն սահմանափակվում միայն քաղաքական բնույթ ունեցող հարաբերություններով: Սոցիալական, տնտեսական, հոգևոր-մշակութային ոլորտները ևս կարևոր են մարդու ինքնարտահայտման, ինքնաիրացման համար:

Զարգացած երկրների սահմանադրական իրավունքի տեսություններում «ժողովուրդ» հասկացությունը նույնացվում է «ազգ» հասկացության հետ⁸: Հայրենական գրականության մեջ «ժողովուրդ» հասկացությունը դիտարկվում է որպես «ազգ» հասկացության հոմանիշ՝ քաղաքական իմաստով⁹: Սակայն պետք է նշել, որ այս երկու հասկացությունների հարաբերակցության հիմնախնդիրը մինչ օրս լուծված չէ և չունի միանշանակ պատասխան: Եթե ժողովուրդը քաղաքացիների ամբողջությունն է, ապա ազգը «մարդկանց պատմականորեն առաջացած հանրություն է, որը բնորոշվում է լեզվի, տերիտորիայի, տնտեսական կյանքի և մշակույթի մեջ դրսևորվող հոգեկան կերտվածքի ընդհանրությամբ»¹⁰:

Ընդհանրապես, այս երկու՝ «ժողովուրդ» և «ազգ» հասկացությունների բնորոշումից երևում է, որ նրանց միջև ընդհանրություններ (տարածքային, տնտեսական կապեր) շատ կան, սակայն կան նաև տարբերություններ:

⁷ Прело М., Конституционное право Франции, перевод Ф.А. Кублицкого, под ред. А.З. Манфреда, Москва, 1957, С. 375

⁸ Баглай М.В., Конституционное право Российской Федерации, Москва, 2007, С. 122

⁹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդ. խմբագրությամբ Գ.Գ. Հարությունյանի, Ս. Վաղարշյանի, Երևան, 2010, էջ 56

¹⁰ Աղայան Է.Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 5, Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Երևան, 1969, էջ 7

Մասնավորապես, ժողովուրդը կարող է լինել բազմազգ, որոնք միմյանցից տարբերվում են մշակույթով, լեզվով, ազգային այլ առանձնահատկություններով, ուստի բազմազգ պետություններում, կարծում ենք, «ժողովուրդ» և «ազգ» հասկացությունները նույնացնել չի կարելի: Այդպիսի նույնացումը կարող է հիմնավոր լինել միայն միազգի պետություններում:

«Ժամանակակից պետականագետները և իրավաբանները հանգում են այն մտքին, որ պետության հիմքը հենց «ժողովուրդն» է, որն ընկալվում է որպես պետության քաղաքացիների ամբողջություն»¹¹: Դրա հետ մեկտեղ՝ քաղաքացիները կարող են պատկանել տարբեր ազգերի, ունենալ տարբեր ազգություններ:

Կարևոր է նաև «իշխանություն» հասկացության մեկնաբանումը, քանի որ հենց դա է նպաստում առանձին անհատների կազմակերպմանը որպես ժողովուրդ, հասարակություն:

Իշխանության բովանդակությունը լայնորեն քննության է առնվել ռուսական¹², խորհրդային դպրոցի ներկայացուցիչների¹³ և հետխորհրդային շրջանի բազմաթիվ հայրենական և արտասահմանյան հետազոտողների կողմից¹⁴: Սովետական իրավաբանական գրականության մեջ իշխանությունը դիտվում էր որպես մեկ սուբյեկտի գերակայությունը մեկ այլ սուբյեկտի նկատմամբ: Իշխանության մասին այդպիսի պատկերացումը համապատասխանում էր մարքս-լենինյան տեսության հիմնական գաղափարներին:

«Իշխանությունը հատուկ կամային հարաբերություն է՝ հարկադրման, իրավունքի, հեղինակության և այլ միջոցներով մարդկանց վրա որոշակի

¹¹ **Мамут Л.С.**, Народ в правовом государстве, Москва, 1999, С. 27

¹² **Коркунов Н.М.**, Русское государственное право, часть особенная, Том 2-ой, Санкт Петербург, 1905, С. 8-39, **Коркунов Н.М.**, Лекции по общей теории права, Санкт-Петербург, 1909, С. 241-246, **Кокошкин Ф.Ф.**, Русское государственное право, Москва, 1908, С. 48-49, 52-63, **Кокошкин Ф.Ф.**, Лекции по общему государственному праву, Москва, 1912, С. 189-192 և ուրիշներ

¹³ **Кейзеров Н.М.**, О соотношении понятий “социальная” и ”политическая” власть, Вестник ЛГУ, 1966, номер 5-ый, **Тихомиров Ю.А.**, Власть и управление в социалистическом обществе, Москва, 1968, **Королев А.И.**, **Мушкин А.Е.**, Государство и власть, Правоведение, 1963, номер 2-ой, **Григорян Л.А.**, Народовластие в СССР, Москва, 1972 և ուրիշներ

¹⁴ **Жискар Д'Эстен**, Власть и жизнь (перевод с франц.), Москва, Международные отношения, 1990, **Никольский С.А.**, Власть и земля, Москва, 1990, **Абдулатипов Р.Г.**, Власть и совесть, Москва, Славянский диалог, 1994, Социология и власть (под ред. **Л.Н. Москвичева**), Москва, 1997, **Այվազյան Ն.Ս.**, Մահմանադրության էությունը և բովանդակությունը, Երևան, 2005, էջ 75-84 և ուրիշներ

ազդեցություն գործելու՝ հասարակական արտադրությունը կազմակերպելու և տարբեր բնույթի փոխհարաբերություններ կարգավորելու համար»:¹⁵

Իշխանությունը հնարավորություն է կառավարելու ինչ-որ մեկին կամ որևէ բան ենթարկելու սեփական կամքին: Իշխանությունը սոցիալական երևույթ է: Այն ծագում է հասարակության ծագման հետ մեկտեղ և գոյություն ունի ցանկացած հասարակության մեջ, քանի որ վերջինս կարիք ունի կառավարման¹⁶:

Պետք է նշել, որ «իշխանություն» հասկացության վերաբերյալ հեղինակների կարծիքները հիմնականում համընկնում են: Մասնավորապես, իշխանությունը ներկայացվում է որպես հնարավորություն՝ սեփական կամքին ենթարկելու, կառավարելու կամ տնօրինելու այլ մարդկանց գործողությունները:

Սակայն իշխանությունը բազմազան և բազմակողմ է ու չի ենթադրում միայն պետական իշխանություն: Յուրաքանչյուր ժողովրդավարական պետության և հասարակության համար առավել կարևոր և ուրույն տեղ է զբաղեցնում ժողովրդի իշխանությունը:

«Իշխանություն» հասկացության, և ընդհանրապես, ժողովրդաիշխանության ուսումնասիրության համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև մեկ այլ կարևոր հիմնահարցի:

ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում սահմանվում է շատ կարևոր հիմնադրույթ. «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները» վերտառությամբ խնդրո առարկա հոդվածը, մարդուն, նրա արժանապատվությունը հռչակելով որպես բարձրագույն արժեք, միաժամանակ ամրագրում է հետևյալը. «2. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են: 3. Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»: Այս հիմնադրույթներից բխում է, որ գործ ունենք իշխանության մեկ այլ տեսակի՝ հանրային իշխանության հետ:

¹⁵ Խաչատրյան Բ.Ա., Հայրապետյան Ս.Ս., Քաղաքագիտություն, Երևան, 2000, էջ 109

¹⁶ Վարդանյան Ռ.Հ., Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հայեցակարգի պատմատեսական և իրավական վերլուծություն, Երևան, 2015, էջ 117

Վերոգրյալի համատեքստում արդարացիորեն հարց է ծագում, թե ի՞նչ է իրենից ներկայացնում հանրային իշխանությունը: Այս հարցն առավել արդիական է դառնում այն առումով, որ նախորդ՝ 2005 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունը «հանրային իշխանություն» եզրույթի փոխարեն օգտագործում էր «պետություն» եզրույթը:

Անդրադառնալով տեսական մոտեցումներին՝ հարկ է փաստել, որ սովետական շրջանի մտածողները հանրային իշխանությունը դիտարկում էին նեղ ասպեկտով և վերջինս նույնացնում էին պետական իշխանության հետ: Պետության և իրավունքի տեսության մեջ հանրային իշխանությունը հաճախ դիտարկվում է որպես ցանկացած պետության կարևորագույն հատկանիշ և նույնացվում է քաղաքական (պետական) իշխանության հետ: Այդ իշխանությունն իրականացվում է «անմիջականորեն պետության կողմից կամ պատվիրակված է նրա կողմից, այսինքն՝ իրականացվում է նրա անունից, նրա լիազորությամբ և աջակցությամբ»:¹⁷ Հանրային իշխանության նման ըմբռնում կար խորհրդային շրջանում, երբ պետության շահերը վեր էին հասարակության շահերից: Այդ շրջանում իշխանությունը ժողովրդին միայն ֆորմալ առումով էր պատկանում, իսկ իրականում իշխանությունը պատկանում էր պետական մարմիններին:¹⁸ Այսպիսով, գոյություն ունեւր միայն մեկ իշխանություն՝ պետական:

Ա.Գ. Վաղարշյանը նշում է. «Սահմանադրությունը հանրային իշխանության իրականացումը վստահել է ժողովրդին (դրա ձևերն են ընտրությունները և հանրաքվեն), ինչպես նաև՝ հանրային մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց՝ ըստ իրենց սահմանադրական իրավասության»:¹⁹

Ներկա փուլում հանրային իշխանության վերաբերյալ մոտեցումներն էականորեն տարբերվում են, և մի շարք հեղինակներ պետական իշխա-

¹⁷ Теория государства и права: Курс лекций, под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп., Москва, 2008, С. 42

¹⁸ **Авакьян С.А.** Публичная власть: конституционно-правовые аспекты, Вестник тюменского государственного университета, 2009, номер 2-ой, С. 5.

¹⁹ **Վաղարշյան Ա.Գ.**, Ժողովրդի իշխանության դեմ հնարավոր ոտնձգությունները և ՀՀ իրավունքի համակարգում դրանց ամրագրման հիմնախնդիրները, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2019, համար 2 (29), էջ 3-16

նության հետ մեկտեղ որպես հանրային իշխանություն են դիտարկում նաև տեղական ինքնակառավարումը և ժողովրդի իշխանությունը²⁰:

Մենք համակարծիք ենք վերոգրյալ մոտեցում ունեցող հեղինակների հետ և կարծում ենք, որ ժողովրդաիշխանության տարատեսակ ինստիտուտների միջոցով ժողովուրդն իրապես կյանքի է կոչում իր իշխանությունը՝ այդպիսով ազդեցություն գործելով հենց պետական իշխանության վրա: Սակայն այս պնդմամբ խոսքը պետական իշխանության և ժողովրդի իշխանության տարանջատման մասին չէ, այլ մենք այն դիտարկում ենք որպես համագործակցային մեխանիզմ վերջիններիս միջև:

Այստեղ հարկ է հաշվի առնել այն կարևոր հանգամանքը, որ մարդը, լինելով հասարակական էակ, ապրելով սոցիումում, կամա թե ակամա ենթարկվում է որոշակի ազդեցության, երբեմն նաև՝ յուրատեսակ հարկադրանքի, որոնք էլ, ինչպես արդեն վերը նշեցինք, իշխանության էական բնութագրիչներն են: Այս ամենը դրսևորվում է նաև պետական իշխանություն-անհատ, մունիցիպալ իշխանություն-անհատ փոխհարաբերությունների պարագայում:

Այս համատեքստում ժողովրդի իշխանությունը դիտարկելով որպես հանրային իշխանության տեսակ՝ կարծում ենք, որ, ինչպես պետական և մունիցիպալ իշխանությունը, այն ևս չի կարող լինել ինքնանպատակ և պետք է սահմանափակված լինի մարդու՝ որպես բարձրագույն արժեքի հիմնական իրավունքներով և ազատություններով, այդ թվում՝ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով: Այս մոտեցումը պատշաճ հակալեզիք և յուրատեսակ սահմանափակող գործոն կարող է լինել նաև Սահմանադրության մեկնաբանություններում տեղ գտած այն դիրքորոշմանը՝ հա-

²⁰ Современные проблемы организации публичной власти, коллективная монография, рук. авт. кол. и отв. ред. **С.А. Авакьян**, Москва, 2014, С. 59, **Маркунин Р.С.**, Система юридической ответственности органов публичной власти: постановка проблемы, Юридическая наука, 2015, номер 4-ый, С. 14, **Хабриева Т.Я.**, Национальные интересы и законодательные приоритеты России, Журнал российского права, 2005, номер 12-ый, С. 19-29, **Кандрина Н.А.**, Публичная власть в современной российской государственности, Известия Алтайского государственного университета, номер 3-ий, 2016, С. 94-95, **Авакьян С.А.**, Публичная власть: конституционно-правовые аспекты, Вестник тюменского государственного университета. 2009, номер 2-ой, С. 5

մաձայն որի «ժողովուրդն իրավագոր է կատարելու այն ամենը, ինչն ուղղակիորեն չի արգելված Սահմանադրությամբ»²¹:

Ժողովրդաիշխանության հասկացության բացահայտման տեսանկյունից հասկանալի է «ժողովրդաիշխանություն» և «ժողովրդավարություն» հասկացությունների հարաբերակցության հարցը, որոնք շատ հաճախ կիրառվում են որպես հոմանիշներ: Այսպիսի մոտեցմանն է նպաստում այն հանգամանքը, որ դեմոկրատիա (ժողովրդավարություն) տերմինը հին հունարենից թարգմանվում է որպես ժողովրդի իշխանություն՝ «դեմոս»՝ ժողովուրդ և «կրատոս»՝ իշխանություն բառերից:

Վ.Ե. Գուլիև և Ֆ.Մ. Ռուդինսկին կարծում էին, որ «ժողովրդավարությունը բառի բուն իմաստով ժողովրդաիշխանություն է, քանի որ ժողովուրդը բաղկացած է առանձին մարդկանցից, և ժողովրդի իշխանությունը ենթադրում է նրանցից յուրաքանչյուրի ներգրավում դրա իրականացմանը»²²:

Այս երկու հասկացությունների նույնության թեզն էր պաշտպանում նաև գերմանացի գիտնական Տ. Մաունցը, որը նշում էր, որ ժողովրդավարությունը բնորոշում է այն, որ ժողովուրդը՝ որպես ամբողջություն, մասնակցում է պետության ձևավորմանը և, ընդ որում, որպես գործող մարմին՝ հանդես է գալիս անմիջականորեն՝ ընտրությունների և քվեարկությունների միջոցով, իսկ միջնորդավորված՝ ներկայացուցչական մարմինների միջոցով²³:

Մեր դիտարկմամբ հայրենական սահմանադրաիրավական դիսկուսիայում առավել ընդունելի պետք է համարել այն պնդումը, որ ժողովրդաիշխանությունը ժողովրդավարության՝ որպես մեր հանրապետության սահմանադրական բնութագրիչի արտահայտությունն է:

Ինչպես արդարացիորեն նշում է Վ.Վ. Կոմարովան՝ պետության ժողովրդավարությունն իր արտահայտությունն է գտնում ժողովրդաիշխանության երաշխավորման մեջ: Ժողովրդավարական պետությունը պարտավոր է ստեղծել անհրաժեշտ իրավական մեխանիզմներ ժողովրդաիշխան-

²¹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդ. խմբագրությամբ **Գ.Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի**, Երևան, 2010, էջ 57

²² **Бялкина Т. М.**, Реализация конституционного принципа народовластия в системе местного самоуправления Российской Федерации, Конституционное и муниципальное право, 2013, номер 1-ый, С. 60-64

²³ **Маунц Т.**, Государственное право России (ФРГ и ГДР), Москва, 1959, С. 114

նության իրացման համար²⁴: Չնայած դրան՝ ժողովրդաիշխանությունը ժողովրդավարության բովանդակության միակ տարրը չէ. այն ընդամենն այդ բարդ համակարգի տարրերից մեկն է, որի բաղկացուցիչները մշտական փոխգործակցության մեջ են: Ժողովրդաիշխանության հետ մեկտեղ՝ ժողովրդավարությունն իր արտահայտությունն է գտնում նաև քաղաքական բազմազանության, տեղական ինքնակառավարման և անձի ազատության մեջ՝ գրում է Օ.Ե. Կուտաֆին²⁵:

Համաձայն ենք Յու.Լ. Շուլժենկոյի այն տեսակետի հետ՝ ըստ որի ժողովրդավարական է այն պետությունը, որում մի կողմից իրացվում է ժողովրդաիշխանության սկզբունքը, այսինքն՝ իրական իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին, իսկ մյուս կողմից՝ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք բարձրագույն արժեք են, ապահովված են և պաշտպանված են պետության կողմից²⁶:

Վերոգրյալ տեսակետների հետ համահունչ է նաև Ա. Մանասյանի մոտեցումը. «Ժողովրդավարության համար առանցքային հատկանիշն այն է, որ վերջինիս պարագայում իշխանության աղբյուրը ժողովուրդն է, իշխանությունն իրականացվում է ժողովրդի կողմից և ժողովրդի համար՝ հիմքում ունենալով մարդուն՝ որպես բարձրագույն արժեք, և նպատակ ունենալով անհատի համար երաշխավորել ինքնաարտահայտման ու ինքնադրսևորման հնարավորություններն ու վերջինիս արժևորման պահանջի իրացումը»²⁷:

Համաձայնելով այս և տեսության մեջ առկա մի շարք այլ տեսակետներին՝ կարծում ենք, որ ժողովրդավարությունը յուրատեսակ սոցիալ-քաղաքական միջավայր է, որը բնութագրում է առկա քաղաքական ռեժիմը, քաղաքական գաղափարախոսությունը, արժեքները, որի պայմաններում էլ իրացվում է ժողովրդաիշխանության սկզբունքը: «Ժողովրդավարություն» և «Ժողովրդաիշխանություն» հասկացությունների հարաբերակցության համատեքստում հարկ է փաստել նաև այն, որ նրանց միջև առկա է փոխկա-

²⁴ Комарова В.В., Демократия – конституционный императив, Конституционное и муниципальное право, 2009, номер 22-ой, С. 2

²⁵ Кутафин О.Е., Российский конституционализм, Москва, 2008, С. 198

²⁶ Шульженко Ю.Л., Конституционное право России: Курс лекций, Москва, 2007, С. 92

²⁷ Մանասյան Ա., Սահմանադրական կայունությունը՝ որպես կայուն ժողովրդավարության կարևորագույն գրավական, Երևան, 2019, էջ 37

պակցվածություն, և առանց մեկը մյուսի չեն կարող լիարժեք գոյություն ունենալ: Միայն ժողովրդաիշխանության պայմաններում է հնարավոր իրական ժողովրդավարություն, մյուս կողմից՝ առանց ժողովրդավարության ժողովրդաիշխանությունն անիմաստ կլինի և ձևական բնույթ կկրի:

Տեսության մեջ հաճախ հանդիպում է նաև «ժողովրդաիշխանություն» և «ժողովրդական ինքնիշխանություն» հասկացությունների նմանեցում կամ նույնացում:

Վ.Վ. Լազարևան նշում է, որ ժողովրդական ինքնիշխանություն նշանակում է ժողովրդաիշխանություն, որի դեպքում իշխանության աղբյուրն ու կրողը ժողովուրդն է²⁸: «Մեծ իրավաբանական բառարանում» հեղինակները նշում են, որ ժողովրդաիշխանությունը «հիմնականում նույնացվում է սահմանադրական իրավունքի առավել հաճախ օգտագործվող հասկացության՝ ժողովրդական ինքնիշխանության հետ»²⁹:

«Ժողովրդական ինքնիշխանությունը ժողովրդաիշխանությունն է, հասարակության և պետության մեջ ժողովրդին պատկանող ողջ իշխանությունը: Հենց ժողովրդին պատկանող գերիշխանությունը պետք է միավորի այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են ինքնիշխանությունն ու ժողովրդավարությունը: Վերջիվերջո, դեմոկրատիան ի սկզբանե նշանակում է ժողովրդի իշխանություն, իսկ ինքնիշխանությունը թույլ է տալիս հաղորդել այդ իշխանությանը այնպիսի որակ, ինչպիսին գերագույն իշխանությունն է. որևէ բան չկա և չի կարող լինել ավելի բարձր, քան ժողովրդի իշխանությունը»³⁰:

Ժողովրդական ինքնիշխանության և ժողովրդաիշխանության նույնության մասին են վկայում նաև Սահմանադրության մեկնաբանություններում տեղ գտած մոտեցումները³¹:

Ինչպես նշում է Դ.Յ. Շապսուգովը. «Ժողովրդաիշխանության հայեցակարգի գլխավոր հարցը նրա էության մասին հարցն է: Պատմաքաղաքական տեսություններում դրա լուծման տարբերակները, որպես կանոն, կապվում

²⁸ Лазарева В.В., Конституционное право, Москва, 1998, С. 220

²⁹ Сухарева А.Я., Крусских В.Е., Большой юридический словарь, Москва, 2001, С. 353

³⁰ Авакьян С., Точка отсчета – народ, Российская газета, 2006, № 4209, էլ. ռեսուրս՝ <https://rg.ru/2006/10/28/avkiyan.html>, հղումն ըստ 16.10.2022

³¹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդ. խմբագրությամբ Գ.Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, 2010, էջ 56

էին ժողովրդի որակական հատկանիշների, նրա կողմից իրականացվող կամ նրա մասնակցությամբ իրականացվող իշխանության ուսումնասիրության հետ: Ժողովրդաիշխանության առանձին ինստիտուտներին, ընթացակարգերին, ձևերին համապատասխանող քաղաքական գիտակցության և քաղաքական մշակույթի վերլուծությունից էր բխում նրա էության մասին հարցի պատասխանը»³²:

Ս.Ա. Ավագյանը նշում է. «Եթե փորձենք գտնել մեկ առանցքային հասկացություն, որը կլինի սահմանադրական իրավունքի խորհրդանիշը, այդ դերին, ամենայն հավանականությամբ, կարող է հավակնել «իշխանություն» եզրույթը, Ռուսաստանի Դաշնության պայմաններում՝ ժողովրդաիշխանությունը: Դրա համար հիմքերը կան. հասարակական հարաբերությունների ողջ համակարգը Ռուսաստանի Դաշնությունում ծառայում է ժողովրդի շահերին, քանի որ ժողովուրդը կա՛մ ինքն է իրականացնում իշխանությունը, կա՛մ դրա համար համապատասխան մարմիններ է ձևավորում: Հաճախ գործընկեր-պետականագետները կարծում են, որ իրավունքի տվյալ ճյուղի առարկան ժողովրդաիշխանության հետ կապված հարաբերություններն են: Նման մոտեցումն ունի գոյության իրավունք: Վերջիվերջո, իշխանության պատկանելության և էության հարցը ցանկացած սոցիալական համակարգում առանցքային է»³³: Թեև հեղինակի այս մոտեցումը վերաբերում է Ռուսաստանի Դաշնությանը, սակայն կարծում ենք, որ այն վերաբերելի է նաև մեր պետության պարագայում:

Օ.Ե. Կուտաֆինը նշում է. «Ժողովրդաիշխանությունը նշանակում է ողջ իշխանության պատկանելությունը ժողովրդին, ինչպես նաև ժողովրդի կողմից այդ իշխանության ազատ իրականացումն իր սուվերեն կամքին և հիմնական շահերին խիստ համապատասխան»³⁴: Հ. Խաչատրյանի մեկնաբանմամբ. «Ժողովրդաիշխանությունն նշանակում է ժողովրդի կամքի բացահայտման և իրականացման քաղաքակիրթ մեխանիզմ, ինչպես անմիջական ժողովրդավարության... բազմապիսի ձևերի, այնպես էլ ներկայացուցչական

³² Шапсугов Д.Ю., Проблемы теории и истории власти, права и государства, Москва, 2003, С. 66

³³ Авакян С. А., Конституционное право России, Том 1, Москва, 2014, С. 35

³⁴ Козлова Е.И., Кутафин О.Е., Конституционное право России, Москва, 1995, С. 98

ժողովրդավարության... համակարգի միջոցով»³⁵:

Հարկ է նշել, որ մեր երկրում ժողովրդաիշխանության օրենսդրական բնորոշումը, որպես այդպիսին, բացակայում է: Միայն Սահմանադրության անփոփոխելի 2-րդ հոդվածն է սահմանում այն մասին, որ իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին: Այն դիտարկելով Սահմանադրության համակարգային տրամաբանության մեջ՝ կարող ենք փաստել, որ իշխանությունն ամբողջությամբ պատկանում է դրա աղբյուրին՝ ժողովրդին, որն էլ իր հերթին պետական իշխանության մարմիններին փոխանցում է որոշակի իշխանական լիազորություններ:

Սահմանադրության մեկնաբանություններում հեղինակները, անդրադառնալով խնդրո առարկա հոդվածին, նշում են, որ այն «կարևոր նշանակություն ունի սահմանադրական կարգի հիմունքների շարքում: Հաջորդելով 1-ին հոդվածին, որն ամրագրում է Սահմանադրությամբ հիմնադրված պետականության բնութագրերը, կազմակերպման և գործունեության հիմնարար սկզբունքները, այն փաստում է շատ կարևոր հիմնադրույթ. պետական իշխանության համակարգը, նրա ինքնիշխանությունն ածանցված են ժողովրդից, նրա ինքնիշխանությունից, ժողովուրդը հասարակական համակարգում ունի հիմնադրի կարգավիճակ: Ժողովրդաիշխանությունը ողջ իշխանության պատկանելությունն է ժողովրդին, ինչպես նաև ժողովրդի կողմից այդ իշխանության ազատ իրականացումը՝ իր ինքնիշխան կամքին և շահերին լրիվ համապատասխան, որովհետև ժողովուրդն է իշխանության միակ աղբյուրը և տերը»³⁶:

Ժողովրդաիշխանության բնորոշման հարցում հարկ է հաշվի առնել նաև այն տեսաբանների դիրքորոշումը, ովքեր ուսումնասիրում են ժողովրդաիշխանության էության հիմնահարցերն իրենց պրակտիկ գործունեության մեջ: Օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի անդամ Ե.Ի. Կոլյուշինը նշում է. «Ժողովրդաիշխանությունը գերագույն իշխանության պատկանելությունն է ժողովրդին, ինչպես նաև վերջինիս՝ որպես այդ գերագույն իշխանության միակ աղբյուր ճանաչելն

³⁵ **Խաչատրյան Հ.Մ.**, Հայաստանի Հանրապետության առաջին սահմանադրությունը, Երևան, 1997, էջ 35-36

³⁶ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդ. խմբագրությամբ **Գ.Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի**, Երևան, 2010, էջ 55-56

է»³⁷:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի նախկին նախագահ Գ.Գ. Հարությունյանը և ՌԴ սահմանադրական դատարանի նախկին դատավոր Մ.Վ. Բազլայն իրենց համատեղ աշխատություններից մեկում ժողովրդաիշխանությունը բնորոշում են որպես պետական իշխանության պատկանելությունը ժողովրդին և այդ իշխանության իրականացումը ժողովրդի կողմից ինչպես անմիջականորեն, այնպես էլ պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջոցով: «Ժողովրդաիշխանությունը ենթադրում է ժողովրդին որպես պետական իշխանության աղբյուր ճանաչելը, այսինքն՝ բոլոր պետական մարմիններն իրենց լիազորությունները վերջնադրյունքում ստանում են հենց ժողովրդից (ընտրվում են քաղաքացիների կողմից կամ ձևավորվում են նրանց կողմից ընտրված մարմինների միջոցով)»³⁸: Իսկ ՌԴ սահմանադրական դատարանի գործող նախագահ Վ.Դ. Զորկինի կարծիքով՝ ամենաարժեքավորը, ինչի վերաբերյալ մարդկությունը երբևէ «հայտարարի է եկել», իրավունքի գերակայության, ժողովրդաիշխանության և իշխանությունների տարանջատման գաղափարներն են³⁹:

Միննույն ժամանակ, ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր ՄԴՈ-880 որոշմամբ մանրամասն անդրադարձ է կատարել այս սկզբունքին և արտահայտել հանգամանալից իրավական դիրքորոշում⁴⁰, որը համահունչ է տեսության մեջ առկա մոտեցումներին:

Ամփոփելով սույն աշխատանքի շրջանակներում ուսումնասիրված հարցերը՝ հարկ է ընդգծել, որ ժամանակակից իրավագիտության մեջ ձևավորվել են բազմաթիվ մոտեցումներ ժողովրդաիշխանության հասկացության և էության վերաբերյալ, ինչն առանձնահատուկ կերպով ընդգծում է վերջինիս բազմակողմանիությունը: Չնայած հեղինակների մոտեցումների բազմազանությանը՝ ժողովրդաիշխանության հետ կապված մի շարք եզրույթների բացահայտումը թույլ է տալիս փաստել, որ սահմանադրաիրա-

³⁷ **Колюшин Е.И.**, Конституционное (государственное) право России: Курс лекций, Москва, 1999, С. 381

³⁸ **Арутюнян Г.Г., Баглай М.В.**, Конституционное право, энциклопедический словарь, Москва, 2006, С. 275

³⁹ **Зорькин В.Д.**, Цивилизация права: современный контекст, Журнал конституционного правосудия, 2014, № 5, С. 14

⁴⁰ ՀՀ սահմանադրական դատարան, որոշում թիվ ՄԴՈ-880, ընդունվել է 2010 թվականի ապրիլի 23-ին

վական դոկտրինում ժողովրդաիշխանությունը դրսևորվում է որպես ժողովրդավարական համակարգի անքակտելի տարր, որը սահմանում և երաշխավորում է ողջ իշխանության պատկանելությունը պետության քաղաքացիներին: Այն արտահայտվում է ժողովրդական ինքնիշխանության ճանաչմամբ, քաղաքացիներին հնարավորություն է տալիս ազատորեն իրացնել իշխանությունն իրենց կամքին համապատասխան՝ սեփական շահերն ու պահանջմունքները բավարարելու համար: Միաժամանակ, այն չի կարող լինել ինքնանպատակ և պետք է սահմանափակված լինի մարդու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով:

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПРИНЦИПА НАРОДОВЛАСТИЯ. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Тадевосян Арман Юрикович

Главный юрист юридического департамента

аппарата Премьер-министра РА,

Член дисциплинарной комиссии полиции РА,

Аспирант кафедры юриспруденции

Академии государственного управления РА

Целью статьи является изучение и анализ проблем связанные с понятием и сущностью принципа народовластия. В ходе исследования были подробно затронуты существующие в теории терминологические вопросы о понятии принципа народовластия, а также различные подходы к сути этого принципа.

В статье представлены собственные подходы и позиции автора о проблемах ставшими предметом исследования.

Ключевые слова: народ, нация, власть, народный суверенитет, демократия, конституция, публичная власть.

THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE PRINCIPLE OF PEOPLE'S POWER. THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Tadevosyan Arman

Chief lawyer of the Legal Department of the Office

of the Prime Minister of the Republic of Armenia,

Member of the Disciplinary Commission of the RA Police,

PhD student of the Chair of Law of the Public

Administration Academy of the Republic of Armenia

The purpose of the article is to study and analyze problems related to the concept and essence of the principle of people's power. In the course of the study, the terminological issues existing in theory about the concept of the principle of people's power, as well as various approaches to the essence of this principle, were touched upon in detail.

The article presents the author's own approaches and positions on the problems that have become the subject of this research.

Key words: people, nation, power, popular sovereignty, democracy, constitution, public power.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 14.10.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 25.10.2022թ.

ՄԱՐԴՈՒ ԹՐԱՖԻՔԻՆԳԻ ԿԱՄ ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Թումասյան Դավիթ

*ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի
քրեական իրավունքի և քրեաբանության
ամբիոնի դասախոս, ի.գ.թ., դոցենտ*

2021թ. մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը ոչ միայն քրեականացրեց նոր արարքներ կամ ապաքրեականացրեց որոշ արարքներ, այլ նաև բովանդակային փոփոխություններ կատարեց որոշ հանցակազմերում, որոնց թվին է պատկանում նաև մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը:

Մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման քրեականացումը պայմանավորված է ՀՀ ստանձնած միջազգային պարտավորություններով, մասնավորապես՝ ՄԱԿ-ի Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի 2000թ. կոնվենցիայով և դրան կից կամընտիր արձանագրություններից մեկով՝ Մարդկանց, հատկապես կանանց և երեխաների առևտրի կանխարգելման, արգելման և պատժի մասին¹, ինչպես նաև Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի միջոցների մասին 2005թ. ԵԽ կոնվենցիայով²: 2003թ. համապատասխան հոդված նախատեսվեց ՀՀ քրեական օրենսգրքում (այսուհետ՝ քր. օր.), իսկ 2014թ.ն ընդունվեց «Մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին» ՀՀ օրենքը, որն առավելապես ուղղված է մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման ենթարկված անձանց նույնացմանը, աջակցություն և պաշտպանություն ցուցաբերելուն, ինչպես նաև այդ գործընթացներում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համագործակցությանը վերաբերող հիմնահարցերի կարգավորմանը:

2003թ. քր. օր-ով քրեականացվելուց ի վեր մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը սահմանող 132-րդ հոդվածում 4 անգամ կատարվել են լրացումներ և փոփոխություններ, սակայն 2021թ. ընդունված քր. օր-ի 188-

¹ ՀՀ-ում ուժի մեջ է 2003թ. մարտի 25-ից:

² ՀՀ-ում ուժի մեջ է 2008թ. մարտի 20-ից:

րդ հոդվածում, որը նույնպես քրեական պատասխանատվություն է սահմանում մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման համար, կրկին առկա են նորամուծություններ, որոնք էական ազդեցություն են ունենալու մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի գործընթացում:

Ինչպես և նախկին կարգավորումների համատեքստում, ՀՀ նոր քր. օր-ի համաձայն նույնպես, մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման օբյեկտիվ կողմը կազմավորվում է երկրնտրելի գործողությունից և այդ գործողությանը (գործողություններին) ուղեկցող երկրնտրելի եղանակից (միջոցներից): Երկրնտրելի գործողությունները նույնն են՝ մարդուն հավաքագրելը, տեղափոխելը, փոխանցելը, թաքցնելը, ստանալը, շահագործելը, շահագործման վիճակի մեջ դնելը կամ պահելը:

Հավաքագրելը հանցագործությունից տուժած անձի համաձայնությունն ստանալուն ուղղված գործողություն կամ գործունեություն է, այսինքն՝ որոշակի հատկանիշների հիման վրա անձին հասարակությունից առանձնացնելը կամ ցուցակագրելը, որի նպատակն է հանցագործությունից տուժած անձի շահագործումը՝ ՀՀ քր. օր-ի 188-րդ հոդվածի 4-րդ մասում նշված շահագործման իմաստով:

Տեղափոխելը ենթադրում է հանցագործությունից տուժած անձին մեկ վայրից այլ վայր տեղափոխելը երկրի ներսում (ներքին թրաֆիքինգ կամ շահագործում) կամ երկրից դուրս (անդրազգային թրաֆիքինգ կամ շահագործում)՝ հետագա շահագործման նպատակով: Հնարավոր է նաև՝ կազմակերպվի աջակցություն սահմանն անօրինական հատելու հարցում, ինչպես նաև կազմակերպվի տարանցիկ կամ նպատակակետ երկրում անօրինական կացությունը:

Փոխանցելը նշանակում է հանցագործությունից տուժած անձին թողնել այլ անձանց տրամադրության (վերահսկողության) տակ՝ նրան վաճառելուց կամ այլ եղանակով օտարելուց հետո (նվիրատվություն, պարտքի մարում, վնասի փոխհատուցում, վարձակալություն, փոխանակություն և այլն): Հանցագործությունից տուժած անձին հանձնումը համարվում է կայացած այն պահից, երբ նա հայտնվում է նրան ընդունող անձի տրամադրության ներքո, և վերջինս կարող է նրան շահագործել:

Ստանալը ենթադրում է գործարքի արդյունքում հանցագործությունից տուժած անձի ձեռքբերում, որը նույնպես կարող է լինել հատուցելի կամ ան-

հատույց, որոշակի ժամկետով կամ անժամկետ, որոշակի պայմաններով կամ առանց դրանց:

Թաքցնելն ուղղված է հանցագործությունից տուժած անձին հասարակությունից առանձնացված պահելուն, նրան քողարկված կամ անտեղյակ պահելուն՝ կիրառելով թաքստոցներ կամ այլ շինություններ ու տարածքներ, անգամ՝ հասարակական:

Շահագործելը հանցագործությունից տուժած անձին բուն շահագործման գործողություններին մասնակից դարձնելն է: Շահագործելը նշանակում է, որ հանցագործությունից տուժած անձը փաստացի սկսում է կատարել շահագործողների կամ երրորդ անձանց օգտին աշխատանք, մատուցել ծառայություն, հանցագործությունից տուժած անձից վերցվում են բջիջը, օրգանը, հյուսվածքը կամ կենսաբանական նյութերը կամ հեղուկները, նա կատարում է պահանջվող այլ գործողություններ:

Անձին շահագործման մեջ դնելն արտահայտվում է նրանում, որ նա դրվում է այնպիսի վիճակի (դրության) մեջ, որում չշահագործվելու այլընտրանք չունի:

Շահագործման մեջ պահելն արդեն շահագործվող անձին այդ վիճակից դուրս գալու արգելքն է:³

Մարդուն շահագործելու բովանդակությունը բացահայտված է ՀՀ քր. օր-ի 188-րդ հոդվածի 4-րդ մասում՝ «Սույն հոդվածի, ինչպես նաև սույն օրենսգրքի 189-րդ և 190-րդ հոդվածների իմաստով՝ շահագործում են համարվում այլ մարդու՝ պոռնկության շահագործումը կամ սեքսուալ շահագործման այլ ձևերը, հարկադիր աշխատանքը կամ ծառայություն մատուցելուն կամ հակաիրավական գործողություններ կատարելուն հարկադրելը, ստրկության կամ ստրկությանը նմանվող վիճակի մեջ դնելը, առքը կամ վաճառքը, բջիջը, օրգանը, հյուսվածքը կամ կենսաբանական նյութերը կամ հեղուկները վերցնելը»: Հետևաբար, շահագործման ձևերն են՝

1. պոռնկության շահագործումը կամ սեքսուալ շահագործման այլ ձևերը,
2. հարկադիր աշխատանքը կամ ծառայություն մատուցելուն կամ հակաիրավական գործողություններ կատարելուն հարկադրելը,
3. ստրկության կամ ստրկությանը նմանվող վիճակի մեջ դնելը,

³Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարը ՀՀ-ում. Ձեռնարկ, Երևան, 2021, էջեր 14-15:

4. առքը կամ վաճառքը,

5. բջիջը, օրգանը, հյուսվածքը կամ կենսաբանական նյութերը կամ հեղուկները վերցնելը:

Պոռնկության շահագործումը դրսևորվում է պարբերաբար կամ այդպիսի դիտավորությամբ, վարձատրությամբ, անձանց անորոշ շրջանակին ուղղված առաջարկի պայմաններում հաճախորդի հետ սեքսուալ բնույթի գործողությունների կատարմամբ: Հարկ է նշել, որ ՀՀ քր. օր-ն առաջին անգամ է սահմանել «պոռնկություն» եզրույթը՝ վերջ դնելով տեսության և պրակտիկայի մեջ առկա վեճն առ այս՝ թե որ արարքներն են համարվում պոռնկություն: Այս եզրույթի համար որոշ չափով հիմք է հանդիսացել Հ.Ա. վետիսյանի վերաբերյալ թիվ ԵԱԲԴ/0217/01/16 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.09.2019թ. կայացրած որոշմամբ⁴ արտահայտված իրավական դիրքորոշումը: Հատկանշականն այն է, որ պոռնկությունը չի սահմանափակվում սեռական հարաբերության կատարմամբ, այլ դրսևորվում է սեքսուալ բնույթի գործողությունների կատարմամբ, ինչն ավելի լայն ձևակերպում է և բացի սեռական հարաբերությունից ներառում է նաև սեքսուալ բնույթի ցանկացած գործողություն, այդ թվում՝ սեռական հարաբերության նմանակումը կամ սեռական կարիքները ցանկացած եղանակով բավարարելը:

Սեքսուալ շահագործման այլ ձևերի, ինչպես նաև հարկադիր աշխատանքի կամ ծառայությունների մեկնաբանությունը չի փոխվել: Մասնավորապես, «Հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքի մասին» ԱՄԿ կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքը որևէ պատժի սպառնալիքի տակ անձից պահանջվող որևէ աշխատանքը կամ ծառայությունն է, որի համար այդ անձը կամավոր չի առաջարկել իր ծառայությունները՝ բացառությամբ հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքներին վերաբերող այն դրույթների, որոնք ամրագրված են առանձին միջազգային իրավական փաստաթղթերում⁵:

⁴<https://court.am/storage/uploads/files/service-page/HjY1MESnHG5VYoe6iJhneq395Lcq8u0BaAgE47Wi.pdf>

⁵Հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքը չի ներառում՝

ա) պարտադիր զինվորական ծառայության մասին օրենքով պահանջվող և զուտ զինվորական բնույթի ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն,
բ) ինքնակառավարվող երկրի քաղաքացիների սովորական քաղաքացիական պարտականությունների մաս կազմող ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն,

Հարկադիր ծառայություն մատուցելու ձևեր կարող են համարվել ցանկացած ծառայություններ, բացի սեռական ծառայության կատարմանը հարկադրելը: Շահագործման այս ձևի նախատեսումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հանցագործությունից տուժած անձի կողմից իրականացվող գործունեությունը ոչ միշտ է համարվում, իսկ երբեմն չի էլ կարող համարվել աշխատանք: Այդ իսկ պատճառով ցանկացած ծառայությունների մատուցմանը հարկադրելը ներառվել է որպես շահագործման ձև:

Հակաիրավական գործողություններ կատարելուն հարկադրելը՝ որպես շահագործման ձև, նորություն է ՀՀ քրեական իրավունքում և պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ երբեմն հանցագործությունից տուժած անձից պահանջում են կատարել ոչ թե իրավաչափ ու թույլատրելի ծառայությունների մատուցում, այլ հակաիրավական՝ ներառյալ հանցավոր, գործողություններ: Հանցագործությունից տուժած անձին կարող են հարկադրել զբաղվել հափշտակված գույքի վաճառքով, կատարել հափշտակություններ, վաճառել թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր կամ այլ արգելված առարկաներ՝ գիտակցելով, որ եկամուտները հանցագործությունից տուժած անձը հանձնելու է շահագործողին կամ երրորդ անձանց:

գ) դատարանի կայացրած դատավճռով անձից պահանջվող ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն՝ այն պայմանով, որ այդ աշխատանքը կամ ծառայությունը կատարվի պետական մարմնի վերահսկողության կամ հսկողության ներքո, և որ նշված անձը չփոխանցվի կամ չհանձնվի մասնավոր անձանց, ընկերությունների կամ ընկերակցությունների տնօրինմանը,

դ) արտակարգ իրավիճակների պայմաններում պահանջվող ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն, այսինքն՝ պատերազմի, տարերային աղետի կամ դրա սպառնալիքի դեպքում, ինչպիսիք են հրդեհները, ջրհեղեղները, սովը, երկրաշարժը, սուր համաճարակները կամ տնային կենդանիների համաճարակները, կենդանիների, միջատների կամ մակաբույծների հարձակումները և ընդհանրապես այն իրավիճակները, որոնց դեպքում վտանգի են ենթարկվում կամ կարող են ենթարկվել ամբողջ բնակչության կամ նրա մի մասի կյանքը կամ նորմալ կենսապայմանները,

ե) համայնքային բնույթի փոքր ծավալի աշխատանքները, որոնք կատարվում են տվյալ համայնքի անդամների անմիջական օգուտի համար, և որոնք, հետևաբար, կարող են համարվել համայնքի անդամների սովորական քաղաքացիական պարտականություններ՝ պայմանով, որ համայնքի անդամները կամ նրանց անմիջական ներկայացուցիչներն իրավունք ունենան այդ աշխատանքների նպատակահարմարության վերաբերյալ արտահայտել իրենց կարծիքը:

Ստրկությունը, ստրկությանը նմնավոր վիճակի մեջ դնելը⁶, առքը կամ վաճառքը՝ որպես շահագործման ձևեր, նույնպես փոփոխության չեն ենթարկվել:

Մարդու բջիջը, օրգանը, հյուսվածքը կամ կենսաբանական նյութերը կամ հեղուկները վերցնելը՝ որպես մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման ձև, հիմնականում փոխկապակցված է տրանսպլանտոլոգիայի զարգացման հետ, սակայն հարկ է նշել, որ բջջի, օրգանի, հյուսվածքի կամ կենսաբանական նյութերի կամ հեղուկների շահագործումը չի սահմանափակվում միայն փոխպատվաստման համար դրանք օգտագործելով (չնայած դա այս շահագործման ամենատարածված տարատեսակն է), դրանք կարող են օգտագործվել նաև բժշկական փորձերի, արդյունաբերությունում, կանիքալիզմի, կրոնական ծիսակատարությունների համար և այլն:⁷ ՀՀ նոր քր. օր-

⁶Այդ վիճակները պայմանականորեն բաժանվել են 4 խմբի՝

1. Պարտապանի ստրկացում՝ այնպիսի վիճակ կամ դրություն, երբ պարտապանը, որպես պարտքի ապահովման միջոց, գրավ է դնում կամ իր աշխատանքը, կամ իրենից կախյալ վիճակում գտնվող անձի աշխատանքը, եթե կատարվող աշխատանքի արժեքը չի հաշվակցվում տվյալ պարտքի մարմանը, կամ եթե այդ աշխատանքի տևողությունը չի սահմանափակվում և դրա բնույթը չի կոնկրետացվում:

2. Ճորտական վիճակ՝ հողի այնպիսի օգտագործումը, որի դեպքում օրենքով, ավանդույթի ուժով կամ փոխադարձ համաձայնության հիման վրա օգտագործողը պարտավոր է ապրել և աշխատել ուրիշին պատկանող հողատարածքի վրա և վարձատրությամբ կամ առանց դրա որոշակի աշխատանք կատարել այդ սեփականատիրոջ օգտին ու չի կարող փոփոխել իր նման վիճակը:

3. Կնոջ ազատ ամուսնանալու իրավունքը ոտնահարող, կնոջն այլ անձի վարձակալությամբ կամ այլ պայմանով կամ ժառանգությամբ փոխանցելու ցանկացած ինստիտուտ կամ ավանդույթ, երբ՝

ա) կնոջ ծնողները, խնամակալը, ընտանիքը կամ յուրաքանչյուր այլ անձ կամ անձանց խումբ դրամով կամ բնեղենով վարձատրելու դիմաց խոստանում են ամուսնացնել կամ ամուսնացնում են այդ կնոջը՝ առանց նրան մերժելու իրավունք վերապահելու,

բ) կնոջ ամուսինը, վերջինիս ընտանիքը կամ տոհմն իրավունք ունեն վարձատրությամբ կամ այլ պայմանով փոխանցելու տվյալ կնոջն այլ անձի,

գ) ամուսնու մահից հետո կինը ժառանգաբար փոխանցվում է մեկ այլ անձի:

4. Երեխային շահագործման նպատակով այլ անձի փոխանցելու ցանկացած ինստիտուտ կամ ավանդույթ, այսինքն՝ երբ երեխան (մինչև 18 տարեկան անձը) ծնողների կամ նրանցից մեկի կամ խնամակալի կողմից վարձատրությամբ կամ առանց դրա փոխանցվում է մեկ այլ անձի՝ այդ երեխայի կամ նրա աշխատանքի շահագործման նպատակով:

⁷«Մարդու օրգանների և (կամ) հյուսվածքների փոխպատվաստման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված են այն դեպքերը և պայմանները, երբ կարող է կատարվել փոխպատվաստումը, սահմանված է նաև փոխպատվաստում իրականացնելու կարգը:

ով ընդլայնվել է կենսաբանական այն տարրերի շրջանակը, որոնց վերցնելը շահագործում է: Շահագործման այս ձևի համար բավարար է պարզել նպատակը, անգամ եթե հանցագործներին չի հաջողվել իրականացնել իրենց հանցավոր մտադրությունը՝ վերցնել հանցագործությունից տուժած անձի բջիջը, օրգանը, հյուսվածքը կամ կենսաբանական նյութերը կամ հեղուկները: Բջիջների թրաֆիքինգի կամ շահագործման դեպքերն ավելացել են վերարտադրողական բժշկության զարգացմանը զուգահեռ, երբ հանցավորի ուշադրությունը սևեռվում է սեռական բջիջների, զիգոտների, էմբրիոնների վրա:

Հանցագործության կատարման եղանակներն են՝ բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը կամ հարկադրանքի այլ ձևերը, առևանգումը, խաբեությունը կամ վստահությունը չարաշահելը, անձի պաշտոնից կամ ծառայողական դիրքից, կամ լիազորություններից բխող ազդեցությունը կամ հանցագործությունից տուժած անձի անձնական կախվածությունը կամ վիճակի խոցելիությունն օգտագործելը, կամ հանցագործությունից տուժած անձին վերահսկող անձի հետ համաձայնություն ձեռքբերելու նպատակով նյութական կամ այլ օգուտ տալը կամ խոստանալը, կամ առաջարկելը, կամ հանցագործությունից տուժած անձին վերահսկող անձի կողմից նման համաձայնություն տալու համար նման օգուտ ստանալը կամ առաջարկն ընդունելը:

Բռնություն գործադրելը անձի նկատմամբ ցանկացած տեսակի և ծանրության բռնություն գործադրելն է՝ նպատակ հետապնդելով շահագործել անձին: ՀՀ քր. օր-ի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բռնությունն այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով՝ դիտավորյալ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելը կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական վնաս պատճառելն է:

Որոշված են փոխպատվաստման թույլատրելի սահմանները և սահմանափակումները շրջանակը: Փոխպատվաստումը կարող է կատարվել միայն այն դեպքում, երբ մյուս բժշկական միջոցառումները չեն կարող երաշխավորել հիվանդի կյանքի փրկությունը և (կամ) առողջության վերականգնումը: Կենդանի դոնորից փոխպատվաստման նպատակով կարող են վերցվել միայն զույգ օրգաններից մեկը, կենտ օրգանի մի մասը կամ հյուսվածքը, որոնց բացակայությունը չի կարող առաջացնել դոնորի կյանքի համար վտանգ ներկայացնող փոփոխություններ: Սահմանափակումները վերաբերում են և այն անձանց շրջանակին, ովքեր կարող են լինել դոնոր:

Բռնության սպառնալիքը բռնություն գործադրելու իրական⁸ հնարավորությունն առաջացնող վիճակն է, երբ հանցագործը հանցագործությունից տուժած անձի մոտ ձևավորում է բռնությունը գործադրելու իրական մտավախություն:

Հարկադրանքի այլ ձևերը հանցագործությունից տուժած անձի դիմադրությունը ճնշելուն ուղղված՝ բռնություն կամ դրա սպառնալիք չհանդիսացող գործողություններն են, օրինակ՝ հանցագործությունից տուժած անձին կամ նրա մերձավորներին արատավորող տեղեկություններ տարածելու, գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու սպառնալիքը:

Առևանգելու հասկացությունը նույնն է, ինչ մարդուն առևանգելու հանցակազմում:

Խաբեությունն իրականությունը խեղաթյուրելն է կամ իրականության մասին լռելն է, երբ անձը պարտավոր էր հայտնել այն: Խաբեությունը մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման դեպքում պետք է լինի միջոց անձին մոլորության մեջ գցելու, իրական աշխատանքի կամ ծառայության, դրանց մատուցման վայրի, պայմանների մասին ոչ հավաստի պատկերացումներ ձևավորելու և այդ եղանակով հանցագործությունից տուժած անձից համաձայնություն ստանալու համար: Հանցագործությունից տուժած անձը կարող է չիմանալ կատարվող աշխատանքի, մատուցվող ծառայության բնույթի, ծավալի, վարձատրության, դրանցից հրաժարվելու, դրանց մատուցելու վայրի

⁸Սպառնալիքն իրական է համարվում այն դեպքում, երբ հանցագործությունից տուժած անձը բավարար հիմքեր է ունենում վախենալու դրա իրականացումից: Այլ կերպ ասած՝ հանցագործությունից տուժած անձը պետք է կարծի, որ սպառնալիքի իրականացումը հնարավոր է: Միևնույն ժամանակ, թեև սպառնալիքի իրական լինելը հավաստելու համար հանցագործությունից տուժած անձի սուբյեկտիվ ընկալման գնահատումը կարևոր է, սակայն արարքի որակման համար այն ածանցյալ նշանակություն ունի, առաջնայինը օբյեկտիվ իրադրության գնահատումն է: Հնարավոր են դեպքեր, երբ օբյեկտիվ իրադրությունը հիմք չի տալիս սպառնալիքն իրական գնահատելու համար, սակայն անձն իր հոգեկան լարված վիճակի, հոգեկան առանձնահատկությունների կամ այլ պատճառներով իրականությունը խեղաթյուրված է ընկալում՝ կարծելով, թե սպառնալիքն իրական է: Օբյեկտիվ իրադրության գնահատումը ենթադրում է, որ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են սպառնալիքի բովանդակությունը, սպառնալիք տալու եղանակը, դեպքի վայրը, ժամանակը, հանցավորի և հանցագործությունից տուժած անձի միջև հարաբերությունների բնույթը, հանցավորի անձը և այլն: Հետևաբար, սպառնալիքի իրական լինելու հարցը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է լուծվի՝ գործի բոլոր հանգամանքները, այդ թվում՝ հանցագործությունից տուժած անձի սուբյեկտիվ ընկալումը հաշվի առնելով:

կամ տնտղության և այլ հարցերի մասին, կամ այդ ամենը նրան ներկայացված լինի խեղաթյուրված և իրականությանը չհամապատասխանող ձևաչափով:

Վստահությունը չարաշահելու դեպքում հանցավորն օգտվում է տուժածի հետ փոխհարաբերություններում ձևավորված փոխադարձ վստահությունից, օրինակ՝ անձնական, գործնական, մասնագիտական հիմքով:

Անձի պաշտոնից կամ ծառայողական դիրքից կամ լիազորություններից բխող ազդեցությունը կամ հանցագործությունից տուժած անձի անձնական կախվածությունը կամ վիճակի խոցելիությունն օգտագործելը դրսևորվում է հանցագործության կատարման մի քանի եղանակով: Կախվածությունը կարող է պայմանավորված լինել տարբեր հանգամանքներով՝ աշխատանքային, ծառայողական, մասնագիտական, ընտանեկան, հոգեբանական և այլն: Օրինակ՝ համաձայն ՀՀ քրեակատարողական օրենսդրության՝ դատապարտյալները կարող են ներգրավվել և՛ վարձատրվող, և՛ չվարձատրվող աշխատանքներում: Ընդ որում, չվարձատրվող աշխատանքները պետք է իրականացվեն միայն պատիժ կատարող հիմնարկի և նրա մերձակա տարածքի բարելավման նպատակով: Ժամկետային զինվորական ծառայողներն իրենց ծառայության ընթացքում պետք է կատարեն զինվորական ծառայությանն առնչվող և իրենց իրավասության մեջ մտնող աշխատանքներ կամ ծառայություններ: Իրականում դատապարտյալներն ու զինծառայողները կարող են անօրինական ներգրավվել այլ աշխատանքներ կատարելու կամ ծառայություններ մատուցելու համար, որոնք նրանց պարտականությունը չեն (օրինակ՝ կարող է իրականացվել հարկադիր աշխատանք, որը կապված է հրամանատարի տան վերանորոգման կամ կառուցման, նրան պատկանող դաշտերի և այգիների մշակման, բերքահավաքի հետ): Այս պարագայում մարդկանց նշված խմբերը դառնում են շահագործման համար առավել խոցելի վարչակազմի աշխատակիցների, պետերի կամ վերադաս հրամանատարների ու նրանց ընտանիքի անդամների համար:

Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի անձնական կախվածությունը, որը կարող է պայմանավորված լինել անձի մոտ առկա սոցիալական, հոգեբանական, ֆինանսական կամ այլ ծանր վիճակներով: Օրինակ՝ ընտանիքում բռնության ենթարկված անձը, անձնական կախվածության մեջ գտնվելով ընտանիքի մի անդամից, առավել խոցելի է շահագործման նկատմամբ, կամ բախվում հասակակիցների կողմից մերժված երեխան, որն աջակ-

ցություն է ստացել բակային հեղինակություն հանդիսացող անձից և ընկալում է վերջինիս որպես «փրկիչ» ու հոգեբանական կախվածության մեջ է գտնվում նրանից, համաձայնում է վերջինիս օգնել և աջակցել՝ փաստացի կատարելով «փրկիչ»-ի բոլոր կարգադրությունները:

Վիճակի խոցելիությունն օգտագործել նշանակում է որևէ իրավիճակի չարաշահում, երբ անձը բացի ենթարկվելուց չունի իրական կամ ընդունելի այլընտրանք: Խոսքը խոցելիության ցանկացած տիպի մասին է՝ ֆիզիկական, հոգեկան, հոգեբանական, հուզական, ընտանեկան, սոցիալական կամ տնտեսական: Սա վերաբերում է ճգնաժամային իրավիճակների բոլոր տիպերին, որոնք կարող են ստիպել մարդուն հաշտվել շահագործման հետ: Խոցելի է համարվում այն վիճակը, երբ անձն ընտրում է վատը կամ վատթարագույնը:

Հանցագործությունից տուժած անձին վերահսկող անձի հետ համաձայնությունն ձեռք բերելու նպատակով նյութական կամ այլ օգուտ տալը կա՛մ խոստանալը, կա՛մ առաջարկելը, կա՛մ հանցագործությունից տուժած անձին վերահսկող անձի կողմից նման համաձայնություն տալու համար նման օգուտ ստանալը կամ առաջարկն ընդունելը՝ որպես հանցագործության կատարման եղանակ, նշանակում է, որ հանցագործությունից տուժած անձի ծնողներին, խնամակալներին, մանկապարտեզի դաստիարակին և այլ անձանց վճարումների կամ բարիքների փոխանցման միջոցով նյութապես շահագրգռում են՝ նրանց համաձայնությունն ստանալու նպատակով:

Ինչպես և նախկինում, ՀՀ քր. օր-ի 188-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հանցագործության սուբյեկտ է 16 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձը:

2022թ. հուլիսի 1-ից հետո, քանի որ մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման իրականացմանը կարող են ներգրավվել նաև տարբեր իրավական անձինք՝ աշխատանքի տեղավորման, ամուսնական, մոդելային, տուրիստական և այլ գործակալություններ, գործարաններ և արտադրամասեր, ապա քրեական պատասխանատվության կարող է ենթարկվել նաև իրավաբանական անձը: ՀՀ նոր քր. օր-ի համաձայն՝ իրավաբանական անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության, եթե՝

1) մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը կատարվել է իրավաբանական անձի գործունեության կամ դրա կողմից կայացվող որոշումների վրա ազդելու իրավասություն ունեցող անձի կամ այդպիսի անձի թողտ-

վությամբ կամ դրդմամբ իրավաբանական անձին ներկայացնող անձի կողմից՝ իրավաբանական անձի անունից հանդես գալով և ի շահ իրավաբանական անձի գործելով,

2) իրավաբանական անձի կողմից չի ապահովվել դրա գործունեությունը կարգավորող օրենքով կամ այլ իրավական ակտով նախատեսված պարտականությունների կատարումը, որը հանգեցրել է իրավաբանական անձի գործունեության կամ դրա կողմից կայացվող որոշումների վրա ազդելու իրավասություն ունեցող անձի, իրավաբանական անձին ներկայացնող անձի կամ իրավաբանական անձի աշխատողի կողմից մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման կատարմանը,

3) մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը կատարվել է իրավաբանական անձի գործունեության կամ դրա կողմից կայացվող որոշումների վրա ազդելու իրավասություն ունեցող անձի կամ իրավաբանական անձին ներկայացնող անձի կողմից՝ իրավաբանական անձի անունից հանդես գալով կամ իրավաբանական անձի միջոցով (այն օգտագործելով):

ՀՀ քր. օր-ի 188-րդ հոդվածի 5-րդ մասը բովանդակում է դրույթ այն մասին, որ սույն հոդվածով, ինչպես նաև ՀՀ քր. օր-ի 189-րդ և 190-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործություններից տուժած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից իր կատարած ոչ մեծ կամ միջին ծանրության այն հանցանքների համար, որոնցում ներգրավված է եղել իր նկատմամբ իրականացված թրաֆիքինգի կամ շահագործման ընթացքում և այդ հանցանքները կատարել է հարկադրանքի ներքո:

Խրախուսական նորմը կիրառելու համար անհրաժեշտ է հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայությունը՝

1) հանցագործություններից տուժած անձը պետք է կատարած լինի ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք,

2) այդ հանցանքներում անձը պետք է ներգրավված լինի իր նկատմամբ իրականացված թրաֆիքինգի կամ շահագործման ընթացքում,

3) անձն այդ հանցանքները պետք է կատարի հարկադրանքի ներքո:

Այստեղ հարկ է նշել նաև, որ անձն արարքը հարկադրանքի ներքո կատարելիս և քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելիս դրա հետևանքով չպետք է զրկված լինի իր արարքը գիտակցելու կամ դեկլարելու հնարավորությունից, հակառակ դեպքում՝ նա կազատվի քրեական

պատասխանատվությունից ՀՀ քր.օր-ի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հիմքով⁹:

Խրախուսական նորմի բովանդակությունը չի փոխվել, սակայն հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ շահագործման ձևերի մեջ նախատեսվել է նաև հակաիրավական գործողություններ կատարելուն հարկադրելը, փոփոխվելու է նորմի կիրառման պրակտիկան: Քանի որ, եթե ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործությունների կատարումը շահագործման ձև է, ապա այդ արարքները կատարած անձը պետք է ճանաչվի հանցագործությունից տուժած անձ այդ շահագործման ձևի համատեքստում, այլ ոչ թե քննարկվի նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը, որից հետո, կատարած հանցագործության ծանրությունը հաշվի առնելով, կիրառվի քննարկվող խրախուսական նորմը:

Երեխայի կամ անօգնական վիճակում գտնվողի թրաֆիքինգը կամ շահագործումը նախատեսված է ՀՀ քր. օր-ի 189-րդ հոդվածով:

ՀՀ քր. օր-ի 189-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հանցագործությունից տուժած անձ է հանդիսանում 18 տարին չլրացած անձը կամ անօգնական վիճակում գտնվողը: Որպես անօգնական՝ հանդես է գալիս այն անձը, որը, իր ֆիզիկական կամ հոգեկան վիճակով պայմանավորված, ի վիճակի չէ դիմադրություն ցույց տալ կամ ղեկավարել իր արարքը կամ գիտակցել իր նկատմամբ կատարվող արարքի բնույթը, ինչպես նաև 12 տարին չլրացած անձը: Այսինքն՝ ՀՀ քր. օր-ն ընդլայնել է այն անձանց շրջանակը, ում թրաֆիքինգի կամ շահագործման առնչությամբ հանցագործության կատարման եղանակները (միջոցները) պարտադիր չեն: Եվ եթե նախկինում որպես այդպիսիք էին հանդիսանում միայն երեխաները և հոգեկան խանգարման հետևանքով իր արարքի բնույթն ու նշանակությունն ամբողջությամբ կամ մասամբ գիտակցելու կամ ղեկավարելու հնարավորությունից զրկված անձինք, ապա նոր քր. օր-ի համաձայն՝ դրանք երեխաներն են, ինչպես նաև այն անձինք, ովքեր, թե՛ ֆիզիկական, թե՛ հոգեկան վիճակով պայմանավորված, ի վիճակի չեն դիմադրություն ցույց տալ կամ ղեկավարել իրենց արարքը կամ գիտակցել իրենց նկատմամբ կատարվող արարքի բնույթը:

⁹Քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, որը քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս է պատճառել ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի ազդեցությամբ, եթե դրա հետևանքով անձը չէր կարող գիտակցել կամ ղեկավարել իր արարքը:

Ի տարբերություն մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման՝ երեխայի կամ անօգնական վիճակում գտնվողի թրաֆիքինգը կամ շահագործումը բնութագրվում է գործողությամբ կամ կատարման եղանակով (միջոցներով): Մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման գործողությունները երեխայի կամ անօգնական վիճակում գտնվողի նկատմամբ կատարելը որակվում է ՀՀ քր. օր-ի 189-րդ հոդվածով նույնիսկ այն դեպքում, երբ դրանք կատարվել են առանց ՀՀ քր. օր-ի 188-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված եղանակների (բռնություն, սպառնալիք, խաբեություն, վիճակի խոցելիության օգտագործում և այլն): Հանցագործության կատարման թվարկված եղանակների մի մասը երեխայի կամ անօգնական վիճակում գտնվողի թրաֆիքինգի կամ շահագործման ծանրացնող հանգամանքներ են:

Շահագործման ձևերը նույնն են, ինչ ՀՀ քր. օր-ի 188-րդ հոդվածում, միայն տարբերվում են պոռնկության շահագործման և հարկադիր աշխատանքի մեկնաբանությունները: Այսպես, Սեռական շահագործումից և սեռական բռնությունից երեխաներին պաշտպանելու մասին ԵՖ կոնվենցիայի¹⁰ 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ երեխայի պոռնկությունը կամ մանկական մարմնավաճառությունը երեխային սեռական բնույթի գործողությունների համար օգտագործելն է, երբ վճարում են կամ խոստանում ցանկացած այլ վարձատրություն կամ վճար՝ անկախ այն բանից, թե այդ վարձատրությունը կամ վճարը կամ էլ նման խոստումը տրվում է հենց երեխայի՞ն, թե՞ մի երրորդ անձի:

Երեխայի հարկադիր աշխատանքն իր բնույթով, պայմաններով և այլ առանձնահատկություններով ստացել է իր կարգավորումը Երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին թիվ 182 ԱՄԿ կոնվենցիայում¹¹, որի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերն ընդգրկում են՝

ա) ստրկության բոլոր ձևերը կամ ստրկությանը համանման աշխատանքը, ինչպիսիք են երեխաների վաճառքը և առևտուրը, պարտքային ստրկացումը կամ ճորտային կախվածությունը, ինչպես նաև հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքը, այդ թվում՝ երեխաների պարտադիր կամ

¹⁰ՀՀ-ում ուժի մեջ է 2021թ. հունվարի 1-ից:

¹¹ՀՀ-ում ուժի մեջ է 2006թ. հունվարի 2-ից:

հարկադիր հավաքագրումը զինված ընդհարումներում օգտագործելու համար,

բ) երեխային օգտագործելը, հավաքագրելը կամ առաջարկելը սեռական ծառայությամբ զբաղվելու, պոռնոգրաֆիկ արտադրանքի արտադրության կամ նման ներկայացումների համար,

գ) երեխային օգտագործելը, հավաքագրելը կամ առաջարկելը հակաիրավական գործունեությամբ զբաղվելու, մասնավորապես թմրանյութերի արտադրման և վաճառքի համար, ինչպես դրանք սահմանված են համապատասխան միջազգային պայմանագրերում,

դ) աշխատանքը, որն իր բնույթով կամ իր կատարման պայմաններով կարող է վնասել երեխաների առողջությանը, անվտանգությանը կամ բարոյականությանը:

Նման մեկնաբանությունը հնարավորություն է ընձեռում առավել շատ դեպքեր դիտարկել որպես երեխայի կամ անօգնական վիճակում գտնվողի թրաֆիքինգ կամ շահագործում՝ հաշվի առնելով այն, որ սեռական և աշխատանքային շահագործումն ընդգրկում է տարաբնույթ դրսևորումներ:

Երեխայի հարկադիր աշխատանքը քննարկելիս հատուկ ուշադրության է արժանի ՀՀ կառավարության 2005թ. դեկտեմբերի 29-ի N 2308-Ն որոշումը, որով հաստատվել է մինչև 18 տարեկան անձանց, հղի կանանց և մինչև 1 տարեկան երեխա խնամող կանանց համար ծանր և վնասակար համարվող աշխատանքների ցանկը: Այդ ցանկում ներառված աշխատանքներում երեխայի ներգրավումը նույնպես կոչվում է որպես երեխայի շահագործում:

Ամփոփելով սույն հոդվածը՝ կարելի է նշել, որ ՀՀ նոր քր. օր-ն առավել առաջադիմական է և նախատեսում է թե՛ միջազգային օրենսդրությունից բխող, միջազգային ու ազգային պրակտիկայով պայմանավորված նորամուծություններ, թե՛ միտված է մարդու թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարն առավել արդյունավետ դարձնելով: Իհարկե, նորացված օրենսդրության արդյունավետությունը հնարավոր կլինի գնահատել միայն համապատասխան պրակտիկան ձևավորելուց հետո՝ համակողմանի վերլուծության արդյունքում:

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАФФИКИНГА ИЛИ ЭКСПЛУАТАЦИИ ЧЕЛОВЕКА В КОНТЕКСТЕ НОВОГО УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РА

Тумасян Давид Артёмович

*Преподаватель кафедры уголовного права
и криминологии Образовательного комплекса
полиции РА, кандидат юридических наук, доцент*

В статье рассматривается траффинг или эксплуатация человека в контексте нового уголовного законодательства РА. С учетом того, что изменились некоторые формы эксплуатации, пересмотрены основания беспомощности лица, закреплена уголовная ответственность юридических лиц, произойдут существенные изменения также и в практике борьбы с данным преступлением. Цель указанных в статье комментариев и сравнений — помочь сотрудникам правоохранительных органов ориентироваться в свете новых правоотношений осуществлять борьбу с траффингом или эксплуатацией человека более эффективно.

Ключевые слова: траффинг, эксплуатация человека, формы эксплуатации, траффинг или эксплуатация ребенка или лица, находящегося в беспомощном состоянии, принуждение к совершению противоправных действий.

CRIMINAL LEGAL CHARACTERISTICS OF HUMAN TRAFFICKING OR EXPLOITATION IN THE CONTEXT OF THE NEW RA CRIMINAL CODE

Tumasyan Davit

*Lecturer at the Chair of Criminal Law
and Criminology, Academy of the
Educational Complex of Police of RA,
PhD in Law, Associate Professor*

The article deals with human trafficking or exploitation in the context of the RA new criminal legislation. Taking into account the fact that some forms of exploitation have changed, the grounds for the helplessness of a person have been revised, the criminal liability of legal entities has been fixed, there will be significant changes in the practice of combating this crime. The purpose of the comments and comparisons mentioned in the article is to help law enforcement officers to navigate in the light of new legal relations and to combat human trafficking or exploitation more effectively.

Key words: human trafficking, human exploitation, forms of exploitation, trafficking or exploitation of a child or a person in a helpless state, coercion to commit illegal acts.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 08.10.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 17.10.2022թ.

ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՎԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԽՐԱԽՈՒՍԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

Լազարյան Արփի

*Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների
ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության,
սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ:
Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության
նախարարության քրեական օրենսդրության,
քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի
քաղաքականության մշակման վարչության,
քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության
մշակման բաժնի պետ
Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության
կրթահամալիրի քրեական իրավունքի և
քրեաբանության ամբիոնի դասախոս*

Հանցավորության կանխարգելման, հանցավոր ոտնձգություններից մարդու կյանքի ու առողջության, մարդու և քաղաքացու այլ իրավունքների ու ազատությունների, սեփականության, հասարակական կարգի և հասարակական անվտանգության, շրջակա միջավայրի և ՀՀ սահմանադրական կարգի պաշտպանության ապահովման գործում առանձնահատուկ նշանակություն է տրվում մեր պետության կողմից իրականացվող հանցավորության դեմ պայքարի քաղաքականությանը, որի բաղկացուցիչ մասն են կազմում քրեական պատիժների արդյունավետ իրականացումը, պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացումը:

Վերասոցիալականացման՝ որպես պատիժ կատարող հիմնարկների հիմնական գործառույթի կարևորագույն նպատակներից մեկը դատապարտյալի ուղղումն է, նրա օրինապահ վարքագծի ձևավորումը և ամրապնդումը, իսկ այս գործընթացում կարևորագույն տարրերից է դատապարտյալի խրախուսումը:

Չի կարելի անտեսել դատապարտյալների նկատմամբ կիրառվող խրախուսանքի միջոցների համակարգը, որը կանոնակարգում է դատապարտ-

յալների իրավահպատակ վարքագիծը:¹ Դատապարյալի դրական վարքագիծը խրախուսելը նպաստավոր նախադրյալներ է ստեղծում դատապարտյալների ուղղիչ, կրթական միջոցառումներ իրականացնելու և վերջիններիս առօրյան հագեցնելու համար²:

Խրախուսանքների վերաբերյալ հարցի քննարկման արդիականությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դատապարտյալների վերասոցիալականացման հարցում կարևոր նշանակություն ունի պատժի կրման պայմանների փոփոխումը: Պատժի կրման պայմանների փոփոխման ինստիտուտի էությունը դատապարտյալների իրավական վիճակի փոփոխումն է, մասնավորապես՝ նրանց իրավունքների շրջանակի ընդարձակումը կամ կրճատումը (պատժի կրման պրոգրեսիվ համակարգը)³: Իսկ դատապարտյալի նկատմամբ կիրառվող խրախուսանքի միջոցները կարևորագույն նշանակություն են ունենում պատժի կրման պայմանների փոփոխման հարցում:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2006 թվականի օգոստոսի 3-ի «ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության՝ կալանավորվածներին պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնարկների ներքին կանոնակարգը հաստատելու մասին» N 1543-Ն որոշման (այսուհետ նաև՝ Որոշում) 211-րդ կետի համաձայն՝ «Կալանավորված անձանց և դատապարտյալների նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված խրախուսանքի միջոցները կիրառվում են համապատասխանաբար **կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի պետի որոշմամբ**: Կալանավորված անձանց և դատապարտյալների նկատմամբ խրախուսանքի միջոցներ կիրառելու մասին որոշումները հաշվառելու նպատակով կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմը վարում է համապատասխան մատյան»:

¹ Մանրամասն տե՛ս «Մարդու առանձին սոցիալական իրավունքների պաշտպանության երաշխիքները Հայաստանի Հանրապետության 2015թ. փոփոխություններով Սահմանադրության համատեքստում», «Պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», **Հ. Խաչիկյան**, էջ 74, Երևան-2016

² Մանրամասն տե՛ս Меры уголовно-правового поощрения позитивного поведения осужденных, отбывающих лишение свободы, **Халилов Р. Р.**, Казань 2021

³ Մանրամասն տե՛ս **Ткачевский Ю.М.** Прогрессивная система исполнения уголовных наказаний. М., 1997:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, ում սույն կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 22.01.2019 թիվ ՍԴՌ-1439 որոշմամբ արձանագրվել է, որ. «(...) մինչև Ազգային ժողովի կողմից սույն որոշմամբ արտահայտված առկա համակարգային իրավական անորոշության հաղթահարումը, **քրեակատարողական հիմնարկի պաշտոնատար անձանց գործողությունների (անգործության) բողոքարկման հետ կապված գործերը ենթակա են քննության ՀՀ վարչական դատարանի կողմից**, «Դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քանի դեռ պատժի կատարման հետ կապված կոնկրետ գործի, նյութի կամ հարցի քննության իրավասությունն օրենքով հստակ վերապահված չէ քրեական գործեր քննող ընդհանուր իրավասության դատարանին (...)»⁴:

Վերոգրյալ նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ սահմանադրական և կոնվենցիոն նորմերի ուժով յուրաքանչյուր անձ ունի պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, որպիսին ժամանակավորապես վերապահվել է Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանին:

Մինչդեռ, կարծում ենք, որ դատապարտյալի նկատմամբ խրախուսանքի միջոց կիրառելու մասին որոշումը դատական կարգով բողոքարկելու հարցին լուծում տալու համար, **նախ և առաջ**, տեղին է անդրադառնալ միմյանց հետ փոխկապակցված, միմյանցից ածանցված ու միմյանցով պայմանավորված **հետևյալ հարցադրումներին ու դրանց կապակցությամբ ակնկալվող համապատասխան պատասխաններին**:

Դրանք են՝

1) Վարչարարության և վարչական վարույթի մասով.

ա. Կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկը «Վարչարար-

⁴ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=127904>

րության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի իմաստով **«վարչական մարմին»** հանդիսանում է, թե՛ ոչ,

բ. Ըստ այդմ՝ կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի գործունեությունը **«վարչարարություն»** հանդիսանում և ըստ այդմ՝ դրա շրջանակներում **«վարչական վարույթ»** իրականացվում է, թե՛ ոչ,

գ. Ըստ այդմ՝ եթե կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի գործունեությունը **«վարչարարություն»** չի հանդիսանում, ապա նույն այդ գործունեությունն առանձնահատուկ գործունեություն հանդիսանում է, թե՛ ոչ, և այդ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից բխող իրավահարաբերությունները հանդիսանում են արդյոք **հանրային իրավահարաբերություններից ծագած ու դրանից ածանցված** և, ըստ այդմ, վերաբերում են արդյոք **հանրային իրավունքի բնագավառին (ուղորտին)**, թե՛ ոչ, եթե՛ ոչ, ապա՝ **ո՞ր բնագավառին (ուղորտին) են վերաբերում**,

դ. Ըստ այդմ՝ կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի կողմից կայացվող որոշումը **«վարչական ակտ»** հանդիսանում է, թե՛ ոչ,

2) Ի՞նչ հնարավոր հակասությունների և հնարավոր հետևանքների կհանգեցնեն կալանավորված անձանց և դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի գործունեությունը և դրանով պայմանավորված (այդ թվում՝ այդ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից ածանցված)՝ իրավահարաբերությունները վարչարարության կարգավորման տիրույթում դիտարկելը,

Ըստ այդմ՝ վերոնշյալ հարցադրումների կապակցությամբ հարկ է նկատի ունենալ հետևյալը.

1. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի (այսուհետ նաև՝ Օրենքի) 1-ին հոդվածի համաձայն՝

«Սույն օրենքը սահմանում է վարչարարության հիմունքները, կարգավորում է վարչական ակտեր ընդունելու, վարչական ակտերը, վարչական մարմինների գործողությունները և անգործությունը բողոքարկելու, վարչական ակտի կատարման, վարչական ծախսերի, ինչպես նաև վարչարարությամբ հասցված վնասի հատուցման հետ կապված՝ վարչական մարմինների և

ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց (այսուհետ՝ անձինք) միջև ծագած հարաբերությունները:

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝

«Սույն օրենքի II-VI բաժինների գործողությունը տարածվում է վարչական մարմինների՝ վարչական ակտի ընդունմամբ եզրափակվող գործունեության վրա, իսկ սույն օրենքի IV-VI բաժինների գործողությունը տարածվում է նաև վարչական մարմինների այնպիսի գործողության և անգործության վրա, որոնք անձանց համար առաջացնում են փաստական հետևանքներ»:

Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Սույն օրենքում օգտագործվող հիմնական հասկացություններն են՝

1) վարչական մարմիններ՝

ա) Հայաստանի Հանրապետության գործադիր իշխանության հանրապետական մարմինները՝ Հայաստանի Հանրապետության նախարարությունները, ինչպես նաև Հանրապետության ողջ տարածքում վարչարարություն իրականացնող պետական այլ մարմիններ:

բ) տարածքային կառավարման մարմիններ՝ մարզպետները:

գ) տեղական ինքնակառավարման մարմինները՝ համայնքի ավագանի և համայնքի ղեկավար:

2) վարչարարություն՝ վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ»:

Օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Վարչական ակտն արտաքին ներգործություն ունեցող այն որոշումը, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական իրավական ակտն է, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով և ուղղված է անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝

«Սույն օրենքի իմաստով՝

ա) **բարենպաստ վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմիններն անձանց տրամադրում են իրավունքներ կամ

նրանց համար ստեղծում են այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման.

բ) **միջամտող վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմինները մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում են անձանց իրավունքների իրականացումը, որն է պարտականություն են դնում նրանց վրա կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում են նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը.

գ) **գուգորդվող վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որն իր մեջ պարունակում է անձի համար ինչպես բարենպաստ, այնպես էլ միջամտող վարչական ակտերով սահմանվող դրույթներ»:

Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության ենթակայության տակ գործող մի շարք քրեակատարողական հիմնարկների կանոնադրություններով ըստ էության արձանագրված է, որ քրեակատարողական նշված հիմնարկն իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող կազմակերպություն է, օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի 2001թ. դեկտեմբերի 21-ի «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի կանոնադրությունը հաստատելու մասին» N 1937 հրամանով հաստատված հավելվածի (ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի կանոնադրության) 1.1 կետի համաձայն՝

«Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկը (այսուհետ՝ Հիմնարկ) իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող կազմակերպություն է, որն ապահովում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության (այսուհետ՝ Պետական մարմին) համակարգի կառուցվածքային ստորաբաժանում հանդիսացող քրեակատարողական ծառայությանը (այսուհետ՝ Ծառայություն) վերապահված լիազորությունների լիարժեք իրականացումը և քաղաքացիական իրավահարաբերություններին դրա մասնակցությունը»:

Վերոնշյալից հետևում է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ նույն օրենքի կարգավորման առարկան կապվում է վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագած հարաբերությունների հետ, իսկ նույն օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ «վարչական

մարմինը» նույնականացվում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ:

Մինչդեռ ինչպես համապատասխան իրավակարգավորումներով, այնպես էլ որևէ այլ իրավական ակտով քրեակատարողական հիմնարկը, ընդամենը հանդիսանալով իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող կազմակերպություն, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում նշված մարմիններից որևէ մեկի, այդ թվում՝ «պետական մարմնի» ու դրա տարատեսակների և «տեղական ինքնակառավարման մարմնի» հասկացությունների համատեքստերում ու շրջանակներում ակնհայտորեն չի ընդգրկվում ու չի դիտարկվում և ըստ այդմ՝ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմին չէ ու, հետևաբար նաև՝ կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 1-ին հոդվածի և 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի իմաստով «վարչական մարմին» չի հանդիսանում, քանի որ «վարչական մարմին» եզրույթը, նշված օրենքի համապատասխան իրավակարգավորման համաձայն, նույնականացվում է պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ:

Այսպիսով՝ վերոնշյալ իրավակարգավորումների միմյանց հետ համակցության մեջ համադրված և համակարգված վերլուծությունից հետևում է, որ քրեակատարողական հիմնարկը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետում նշված մարմիններից որևէ մեկի, այդ թվում՝ «պետական մարմնի» և «տեղական ինքնակառավարման մարմնի» հասկացությունների համատեքստում և շրջանակներում չի ընդգրկվում և հանդիսանալով կազմակերպություն՝ «պետական մարմին» կամ «տեղական ինքնակառավարման մարմին», և ըստ այդմ՝ նաև կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում վերոնշյալ իրավակարգավորման իմաստով՝ «վարչական մարմին» չի հանդիսանում:

Բացի այդ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային մի շարք որոշումներով (*տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի թիվ ՎԴ2/0016/05/16, 14.03.2017 թվականի թիվ ՎԴ/3804/05/15, 30.04.2015 թվականի թիվ ՎԴ/4651/05/12, 22.05.2016 թվականի թիվ ՎԴ/2659/05/14, 30.11.2018 թվականի թիվ ՎԴ/3310/05/15 որոշումները և այլն*) տվել է «վարչական ակ-

տի» հասկացությանը (բնորոշմանը) ներկայացվող սպառիչ և պարտադիր որակական հատկանիշները:⁵

Մասնավորապես, անդրադառնալով Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում «վարչական ակտի» հասկացությանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերոնշյալ նախադեպային որոշումներում արձանագրել է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի համաձայն՝ վարչական ակտին բնորոշ են հետևյալ սպառիչ որակական հատկանիշները.

«1) վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր,

2) վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմինների՝ ՀՀ գործադիր իշխանության հանրապետական, տարածքային կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև վարչարարություն իրականացնող այլ պետական մարմինների կողմից,

3) վարչական ակտն ունի արտաքին ներգործություն. նրա հասցեատերն այնպիսի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ է, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն ընդունած մարմնի հետ,

4) վարչական ակտն ընդունվում է հանրային իրավունքի բնագավառում. այն հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի՝ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին ուղղված միակողմանի կարգադրություն է, որը հիմնված է ի սկզբանե հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից իրագործվելու նպատակով ընդունված իրավական նորմերի վրա,

5) վարչական ակտն ընդունվում է կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով. այն ուղղված է հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից հանրային իրավունքի ոլորտում կոնկրետ անձին առնչվող կոնկրետ հարցի կարգավորմանը,

6) վարչական ակտն ուղղակի իրավական հետևանքներ է առաջացնում իր հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար. դրանով վարչական մարմինը սահմանում,

⁵ <http://www.datalex.am/>

փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար:

Ընդ որում, թվարկված որակական հատկանիշներից յուրաքանչյուրն անհրաժեշտ է, իսկ դրանց համակցությունը՝ բավարար՝ գրավոր փաստաթուղթը վարչական ակտ որակելու համար, այդ հատկանիշներից որևէ մեկի բացակայության դեպքում փաստաթուղթը չի կարող դիտարկվել որպես վարչական ակտ: (...):

Այսինքն՝ վերոգրյալից միաժամանակ հետևում է, որ վերոնշյալ բոլոր հատկանիշները պարտադիր պետք է առկա լինեն և գործեն միաժամանակ, որպեսզի համապատասխան փաստաթուղթը համարվի «վարչական ակտ»:

Բացի այդ, վերոգրյալից հետևում է նաև, որ նախ և առաջ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր վերոնշյալ և մյուս համապատասխան նախադեպային մի շարք որոշումներով արձանագրել է, որ «վարչական ակտն» ընդունվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի իմաստով գործածված «վարչական մարմինների», այսինքն՝ ՀՀ գործադիր իշխանության հանրապետական, տարածքային կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև վարչարարություն իրականացնող այլ պետական մարմինների կողմից, մինչդեռ, ինչպես արդեն փաստարկվեց վերևում, քրեակատարողական հիմնարկը «պետական մարմին» և «տեղական ինքնակառավարման մարմին» հասկացությունների համատեքստում և շրջանակներում չի ընդգրկվում ու չի դիտարկվում, այսինքն՝ որևէ «պետական մարմին» և «տեղական ինքնակառավարման մարմին» չի հանդիսանում և ըստ այդմ՝ «վարչական մարմին» չի հանդիսանում:

Ելնելով պատժի կատարման (կրման) առնչությամբ առանձնահատուկ գործունեության ու դրանով պայմանավորված (այդ թվում՝ այդ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից բխող) իրավահարաբերությունների առանձնահատկություններից՝ դատապարտյալը դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի և քրեակատարողական ոլորտը կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված պատիժը կրելու կարգի ու պայմանների ուժով քրեակատարողական հիմնարկի հետ գտնվում է ինչպես կազմակերպական, ներքին ենթակայության տակ, այնպես էլ դրա հետ այլ ուղղակի կապերի մեջ, որոնց շրջանակներում հստակ սահմանված են դատապարտյալների պատիժը կրելու կարգն ու պայմանները,

այդ ընթացքում նրանց իրավունքներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև վերոնշյալ ենթակայությամբ ու կապերով պայմանավորված՝ մնացած բոլոր հարցերն ու գործընթացները:

Քրեակատարողական հիմնարկի և կալանավորված անձի ու դատապարտյալի միջև ծագած իրավահարաբերությունները, իրենց հերթին, չեն կարող վերաբերել հանրային իրավունքի ոլորտին, և, հետևաբար, դատապարտյալի վերաբերյալ քրեակատարողական հիմնարկի կողմից կայացված բոլոր որոշումները ևս չեն հանդիսանում հանրային իրավունքի բնագավառում (ոլորտում) կայացված, դրանք չեն ընդունվում հանրային իրավունքի բնագավառում (ոլորտում) կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, ուստի և՛ ուղղված չեն այդ բնագավառում (ոլորտում) անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն, հետևաբար՝ այդ որոշումները չեն հանդիսանում «վարչական ակտեր»՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներով «վարչական ակտի» հասկացությանը (բնորոշմանը) ներկայացվող սպառնիչ և պարտադիր որակական հատկանիշներին միաժամանակ չբավարարելու պատճառաբանությամբ:

Նույն կերպ և նույն պատճառաբանությամբ պայմանավորված՝ կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի կողմից ընդունված որոշումներում բացակայում է արտաքին ներգործությունը, ինչը նույնպես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ նախադեպային որոշումներով, ինչպես նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ «վարչական ակտի» հասկացությանը (բնորոշմանը) ներկայացվող սպառնիչ և պարտադիր որակական հատկանիշներից է:

Հարկ ենք համարում նշելու նաև, որ, ինչպես արդեն իսկ նշվեց վերևում, ինչպես դատապարտյալի կապակցությամբ քրեակատարողական հիմնարկի պետի կողմից կայացված որոշումները, այնպես էլ դրանցից բխող, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկի առանձնահատուկ գործունեությունն ու դրանով պայմանավորված (այդ թվում՝ այդ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից բխող)՝ իրավահարաբերությունները չեն հանդիսանում հանրային իրավահարաբերություններից ծագած ու դրանցից ածանցված և ըստ այդմ՝ չեն վերաբերում հանրային իրավունքի բնագավառին (ոլոր-

տին), քանի որ դրանք վերաբերում են քրեական դատավարության՝ դատարանի որոշումն ի կատար ածելու (նշանակված պատժի կատարման) փուլին, իսկ վերջինից բխող հարաբերություններն էլ, իրենց հերթին, կարգավորվում են քրեական և քրեադատավարական օրենսդրություններից ածանցված՝ քրեակատարողական օրենսդրությամբ, ինչից ելնելով էլ՝ քրեակատարողական հիմնարկի գործունեությունն ու դրանով պայմանավորված (այդ թվում՝ այդ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից բխող)՝ իրավահարաբերությունները, որոնք նույնպես վերաբերում են քրեական դատավարության՝ դատարանի որոշումն ի կատար ածելու (նշանակված պատժի կատարման) փուլին, ոչ թե արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն, այսինքն՝ վարչարարություն են, ու դրանց շրջանակներում իրականացվում է ոչ թե վարչական վարույթ, այլ քրեակատարողական ոլորտում իրականացվող առանձնահատուկ գործունեություն, և իրավահարաբերություններ են, որոնց կարգավորման իրավական հիմքը քրեական և քրեադատավարական օրենսդրությունից ածանցված քրեակատարողական օրենսդրությունն է, ուստի՝ քրեակատարողական հիմնարկի առանձնահատուկ գործունեությունը և դրանով պայմանավորված (այդ թվում՝ այդ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից բխող)՝ իրավահարաբերությունները քրեակատարողական բնույթի և ըստ այդմ՝ քրեակատարողական իրավունքի նորմերով կարգավորվող առանձնահատուկ գործունեություն և իրավահարաբերություններ են:

Այս կապակցությամբ թերևս տեղին է վկայակոչել Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի 2019 թվականի հունվարի 22-ի ՄԴՌ-1439 որոշումը, որով իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ պատժի կրման ընթացքում կարող են ի հայտ գալ բազմաթիվ իրավահարաբերություններ, որոնք իրենց բնույթով քրեակատարողական հարաբերություններ են, մասնավորապես՝ Քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված՝ դատապարտյալի կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելը, դատապարտյալի կողմից քրեակատարողական հիմնարկի պաշտոնատար անձանց գործողություններն ու անգործությունը բողոքարկելը և այլն:

Հետևաբար՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքը քրեակատարողական հիմնարկի կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների միջև ծագած տվյալ իրավահարաբերությունը կանոնա-

կարգող և դրան վերաբերելի նորմատիվ իրավական ակտ չէ, ուստի վերոնշյալ խնդրո առարկան չի կարող դիտարկվել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքով նախատեսված կարգավորումների շրջանակում:

Բացի այդ, քրեակատարողական հիմնարկը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում նշված մարմիններից որևէ մեկի, այդ թվում՝ «պետական մարմնի» հասկացության համատեքստում և շրջանակներում չի ընդգրկվում և հանդիսանալով կազմակերպություն՝ «պետական մարմին», և նույն օրենքի իմաստով «վարչական մարմին» չի հանդիսանում:

Վերոգրյալից պարզ է դառնում, որ դատապարտյալի կողմից պատժի կրման ընթացքում ծագող, պատժի կատարման (կրման) սահմանված կարգին ու պայմաններին վերաբերող իրավահարաբերությունները վարչարարությունն չեն, և տվյալ դեպքում դրանց նկատմամբ կիրառելի չեն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի համապատասխան դրույթները:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալը դրանք համակցության մեջ և համակարգային վերլուծելով վերը նշված իրավական ակտերի լույսի ներքո՝ գալիս ենք հետևյալ եզրահանգման, որ՝

1) Վարչարարության և վարչական վարույթի մասով.

ա.Քրեակատարողական հիմնարկը, հանդիսանալով իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող կազմակերպություն, կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի իմաստով «վարչական մարմին» չէ և այդպիսին չի հանդիսանում:

բ. Ըստ այդմ՝ կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի առանձնահատուկ գործունեությունն արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն, այսինքն՝ վարչարարություն չէ, և ըստ այդմ՝ կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի այդ առանձնահատուկ գործունեության ընթացքում վարչական վարույթ չի իրականացվում:

գ. Ըստ այդմ՝ Կալանավորված անձանց և դատապարտյալների հետ ունեցած իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի

գործունեությունը քրեակատարողական բնագավառում (ոլորտում) իրականացվող առանձնահատուկ գործունեություն է, այդ առանձնահատուկ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից բխող իրավահարաբերությունները հանրային իրավահարաբերություններից ծագած ու դրանցից ածանցված չեն և չեն վերաբերում հանրային իրավունքի բնագավառին (ոլորտին), դրանք վերաբերում են քրեական դատավարության՝ դատարանի որոշումն ի կատար ածելու (նշանակված պատժի կատարման) փուլին, իսկ վերջինից բխող իրավահարաբերություններն էլ, իրենց հերթին, կարգավորվում են քրեական և քրեադատավարական օրենսդրությունից ածանցված քրեակատարողական օրենսդրությամբ, ինչով պայմանավորված էլ՝ այդ իրավահարաբերությունները քրեակատարողական բնույթի և ըստ այդմ՝ քրեակատարողական իրավունքի նորմերով կարգավորվող իրավահարաբերություններ են,

դ. Կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների վերաբերյալ քրեակատարողական հիմնարկի պետի կողմից կայացվող որոշումը «վարչական ակտ» չէ:

ե. Կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ քրեակատարողական հիմնարկի ունեցած քննարկվող իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի առանձնահատուկ գործունեությունը՝ (այդ թվում՝ այդ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից բխող) իրավահարաբերությունները վարչարարության կարգավորման տիրույթում դիտելը, կհակասի «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի և մյուս համապատասխան իրավակարգավորումների պահանջներին և արդեն իսկ կայացված բազմաթիվ դատական ակտերով մշակված և արձանագրված (ներկայացված) այն դիրքորոշումներին՝ համաձայն որոնց պատժի կատարման ընթացքում ծագող իրավահարաբերություններն առանձնահատուկ քրեակատարողական իրավահարաբերություններ են, ուստի և չեն կարող կարգավորվել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի դրույթներով:

զ. Կալանավորված անձանց ու դատապարտյալների հետ ունեցած քննարկվող իրավահարաբերություններում քրեակատարողական հիմնարկի առանձնահատուկ գործունեությունը (այդ թվում՝ այդ գործունեության ընթացքում ծագող, գործող կամ դրանից բխող) իրավահարաբերությունները վարչարարության կարգավորման տիրույթում դիտարկելը կարող է բա-

ցասական հետևանքներ առաջացնել քրեակատարողական հիմնարկների բնականոն գործունեության վրա՝ պատժի կատարման հիմնական նպատակների պատշաճ իրականացման գործընթացն ու ձևավորված միասնական պրակտիկան խաթարելու առումով:

НЕКОТОРЫЕ ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СВЯЗАННЫЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ МЕР ПООЩРЕНИЯ В ОТНОШЕНИИ ЛИЦ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ

Лазарян Арпи Ашотовна

Соискатель Института философии, социологии и права Национальной академии наук Республики Армения

Начальник отдела развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства

Министерство Юстиции Республики Армения

Лектор кафедры уголовного права и криминологии Образовательного комплекса полиции Республики Армения

Одним из основополагающих гарантий реализации основных прав лиц отбывающих наказание в виде лишения свободы осуждённых является правомерное поведение данных лиц, их добросовестное отношение к образованию и труду, активное участие в мероприятиях самодеятельных организаций осужденных и участие в них, а также возможность поощрения за проявления положительного поведения. Между тем при реализации данного права, в частности, связанное с реализацией судебного контроля за процедурой оценивания «положительного поведения» в данный момент на практике возникают определенные проблемы, которые изучены и представлены в данной статье.

Ключевые слова: осужденный, меры поощрения, административный акт, административное управление, уголовно-исполнительное учреждение.

SOME PRACTICAL ISSUES RELATED TO THE APPLICATION OF INCENTIVES TO PEOPLE CONVICTED TO IMPRISONMENT

Lazaryan Arpi

*Applicant of the Faculty of Philology,
Sociology and Law of the Republic Academy of Sciences.
Head of the Criminal Legislation Development
Department of the Criminal legislation, Penitentiary and
Probation Policy Development division of the Ministry of
Justice of the Republic of Armenia.
Lecturer of the Chair of Criminal Law and
Criminology of the Police Educational Complex of the
Republic of Armenia*

Some practical problems connected with the implementation of the measures of encouragement to the offenders sentenced to the imprisonment

One of the most important guaranties of the implementation of the rights of the sentenced persons to the imprisonment is the opportunity (possibility) to be encouraged for the law-abiding behavior, the faithful attitude against the labor and study, the participation in the works and events of the offenders' self-mail associations of the and also for the exposing the positive behavior. However, currently some practical problems are emerged within judicial control, when this opportunity implenets. These problems are circumstantly analyzed and represented in this article as much as possible.

Key words: The offender, the measures of encouragement, the administrative act, the administration, the penitentiary institution.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 03.10.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.10.2022թ.

ԹՄՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՑՄԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔ

Հակոբջանյան Վիկտորյա

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտ,
Իրավաբան ՀՀ ԱՆ «Կախվածությունների բուժման
ազգային կենտրոն» ՓԲԸ-ում*

Թմրամիջոցների դեմ պայքարը հանրային առողջապահության ոլորտում քաղաքականության մշակման կարևորագույն ուղղություններից մեկն է: Յուրաքանչյուր ոք ունի առողջության պահպանման սահմանադրական իրավունք, ինչը նշանակում է, որ պետությունը պարտավորվում է հոգ տանել իր իրավասության շրջանակներում ապրող բնակչության առողջության մասին, ընդունել համապատասխան իրավական ակտեր, մշակել քաղաքականությունը և ռազմավարական միջոցառումներով քայլ առ քայլ հասնել իր առջև դրված նպատակներին, այն է՝ ֆիզիկապես և հոգեպես առողջ ու սոցիալականապես ակտիվ հասարակություն ունենալուն: Սույն նպատակի մասին անուղղակիորեն հիշատակվում է ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածում, և Հայաստանի Հանրապետությունը, իրեն հռչակելով նաև սոցիալական պետություն, ստանձնում է յուրաքանչյուր քաղաքացու (անձի) առողջության պահպանման պարտականությունը, քանի որ սոցիալական իրավունքների բլոկի մեջ ներառված է նաև առողջության պահպանման իրավունքը: Առողջության պահպանման պարտականությունը՝ որպես քաղաքականության մշակման ուղղություն, ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության 86-րդ հոդվածում հետևյալ բովանդակությամբ. «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային ոլորտներում պետության քաղաքականության հիմնական նպատակներից է՝

- բնակչության առողջության պահպանման և բարելավման ծրագրերի իրականացումը, արդյունավետ և մատչելի բժշկական սպասարկման պայմանների ստեղծումը»:

Առողջության պահպանման իրավունքի իրացումն առավելագույնս ապահովելու համար պետությունը ձեռնամուխ է լինում հանրային առողջապահության բաղադրամաս կազմող միջոցառումների իրականացմանը,

քանի որ վերջինիս ուսումնասիրության առարկան ոչ միայն հիվանդությունների վերահսկողությունն է, այլ նաև հիվանդությունների կանխարգելումը և շրջակա այնպիսի պայմանների ստեղծումն ու վերահսկումը, որոնք կապահովեն յուրաքանչյուր անձի առողջ լինելը, իսկ առողջությունը ենթադրում է ոչ միայն մարդու սոսկ գոյությունն առանց հիվանդությունների կամ ֆիզիկական արատների, այլև կենսական էներգիայով լեցուն հասարակական և սոցիալական կյանքին ակտիվորեն մասնակցելու, մարդու իրավունքներից անկաշկանդ ձևով օգտվելու և արժանապատիվ կյանքով ապրելու ընդունակությունը: Ինչպես նշեցի, թմրամիջոցների դեմ պայքարը հանրային առողջապահության ուղղություններից է և անհրաժեշտություն է առաջացնում քաղաքականության ճիշտ մշակման, ինչն էլ պիտի իրականացվի այնպիսի միջոցառումների միջոցով, ինչպիսիք են, օրինակ, օրենսդրության կատարելագործումն ու իրավական կոլիզիաների վերացումն այդ ոլորտում: Թմրամիջոցները, որոնք չեն օգտագործվում բժշկական նպատակներով և ունեն ապօրինի շրջանառություն, իրական չարիք են անձանց առողջության համար, քանի որ ծնում են ոչ միայն կործանարար կախվածություն, այլ նաև քայքայիչ ազդեցություն ունեն մարդու առողջության վրա, ուստի թմրամիջոցների դեմ պայքարի արդյունավետությունը հանրային առողջապահության շրջանակներում պետք է հասցվի առավելագույնի:

Բացի այդ, թմրամիջոցների չարաշահումը երկրի վրա էական տնտեսական բեռ է դառնում՝ կապված ուղղակի և անուղղակի բժշկական և ոչ բժշկական ծախսերի հետ¹, քանի որ վերջինս անուղղակիորեն կապ ունի նաև առողջության մատչելիության (availability, accessibility, affordability) հետ, որովհետև ծախսերի ավելացումը թմրամիջոցների չարաշահման և թմրամիջոցներից կախվածության բուժման ու կանխարգելման համար համասնորեն կարող է նվազեցնել բժշկական օգնության և սպասարկման մյուս տեսակների համար նախատեսված ֆինանսավորման չափը: Ուստի պետությունները ջանք չպետք է խնայեն իրավական ու քաղաքական լծակներ, մեխանիզմներ մշակելու և կիրառելու ուղղությամբ թմրամիջոցների չարաշահման դեպքերի նվազեցման համար:

¹Sté u SaurabhRambiharilalShrivastava*, PrateekSaurabhShrivastava and JegadeeshRamasamy
 “Public Health Measures to Combat the Menace of Drug Abuse” Primary Health Care 2014, 4:1

Թմրամիջոցների դեմ պայքարում պետության հիմնական ուղղություններն են ոչ միայն թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության արգելքը և օրենսդրական մակարդակով արգելքի ամրագրումը՝ քրեականացումը, այլ նաև՝ թմրամիջոց գործածած կամ թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձանց բժշկական օգնության և սպասարկման ապահովումը թե՛ իրավական, թե՛ գործնական մակարդակով:

Թմրամիջոց գործածած կամ թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձանց բժշկական օգնության մասին իրավական կարգավորումներն ամրագրված են «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» ՀՀ օրենքով: Օրենսդրի կողմից թմրամիջոցների և հեգեմետ նյութերի իրավական կարգավորման ակտում թմրամիջոց գործածող կամ թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձանց բժշկական օգնության իրավակարգավորումները զետեղելը պատշաճ քաղաքականության մշակման և իրականացման մասին չի փաստում, քանի որ «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» ՀՀ օրենքի առարկան, հիմք ընդունելով սույն իրավական ակտի վերնագիրը, պետք է լինի թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի շրջանառությանն առնչվող հարաբերությունները, վերջիններիս օրինական շրջանառությունն ապահովող, ինչպես նաև դրանց ապօրինի շրջանառությունը կանխարգելող գործընթացները: Բացի այդ, «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նորմատիվ իրավական ակտն ունենում է վերնագիր, որը համապատասխանում է նորմատիվ իրավական ակտի բովանդակությանը: Սույն պարագայում նորմատիվ իրավական ակտի վերնագիրը չի համապատասխանում բովանդակությանը, ուստի անհրաժեշտ է համապատասխանեցնել «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» ՀՀ օրենքն իրավական ակտի կազմման օրենսդրական պահանջներին: Բացի այդ, թմրամիջոցների դեմ պայքարի և վերջինիս բաղադրիչը կազմող՝ թմրամիջոց գործածած և թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձանց բժշկական օգնության և սպասարկման մասին իրավադրույթները պիտի լինեն առավելագույնս մանրամասն կարգավորված, ինչը տվյալ պարագայում անհնար է իրականացնել:

Ուստի անհրաժեշտություն է առաջանում, նախ, «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» ՀՀ օրենքի «Բժշկական օգնությունը թմրամոլությամբ հիվանդներին» վերտառությամբ 6-րդ գլուխն

առանձնացնել և մշակել նոր առավել մանրամասն կարգավորումներ պարունակող օրենք:

Թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձանց բժշկական օգնությունը՝ որպես թմրամիջոցների դեմ պայքարի բաղադրիչ, ունի մի շարք առանձնահատկություններ: Թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձինք, իրենց կարգավիճակից կախված լինելով, հասարակության մարզինալացված և խարազանված խավի ներկայացուցիչներ են համարվում, ուստի բուժման և սոցիալական ներառականության արդյունավետության համար հասարակության և պետության աջակցության անհրաժեշտություն ունեն: Թմրամիջոցներից կախվածությունը համարվում է խարանային երևույթներից մեկը, նույնիսկ ավելին, քան հոգեկան առողջության խնդիրներ ունենալը: Մասնագետների, փաստաբանների և շահագրգիռ անձանց շրջանում տարածված է այն հիմնավոր համոզմունքը, որ կախվածություն ունենալու խարանը բացասաբար է ազդում թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող և թմրամիջոց գործածած անձանց կլինիկական արդյունքների և բարեկեցության վրա:²³

Սոցիալական խարանի ազդեցությունները կարող են լինել տարբեր տեսակների: Դրանք ներառում են հոգեկան առողջության խնամքի մատչելիության և կյանքի տևողության նվազում, կրթության ցածր մակարդակ, գործազրկություն, քրեական հանցագործությունների մեջ ներքաշվելու ռիսկի բարձրացում և աղքատություն: Չնայած ապացուցողական բժշկության վրա հիմնված բժշկական (նարկոլոգիական) ծառայությունների մատչելիությանը՝ համաճարակաբանական հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ շատ մարդիկ, ովքեր կարող են օգտվել բժշկական համապատասխան ծառայությունից, չեն դիմում բժշկական օգնություն ստանալու համար: Այս-

²³St' u Corrigan, P. W., & Kosyluk, K. A. (2014). Mental illness stigma: Types, constructs, and vehicles for change. In P. W. Corrigan (Ed.), *The stigma of disease and disability* (pp. 35–56). Washington, DC: American Psychological Association.

³St' u Corrigan, P. W., Schomerus, G., Shuman, V., Kraus, D., Perlick, D., Harnish, A., Kulesza, M., Kane-Willis, K., Qin, S., & Smelson, D. (2016b). Developing a research agenda for reducing the stigma of addictions. Part II: Lessons from the mental health stigma literature. *American Journal on Addictions*, 26, 67–74.

պիսով, սոցիալական խարանը դառնում է էական արգելք բժշկական օգնություն ստանալու հարցում:⁴

Սոցիալական խարանի ձևավորումն սկսվում է հասարակությունից և պետության ոչ պատշաճ քաղաքականության վարման արդյունքում ավելի է ամրապնդվում՝ ծնելով մի շարք արգելքներ բժշկական օգնության և սպասարկման տրամադրման համար, ինչն էլ արգելակում է նաև թմրանյութերի դեմ պայքարը:

«Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) 3-րդ հոդվածով ամրագրվում է թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձանց հետևյալ եզրույթը և օրենսդրական սահմանումը.

«Թմրամոլությամբ հիվանդ» սույն օրենքով սահմանված կարգով անցկացված բժշկական հետազոտության միջոցով «թմրամոլություն» ախտորոշում ստացած անձ»:

Օրենքի մնացած հատվածներում և գլուխներում նշվում է «թմրամոլ» եզրույթը: Ստացվում է, որ Օրենքի 2-րդ հոդվածում առկա հիմնական հասկացությունների շարքում «թմրամոլ» եզրույթը չի սահմանվում, ինչը ևս հակասում է «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածին:

Բացի այդ, թմրամոլությամբ հիվանդ կամ թմրամոլ տերմիններն օրենսդրական մակարդակով խարան են նման խնդիրներ ունեցող անձանց վրա, ուստի առաջարկում ենք փոփոխության ենթարկել տերմինը և հետապնդ գործածության մեջ դնել «թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձ» եզրույթը, որի օրենսդրական սահմանումն առաջարկվում է ամրագրել հետևյալը.

«Թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձ» այն ֆիզիկական անձը, որի մոտ բժշկական հետազոտության անցկացման արդյունքում բժիշկ-նարկոլոգի կողմից ախտորոշվում է կախվածություն հոգեներգործուն նյութերից (այսուհետ՝ կախվածություն ունեցող անձ)»:

Թմրամիջոցներից կախվածություն ունեցող անձանց բժշկական օգնությանն առնչվող իրավադրույթները պարունակում են մի շարք խութեր, որոնք

⁴Stéu Corrigan, P. W., & Kosyluk, K. A. (2014). Mental illness stigma: Types, constructs, and vehicles for change. In P. W. Corrigan (Ed.), *The stigma of disease and disability* (pp. 35–56). Washington, DC: American Psychological Association.

բավականին դժվարացնում են գործնականում բժշկական օգնության տրամադրման գործընթացը: Նմանօրինակ իրավակարգավորումներից են բժշկական դիտարկման վերաբերյալ դրույթները: Այսպես, Օրենքը նախատեսում է բժշկական դիտարկման երկու տեսակ՝ կարճատև դիտարկում, որը նախատեսված է այն անձանց համար, որոնք առանց բժշկական նշանակման, հազվադեպ կամ կարճատև ժամկետում կանոնավոր գործածում են թմրամիջոցներ և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր՝ զերծ լինելով կայուն, ֆիզիոլոգիական կամ հոգեբանական կախվածություն ձեռք բերելու անմիջական վտանգից, և երկարատև դիտարկում, որը նախատեսվում է կամավոր, պարտադիր կամ հարկադիր բուժման կուրս ստացած, լրիվ կամ մասնակի բուժված անձանց համար (հոդված 48): Այլ կերպ ասած, երկարատև դիտարկում իրականացվում է ՀՀ կառավարության 20.12.2007 «Թմրամոլների նկատմամբ բժշկական դիտարկման և նրանց հաշվառման կարգը սահմանելու մասին» թիվ 1599-Ն որոշմանը (այսուհետ՝ Որոշում) համապատասխան: Սույն որոշման 2-րդ կետով սահմանվում է, որ թմրամոլ են համարվում «Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով անցկացված բժշկական հետազոտության արդյունքում «թմրամոլություն» ախտորոշում ստացած բոլոր անձինք: «Թմրամոլություն» ախտորոշում է բժիշկ-նարկոլոգը:

Օրենքով թմրամոլության հիվանդ (թմրանյութային կախվածություն ունեցող անձ) է համարվում սույն օրենքով սահմանված կարգով անցկացված բժշկական հետազոտության միջոցով «թմրամոլություն» ախտորոշում ստացած անձը, իսկ թմրամոլությունը թմրամիջոցների և (կամ) հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի օգտագործմամբ պայմանավորված հիվանդություն է՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գործող հիվանդությունների դասակարգչին համապատասխան:

Օրենքի համակարգային վերլուծությունից հանգում ենք այն եզրակացության, որ թմրամոլ (թմրանյութային կախվածություն ունեցող անձ) չի համարվում առանց բժշկական նշանակման, հազվադեպ կամ կարճատև ժամկետում կանոնավոր թմրամիջոցներ և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր գործածող անձը, ուստի նրա նկատմամբ կիրառելի չեն Որոշմամբ հաստատված իրավակարգավորումները: Ինչ վերաբերում է կարճատև դիտարկմանը, ապա վերջինիս իրականացման կարգի վերաբերյալ որևէ իրավակարգավորում չկա:

Օրենքի 48-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ բժշկական պարտադիր դիտարկումը սահմանվում է բժշկական երկարատև դիտարկման կարիք ունեցող հիվանդների և բոլոր դեպքերում՝ մինչև 21 տարեկան անձանց նկատմամբ: Ստացվում է՝ պարտադիր բժշկական դիտարկման ենթակա են երկու խումբ անձինք՝

- անձինք, որոնք ընդունել են կամավոր, պարտադիր կամ հարկադիր բուժման կուրս, լրիվ կամ մասնակի ապաքինվել են, այսինքն՝ երկարատև դիտարկման ենթակա անձինք,
- մինչև 21 տարեկան անձինք՝ բոլոր դեպքերում, այսինքն՝ թե՛ երկարատև, թե՛ կարճատև դիտարկման ենթակա անձինք՝ մինչև 21 տարեկան:

Վերջին խումբ անձանց վերաբերյալ օրենսդիրը որդեգրել է բժշկին հայեցողական լիազորություն տրամադրելու քաղաքականություն՝ կանխարգելման նկատառումներից ելնելով: Այլ խոսքով՝ մինչև 21 տարեկան յուրաքանչյուր անձ, առանց բժշկի նշանակման, անկախ թմրամիջոցները գործածելու եղանակից և հաճախականությունից, ենթակա է բժշկական պարտադիր դիտարկման, սակայն բժշկական դիտարկման տեսակի ընտրությունը՝ երկարատև թե կարճատև, կատարում է բուժող բժիշկ-նարկոլոգը՝ կախված իրավիճակից և օրենսդրությամբ սահմանված դրույթներից՝ տվյալ իրավիճակին համապատասխան:

Սույն դրույթը կարող է տարընթերցումների տեղիք տալ և ոչ պատշաճ մեկնաբանության արժանանալ բժիշկ-նարկոլոգների կողմից, ինչը մեծ հավանականությամբ կհանգեցնի պացիենտների իրավունքների խախտման՝ նախատեսված «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքով:

РОЛЬ ОБЩЕСТВЕННОГО ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В БОРЬБЕ С НАРКОТИЧЕСКАМИ СРЕДСТВАМИ КАК ГАРАНТИЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВА НА ЗДОРОВЬЕ

Акопджанян Виктория Игоревна

Аспирант юридического факультета ЕГУ

Юрист в ЗАО «Национальный центр

лечения зависимостей»

Министерство Здравоохранения

Незаконный оборот наркотиков считается преступным деянием и фиксируется, в первую очередь, по признаку оказания негативного воздействия на здоровье населения. Воздействие последних на организм человека носит психоактивный характер, в результате чего человек становится зависимым, наносит необратимый ущерб его здоровью. Исходя из этих факторов, с учетом международных стандартов, в данной статье мы рассмотрели эффективность государственной антинаркотической политики с точки зрения здоровья населения, провели анализ нормативно-правовой базы оказания медицинской помощи наркозависимым и лицам, употребляющих наркотические средства.

Ключевые слова: наркотические средства, психотропные (психоактивные) вещества, наркозависимость, общественное здравоохранение, право на здоровье.

PUBLIC HEALTH AS A GUARANTEE OF EXERCISING THE RIGHT TO HEALTH IN THE FIGHT AGAINST NARCOTIC DRUGS

Hakobjanyan Victoria

Ph.D. student at YSU Law Faculty

Lawyer at "National Center

of Addictions Treatment" of MoH CJSC

Drug illicit turnover is considered a criminal act and is fixed, first of all, on the grounds of having a negative impact on the health of the population. The effect of the latter on the human organism is psychoactive, as a result of which the person becomes addicted and causes irreversible damage to health. Based on these factors, in this paper we examined the effectiveness of the state anti-drug policy in terms of public health, analyzed the legal framework for the provision of medical care to drug addicts and people who use drugs, taking into account international standards.

Key words: narcotic drugs, psychotropic (psychoactive) substances, drug addiction, public health, the right to health.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 08.06.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 20.07.2022թ.

ՑՈՒՑՄՈՒՆՔԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԴԵՊՈՆԱՑՈՒՄ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ղամբարյան Արթուր

*Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության
և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան*

Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել ցուցմունքի դեպոնացման ինստիտուտի քրեադատավարական բնութագիրը ՀՀ քրեական դատավարությունում, մասնավորապես՝ ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի փոփոխության համատեքստում: Հոդվածում հեղինակը նաև իրականացնում է քրեադատավարական սույն ինստիտուտի իրավահամեմատական վերլուծություն՝ հետախորհրդային մի շարք հանրապետությունների քրեադատավարական իրավունքի զարգացման համատեքստում:

Հոդվածի հիմնական խնդիրներն են՝ ուսումնասիրել ցուցմունքի դեպոնացման ինստիտուտի կառուցվածքի հիմնական տարրերը՝ վեր հանելով վերջինիս իրավակարգավորումների շրջանակներում դատավարական լիազորություններով օժտված սուբյեկտների կազմի, վերջիններիս իրավունքների և պարտականությունների բովանդակությունն ու իրացման առանձնահատկությունները:

Հեղինակը ներկայացնում է ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդության ներկայացման կարգը և հիմքերը, դրանց բավարարման համար ներկայացվող ընթացակարգային և բովանդակային պահանջները, մերժման հիմքերը և կարգը:

Հոդվածում հեղինակն օգտագործել է մի շարք գիտական մեթոդներ, մասնավորապես՝ սոցիալ-իրավական և իրավահամեմատական մեթոդները:

Բանալի բառեր. ցուցմունքի դեպոնացում, միջնորդություն, քննիչ, դատարան, քրեադատավարական վարույթ:

1. Ցուցմունքի դեպոնացման դատավարական կարգը

1.1. Ընդհանուր դրույթներ

1.1.1. Իրավահամեմատական տեսանկյունը: Իրավահամեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ցուցմունքի դեպոնացման դատավարական կարգը հիմնականում սահմանվում է ընդհանրական ձևով՝ առանց հստակ կարգավորելու ցուցմունքի դեպոնացման ընթացակարգային մի շարք հարցեր: Այսպես՝ Վրաստանի քր. դատ. օր-ի 114-րդ հոդվածը սահմանում է նախաքննության ընթացքում հարցաքննության (ցուցմունքի դեպոնացման) կարգը, իսկ 243-րդ հոդվածը՝ վկայի և տուժողի դեպոնացված ցուցմունքի՝ դատարանում հետազոտման կարգը: Նշված հոդվածներում ամրագրված են ցուցմունքի դեպոնացման դատավարական կարգը սահմանող հետևյալ նորմերը.

1) նախաքննության ընթացքում ցուցմունքի դեպոնացման նպատակով կողմերը նախաքննության կատարման վայրի կամ վկայի գտնվելու վայրի դատավոր-մագիստրանտին ներկայացնում են միջնորդություն (Վրաստանի քր. դատ. օր-ի 114-րդ հոդվածի 1-ին մաս).

2) անձը հարցաքննության է կանչվում դատական ծանուցագրով: Հարցաքննությունն իրականացվում է կողմերի մասնակցությամբ: Կողմերի չներկայանալը չի խոչընդոտում հարցաքննության իրականացմանը (Վրաստանի քր. դատ. օր-ի 114-րդ հոդվածի 3-րդ մաս).

3) արդարադատության շահերից ելնելով՝ կողմերի պատճառաբանված միջնորդությամբ դատարանի որոշման հիման վրա հարցաքննությունը կարող է իրականացվել առանց մյուս կողմին նախապես տեղեկացնելու և նրա բացակայությամբ: Այս դեպքում գործն ըստ էության լուծելիս վկայի ցուցմունքն անթույլատրելի ապացույց է, եթե վկան կարող է կրկին հարցաքննվել (Վրաստանի քր. դատ. օր-ի 114-րդ հոդվածի 4-րդ մաս).

4) վկային պետք է հարցաքննել ողջամիտ ժամկետում: Միջնորդություն ներկայացրած անձի չներկայանալու դեպքում վկան չի հարցաքննվում (Վրաստանի քր. դատ. օր-ի 114-րդ հոդվածի 5-րդ մաս).

5) վկայի դեպոնացված ցուցմունքը դատարանում կարող է հրապարակավ ընթերցվել, ինչպես նաև նրա ցուցմունքի տեսաձայնագրումը կարող է վերարտադրվել, եթե վկան մահացել է, նա բացակայում է Վրաստանից, եթե նրա գտնվելու վայրը հայտնի չէ, և սպառվել են նրան դատարան ներկայացնելու բոլոր ողջամիտ միջոցները (Վրաստանի քր. դատ. օր-ի 243-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Ուկրաինայի քր. դատ. օր-ի 225-րդ հոդվածը սահմանում է ցուցմունքի դեպոնացման դատավարական կարգը: Մասնավորապես՝

1) նախաքնության ընթացքում վկայի և տուժողի ցուցմունքի դեպոնացման նպատակով քրեական վարույթի կողմերը միջնորդություն են ներկայացնում քննչական դատավորին: Վկայի և տուժողի հարցաքննությունն իրականացվում է դատարանում կամ հիվանդ վկայի (տուժողի) գտնվելու վայրում (Ուկրաինայի քր. դատ. օր-ի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին պարբերություն):

2) հարցաքննությունն իրականացվում է կողմերի մասնակցությամբ՝ դատական հարցաքննության կանոնների պահպանմամբ: Հարցաքննության տեղի և ժամանակի մասին պատշաճ ծանուցված կողմի չներկայանալը չի խոչընդոտում հարցաքննության իրականացմանը: Անձի հարցաքննությունը կարող է իրականացվել պաշտպանության կողմի բացակայությամբ, եթե այդ ընթացքում որևէ անձ չի տեղեկացվել կասկածանքի մասին (Ուկրաինայի քր. դատ. օր-ի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 3-րդ պարբերություններ):

3) մինչդատական վարույթի ընթացքում ծանր հիվանդ վկայի կամ տուժողի հարցաքննության համար կարող է անցկացվել արտագնա դատական նիստ (Ուկրաինայի քր. դատ. օր-ի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

4) դատաքննության ընթացքում դատարանը պատճառաբանված որոշմամբ կարող է չօգտագործել օրենքով սահմանված կարգով դեպոնացված ցուցմունքը (Ուկրաինայի քր. դատ. օր-ի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասի):

5) դատարանը դատաքննության ընթացքում կարող է հարցաքննել վկային և տուժողին, որոնց ցուցմունքները նախաքննության ընթացքում դեպոնացվել են, եթե նախաքննության ընթացքում հարցաքննությունն իրականացվել է պաշտպանության կողմի բացակայության պայմաններում կամ առկա է ցուցմունքը հստակեցնելու անհրաժեշտություն, կամ անհրաժեշտ է ցուցմունք վերցնել այն հանգամանքների շուրջ, որոնք չեն պարզվել նախաքննության ընթացքում: Վկայի և տուժողի ցուցմունքների ճշմարտացիության ստուգման կամ ցուցմունքների հակասության պարզման նպատակով դեպոնացված ցուցմունքները դատաքննության ընթացքում կարող են հրապարակվել (Ուկրաինայի քր. դատ. օր-ի 225-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասեր):

Ղազախստանի քր. դատ. օր–ն առավել հանգամանորեն է սահմանում ցուցմունքի դեպոնացման դատավարական կարգը՝ ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդություն ներկայացնելու կարգը, ցուցմունքի դեպոնացման մասին որոշում կայացնելու դեպքում մասնակիցներին ծանուցելու կարգը, ցուցմունքի՝ դատական նիստում դեպոնացման ընթացակարգը և արձանագրումը: Այսպես՝ Ղազախստանի քր. դատ. օր–ի 217-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ մինչդատական վարույթ իրականացնող անձը կարող է դիմել դատախազին, որ վերջինս ցուցմունքի դեպոնացման վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնի քննչական դատավորին: Մինչդատական վարույթ իրականացնող անձը դիմումին կցում է վկայի և տուժողի ցուցմունքի դեպոնացման անհրաժեշտությունը հիմնավորող նյութեր: Քննարկելով դիմումը՝ դատախազը մեկ օրվա ընթացքում որոշում է քննչական դատավորին ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը ներկայացնելու հարցը: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քննչական դատավորը միջնորդությունն ստանալու պահից 3-օրյա ժամկետում քննարկում է այն և կայացնում պատճառաբանված որոշում միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին: Միջնորդության բավարարման դեպքում քննչական դատավորն առաջին իսկ հնարավորության դեպքում նշանակում է հարցաքննության օր, որի մասին ծանուցում է դատախազին, կասկածյալին և նրա պաշտպանին: Միջնորդության մերժման մասին որոշումը բողոքարկվում է օրենքով սահմանված կարգով: Ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդության մերժումը չի խոչընդոտում դատարանին կրկին դիմելը, եթե առկա են ցուցմունքի դեպոնացման՝ օրենքով նախատեսված հիմքեր:

1.1.2. Ցուցմունքի դեպոնացման դատավարական կարգի ընդհանուր բնութագիրը ՀՀ-ում: Ցուցմունքի դեպոնացման ինստիտուտի տարրերից է ցուցմունքի դեպոնացման դատավարական կարգը, որը ներառում է ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդություն ներկայացնելու և այն քննարկելու կարգը, ցուցմունքի դեպոնացման ընթացակարգը, դեպոնացված ցուցմունքի արձանագրման կարգը:

Մինչդատական վարույթում ցուցմունքի դատական դեպոնացման ինստիտուտի էությունն այն է, որ դատական նիստում փաստացի իրականացվում է քննչական գործողություն՝ հարցաքննություն, որի պարագայում ստացվում է, որ դեպոնացման դատավարական կարգը կարող է պարունակել ինչպես նախաքննության, այնպես էլ դատական վարույթի տարրեր:

Օրինակ՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 29-րդ գլխում (քննչական գործողությունները) տեղակայված է հարցաքննության ընդհանուր պայմանների վերաբերյալ 217-րդ հոդվածը, որի 7-րդ մասում ամրագրված է ցուցմունքի դեպոնացման ընթացակարգով կատարվող հարցաքննության արձանագրման մասին հղում նախատեսող նորմ: Այս նորմից կարելի է եզրակացնել, որ ցուցմունքի դեպոնացման դատավարական կարգի նկատմամբ վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*¹) կարող են կիրառվել նաև քննչական գործողությունների կարգը սահմանող ընդհանուր նորմերը:

Ինչ վերաբերում է դռնփակ դատական նիստում ցուցմունքի դեպոնացմանը, ապա այն կատարվում է ՀՀ քր. դատ. օր-ի 8-րդ բաժնի (դատական վարույթի ընդհանուր պայմանները) պահանջների վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) պահպանմամբ:

1.2. Ցուցմունքի դատական դեպոնացման դատավարական կարգի հիմնական տարրերը

ՀՀ քր. դատ. օր-ում սահմանված են ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությամբ դատարան դիմելու սուբյեկտների շրջանակը, միջնորդությանը ներկայացվող պահանջները, **ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու մասին որոշումը**, դատավորի կողմից այն քննարկելու ընթացակարգը և արձանագրման կարգը:

1.2.1. Միջնորդություն ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտները: Ցուցմունքը դեպոնացնելու միջնորդություն կարող են ներկայացնել քննիչը և վարույթի մասնավոր մասնակիցները:

(a) **Քննիչը:** Օրենսդիրը վարույթի հանրային մասնակիցներից միայն քննիչին է վերապահել ցուցմունքը դեպոնացնելու միջնորդություն ներկայացնելու հնարավորություն, քանի որ քննությունը՝ ապացույցներ հավաքելը, քննիչի հիմնական գործառնություն է:

Հսկող դատախազը ցուցմունքը դեպոնացնելու միջնորդություն ներկայացնելու իրավունք չունի, սակայն նա իրավասու է հանձնարարություն տալու քննիչին՝ քրեական հետապնդման հարուցման կամ դատարանում հանրային մեղադրանքը պաշտպանելու համար նշանակություն ունեցող որոշակի հանգամանքներ՝ դատական դեպոնացման շրջանակում պարզե-

¹ Լատ. *mutatis mutandis* – այնքանով, որքանով, անհրաժեշտ փոփոխություններով, համապատասխան փոփոխություններով:

լու կապակցությամբ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 36-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Ճիշտ է, հսկող դատախազն իրավասու չէ հանձնարարել քննիչին, թե այս կամ այն հանգամանքը կոնկրետ ինչ քննչական գործողությամբ պետք է պարզել, սակայն, նկատի ունենալով, որ դատական դեպոնացման ընթացակարգի կիրառմամբ ապահովվում է նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցների իրավունքները, հսկող դատախազն իրավասու է քննիչին հանձնարարել անհրաժեշտ հանգամանքները պարզել դատական դեպոնացման շրջանակներում:

(բ) Վարույթի մասնավոր մասնակիցները: Յուզմունքը դեպոնացնելու միջնորդություն կարող են ներկայացնել՝ մեղադրյալը, նրա օրինական ներկայացուցիչը, պաշտպանը, տուժողը, գույքային պատասխանողը, տուժողի և գույքային պատասխանողի օրինական ներկայացուցիչը և լիազոր ներկայացուցիչը: Պետությունը վարույթի մասնավոր մասնակիցներին առաջին անգամ տվել է դատական ընթացակարգերի միջոցով ապացույց ձևավորելու (հավաքելու) գործընթաց նախաձեռնելու հնարավորություն:

Վարույթի մասնավոր մասնակիցները կարող են միջնորդել դեպոնացնելու ինչպես իրենց ցուցմունքը, այնպես էլ մեկ այլ մասնակցի ցուցմունքը: Օրինակ՝ տուժողը, որը պետք է տևական ժամանակով մեկնի Հայաստանից, կարող է միջնորդություն ներկայացնել դատարան՝ իր ցուցմունքը դեպոնացնելու վերաբերյալ: Տուժողի դեպոնացված ցուցմունքը հիմնական դատալսումների ընթացքում կարող է հրապարակվել, և տուժողը հնարավորություն կստանա պաշտպանելու իր գույքային իրավունքները: Տուժողը կարող է դատարան միջնորդել նաև վկայի ցուցմունքը դեպոնացնելու վերաբերյալ:

1.2.2. Յուզմունքի դեպոնացման միջնորդությունը

(ա) Յուզմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդության իրավական ինստիտուտի կառուցվածքը: Յուզմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդության իրավական ինստիտուտը բաղկացած է հետևյալ նորմերից՝ միջնորդության բովանդակությանը ներկայացվող դրույթներ, հակընդդեմ հարցման իրավունքի ապահովմանն ուղղված դրույթներ, միջնորդության վերաբերյալ դատարանի բացասական որոշման և այն բողոքարկելու մասին դրույթներ:

(b) Միջնորդության բովանդակությունը: Ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը պետք է բովանդակի դրա անհրաժեշտության հիմնավորումները, ինչպես նաև վարույթի այն մասնակիցների մասին տվյալներ, որոնց մասնակցությունն անհրաժեշտ է դեպոնացմանը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 307-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը պետք է բովանդակի՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 306-րդ հոդվածում նշված դեպոնացման հիմքը (իրավական հիմքը), այդ հիմքերի մասին հիմնավոր ենթադրությունը հավաստող փաստական տվյալները (փաստական հիմքը): Այսպես՝ եթե քննիչը կամ վարույթի մասնավոր մասնակիցները միջնորդում են անձի ցուցմունքը դեպոնացնել, քանի որ առկա է հիմնավոր ենթադրություն, որ անձը դատաքննությանը ներկայանալու հնարավորություն չի ունենա, ապա միջնորդության մեջ պետք է ներկայացնեն, թե ինչ փաստական տվյալների հիման վրա է ձևավորվել դատարան ներկայանալու անհնարինության մասին ենթադրությունը. օրինակ՝ առկա են Հայաստանի Հանրապետության տարածքից հեռանալու մասին ցուցմունքներ կամ օդանավի տոմս, առողջության ծանր վիճակի մասին տվյալներ և այլն:

Ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը պետք է պարունակի տվյալներ նաև վարույթի այն սուբյեկտների մասին, որոնց մասնակցությունն անհրաժեշտ է դեպոնացմանը: Այս նորմում նախատեսված չէ, թե միջնորդության մեջ դեպոնացման մասնակիցների որ տվյալները պետք է նշել: Այս պարագայում անալոգիայի կարգով կիրառելի է «Քննչական գործողություններ կատարելու ընդհանուր կանոնները» գլխում տեղակայված նորմը՝ ըստ որի առանց տեսաձայնագրման կատարված քննչական գործողության արձանագրությունում պարտադիր նշվում են (...) գործողությանը մասնակցող յուրաքանչյուր անձի կարգավիճակը, ազգանունը, անունը, հայրանունը, անհրաժեշտության դեպքում՝ հասցեն և անձնական այլ տվյալներ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 215-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդության բովանդակությունը սահմանող նորմերը եթե համեմատում ենք, օրինակ, ապացուցողական գործողության կատարման դատական երաշխիքների վարույթով միջնորդության բովանդակությունը սահմանող նորմերի հետ, ապա նկատում ենք, որ ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդության մասով առկա են օրենսդրական բացեր: Այսպես՝ ապացուցողական գործողություն կատարե-

լու թույլտվություն ստանալու՝ քննիչի միջնորդությունը պարունակում է՝ 1) իրավասու դատարանի անվանումը, 2) քննիչի անունը, ազգանունը և պաշտոնը, 3) միջնորդությունը դատարան ներկայացնելու տարին, ամիսը, օրը, ժամը և բուրձը, 4) վարույթի համարը, 5) այն անձի վերաբերելի տվյալները, որի սահմանադրական իրավունքը միջնորդվում է սահմանափակել, 6) միջնորդվող ապացուցողական գործողությունը, ինչպես նաև դրա կատարման վերաբերելի պայմանները, այդ թվում՝ ժամկետները, (...) 10) միջնորդությանը կցվող նյութերի ցանկը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 292-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդության մասով նման կարգավորումներ նախատեսված չեն, ուստի այս հոդվածի վերաբերելի նորմերն անալոգիայի կարգով պետք է կիրառել նաև ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը կազմելիս:

(c) Միջնորդությանը կցվող նյութերը. հակընդդեմ հարցման իրավունքի ապահովման միջոց: Միջնորդությունը ներկայացնողը դրան կցում է իր տիրապետման ներքո գտնվող բոլոր այն նյութերը, որոնք դեպոնացման մասնակիցներին հնարավորություն կտան պատշաճորեն իրականացնելու հակընդդեմ հարցման իրավունքը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 307-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Քննիչը պարտավոր է միջնորդությանը կցել, օրինակ, վկայի ցուցմունքը, ապացուցողական գործողության արձանագրությունները, արտավարության լիստի կազմակերպությունները, որոնք առնչվում են վարույթի մասնավոր մասնակցի շահերին և այլն, իսկ վարույթի մասնավոր մասնակիցը՝ իր մոտ առկա անհրաժեշտ նյութերը: Ընդ որում, նախապես նշենք, որ ցուցմունքի դատական դեպոնացման ինստիտուտի և պատշաճ ապացուցման սկզբունքի տեսանկյունից հակընդդեմ հարցման իրավունքի կրողը ոչ միայն մեղադրյալն է, այլ նաև վարույթի մյուս մասնավոր մասնակիցները (այս մասին հաջորդիվ): Այլ կերպ ասած՝ եթե, օրինակ, վկայի ցուցմունքը դեպոնացնելու միջնորդությունը ներկայացրել է մեղադրյալը, ապա նա պարտավոր է միջնորդությանը կցել բոլոր նյութերը, որոնք անհրաժեշտ են տուժողի՝ գույքային իրավունքներին առնչվող մասով հակընդդեմ հարցման իրավունքի իրականացմանը:

Քննիչը կամ վարույթի մասնավոր մասնակիցը կրում է նշված պարտականությունը բարեխիղճ կատարելու պատասխանատվությունը: Եթե հիմնական դատախազների ընթացքում պարզվի, որ ցուցմունքը դեպոնացնելու մասին միջնորդություն ներկայացրած անձը դեպոնացման ժամանակ

տիրապետել է հակընդդեմ հարցման իրավունքի իրականացման համար անհրաժեշտ նյութերի, սակայն դրանք չի կցել միջնորդությանը, ապա հակընդդեմ հարցման իրավունքի սուբյեկտը հիմնական դատալսումների ընթացքում կարող է վիճարկել դեպոնացված ցուցմունքի պատշաճությունը, առարկել դեպոնացված ցուցմունքի հրապարակումը և հակընդդեմ հարցման իրավունքի լիարժեք իրականացումն ապահովելու նպատակով պահանջել, որ դատարանում կրկին հարցաքննվի այն անձը, որի ցուցմունքները նախաքննության ընթացքում դեպոնացվել են:

Ուստի դեպոնացված ցուցմունքները հիմնական դատալսումների ընթացքում հրապարակելու և օգտագործելու հնարավորությունը չկորցնելու համար կողմերը պետք է գործեն բարեխղճորեն:

Հակընդդեմ հարցման իրավունքի ապահովման համար նյութերի տրամադրումն առնչվում է նախաքննության տվյալների պաշտպանությանը: Որպեսզի քննիչը կարողանա ապահովել մի կողմից՝ նախաքննության տվյալների գաղտնիությունը, մյուս կողմից՝ շահագրգիռ մասնակցի հակընդդեմ հարցման իրավունքը, նպատակահարմար է, հնարավորության դեպքում, վկայի, տուժողի և փորձագետի ցուցմունքների դեպոնացման միջնորդություն ներկայացնել նախաքննության ավարտին մոտ ժամանակահատվածում:

Եթե հակընդդեմ հարցման իրավունքի պատշաճ իրականացման համար անհրաժեշտ նյութերը չեն կցվել միջնորդությանը, ապա այդ նյութերը կարող են տրամադրվել դատական նիստում ցուցմունքի դեպոնացման ընթացքում՝ վարույթի մասնակիցներին տրամադրելով հակընդդեմ հարցմանը նախապատրաստվելու համար անհրաժեշտ ժամանակ:

(d) Միջնորդությունն առանց քննության թողնելը: Գործնականում հնարավոր են դեպքեր, երբ ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդություն ներկայացնի (հարուցի) նման իրավունք չունեցող սուբյեկտը, օրինակ՝ դատախազը, կամ միջնորդությունն ստորագրված չլինի: ՀՀ քր. դատ. օր-ի՝ ցուցմունքի դատական դեպոնացման վերաբերյալ 41-րդ գլխում սահմանված չէ, թե նման դեպքերում դատարանն ինչ որոշում պետք է կայացնի: Այս պարագայում պետք է քննարկել դեպոնացում կատարելու միջնորդության նկատմամբ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածի՝ **միջնորդության հարուցման և լուծման վերաբերյալ ընդհանուր նորմերի կիրառման հարցը, որտեղ նախատեսված է նաև վերը նշված իրավիճակներում միջնորդությունն առանց**

քննության թողնելու մասին նորմ: Այսպես՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ միջնորդությունը թողնվում է առանց քննության, եթե այն բերել է միջնորդություն հարուցելու իրավունք չունեցող անձը, օրենքով նախատեսված դեպքերում այն հարուցվել է ոչ ժամանակին կամ ստորագրված չէ:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածի վերաբերելի դրույթը կիրառելի է վարույթի մասնավոր մասնակիցների կողմից ցուցմունքը դեպոնացնելու մասին միջնորդություն ներկայացնելու դեպքում, սակայն այն քննիչի կողմից ներկայացված միջնորդության մասով կիրառելի չէ, քանի որ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածը վերաբերում է վարույթի մասնավոր մասնակիցների ներկայացրած միջնորդություններին: Վարույթի հանրային մասնակիցների մասով ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածը կարող է կիրառվել անալոգիայի կարգով: Այս իրավիճակում պետք է փաստել, որ առկա է օրենսդրական բաց, և եթե ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը ներկայացրել է վարույթի այնպիսի հանրային մասնակից, ով նման իրավունք չունի, կամ քննիչը չի ստորագրել միջնորդությունը, ապա դատարանը, ղեկավարվելով «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածով (Իրավունքի և օրենքի անալոգիայի (համանմանության) կիրառումը) և ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածի 5-րդ մասով, որոշում է կայացնում միջնորդությունն առանց քննության թողնելու մասին:

(e) Միջնորդությունն ըստ տարածքային ընդդատության ներկայացնելը:

Դատական երաշխիքների վարույթներն ընդդատյա են մինչդատական վարույթն իրականացնող նախաքննության մարմնի նստավայրի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին, իսկ բացառիկ դեպքերում՝ նաև համապատասխան վարութային գործողության կատարման վայրի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին, եթե դա չի հանգեցնի վարույթի մասնակիցների իրավունքների և իրավաչափ շահերի չարդարացված սահմանափակման (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 261-րդ հոդվածի 6-րդ մաս): Եթե ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը ներկայացվել է ոչ իրավասու դատարան, ապա դատարանը պետք է մերժի միջնորդությունը (այս մասին հաջորդիվ), հակառակ դեպքում կստացվի, որ դատական երաշխիքների վարույթն իրականացվել է ոչ իրավասու դատարանի կողմից:

(գ) Միջնորդությունը մերժելը և այն բողոքարկելու հնարավորությունը: Ինչպես նշվեց, ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը պետք է բովանդակի դրա անհրաժեշտության հիմնավորումները: Ընդհանուր կարգավորման համաձայն՝ դատավարական ակտը հիմնավոր է, եթե այն իր բնույթին և առաջացնող հետևանքներին համապատասխան չափով օբյեկտիվորեն համոզիչ է իր հասցեատերերի համար (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Դատարանը որոշմամբ մերժում է ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը, եթե այն հիմնավորված չէ կամ դրա հիմնավորումները համոզիչ չեն (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 307-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Նշված նորմում նախատեսված է միջնորդությունը մերժելու երկու հիմք. առաջինը՝ միջնորդությունն հիմնավորված չէ, այսինքն՝ բացակայում են միջնորդության ինչպես իրավական, այնպես էլ փաստական հիմքերը, կամ ձևականորեն վկայակոչվել են ՀՀ քր. դատ. օր-ի 306-րդ հոդվածում նախատեսված իրավական հիմքերը, սակայն բացակայում են դրանք հիմնավորող փաստական տվյալները, երկրորդ՝ միջնորդությունը բովանդակում է հիմնավորումներ, սակայն դրանք համոզիչ չեն: Միջնորդության հիմնավորումները կարող են համոզիչ համարվել, եթե փաստական տվյալներն հավաստի են և դրանք ամրագրված են պատշաճ դատավարական ձևով:

Ի տարբերություն դատական երաշխիքների այլ վարույթների՝ ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը մերժելու օրենսդրական հիմքերում բացակայում է միջնորդությունը ոչ իրավասու դատարան (այսինքն՝ դատական երաշխիքների վարույթի տարածքային ընդդատության կանոնների² անտեսմամբ) ներկայացնելու հանգամանքը: Այսպես՝ համապատասխան խափանման միջոց կիրառելու, ինչպես նաև կալանքի կամ տնային կալանքի ժամկետը երկարաձգելու, համապատասխան ապացուցողական գործողություն կատարելու կամ գաղտնի քննչական գործողության ժամկետը երկարաձգելու վարույթ հարուցելու, գույքի արգելադրման մասին որոշման իրավաչափությունը հաստատելու քննիչի միջնորդությունները պետք է պարունակեն **իրավասու** դատարանի անվանումը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ, 292-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ, 295-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ): Այս նորմերում առկա «իրավա-

² ՀՀ քր. դատ. օր-ի 261-րդ հոդվածի 6-րդ մաս:

սու դատարանի անվանում» հասկացությունը պետք է մեկնաբանել ոչ միայն ձևական (դատարանի անվանումը գրված լինելու տեսանկյունից), այլ նաև այն պետք է դիտարկել ընդդատության կանոնների հետ համակցված: Նման մեկնաբանության արդյունքում ստացվում է, որ եթե միջնորդությամբ իրավասու դատարանը որոշելիս ՀՀ քր. դատ. օր-ի 261-րդ հոդվածի 6-րդ մասի (տարածքային ընդդատության) պահանջները չի պահպանել, ապա դատարանը, ղեկավարվելով ՀՀ քր. դատ. օր-ի 285-րդ հոդվածի 9-րդ մասով, 292-րդ հոդվածի 11-րդ մասով, 295-րդ հոդվածի 7-րդ մասով, որոշում է կայացնում վարույթի հարուցումը մերժելու մասին:

Ինչպես նշվեց, ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու միջնորդությունը մերժելու հիմքերի ցանկում ոչ իրավասու դատարան միջնորդություն ներկայացնելու հիմքը նախատեսված չէ, ուստի նման դեպքում դատարանը, կախված նրանից, թե այս վիճակը կորակի օրենսդրական բաց, թե Օրենսդրի գիտակցված լուրջություն, պետք է հիմք ընդունի *extra legem* կամ *contra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինը³ և որոշում կայացնի միջնորդությունը մերժելու մասին:

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասում ուղիղ սահմանված է, որ վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման ենթակա են ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը մերժելու մասին առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը:

(գ) Միջնորդությունը կրկին ներկայացնելը: Ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը մերժելու դեպքում նույն միջնորդության ներկայացումը թույլատրվում է, եթե դեպոնացումը հիմնավորելու համար բերվում են նոր էական փաստարկներ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 307-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Այս նորմի հիմքում ընկած է այն ընդհանուր մոտեցումը՝ ըստ որի վարույթի նույն փուլում կամ վարույթն իրականացնող նույն մարմնի առջև կրկին հարուցված միջնորդությունը քննության է առնվում, եթե այն հիմնավորելու համար բերվում են նոր էական փաստարկներ (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածի 7-րդ մաս):

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 307-րդ հոդվածի 4-րդ մասում թեև խոսվում է ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու «նույն» միջնորդության մասին, սակայն

³ Այս մասին տե՛ս **Ղամբարյան Ա.**, ՀՀ քրեական դատավարության իրավունքի զարգացումը Օրենսգրքին հակառակ (*contra legem*) // ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր, 2022, № 1 (105), էջեր 19-70:

ինքնին հասկանալի է, որ միջնորդությունը մերժելուց հետո ներկայացվում է ոչ թե *նույն* միջնորդությունը, այլ կրկին ներկայացվում է նույն անձի ցուցմունքը դեպոնացնելու միջնորդություն: Կրկին ներկայացված միջնորդությունը, նախկին միջնորդության համեմատությամբ, բովանդակում է նոր և էական փաստարկներ:

Քննարկվող ինստիտուտի շրջանակներում *նոր փաստարկները* պետք է տարբերել *նոր հանգամանքներից* (տե՛ս օրինակ՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 121-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Փաստարկը որևէ բան ապացուցելու կամ հերքելու համար բերվող հիմնավորումներն են, պատճառաբանություններն են, փաստերն են⁴: Նոր փաստարկներ կառուցվում են ինչպես նոր հանգամանքների, այնպես էլ եղած հանգամանքների վերաբերյալ նոր տվյալների ներկայացմամբ:

Փաստարկները համարվում են *նոր*, եթե կրկին ներկայացված միջնորդության մեջ քննիչը՝

1) փոխում է նույն անձի ցուցմունքը դեպոնացնելու իրավական հիմքը, օրինակ՝ առաջին անգամ նշել է դատաքննությանը ներկայանալու հնարավորություն չունենալու հիմքը, իսկ երկրորդ անգամ՝ դատաքննության ընթացքում իրավաչափորեն ցուցմունք չտալու հիմքը⁵.

2) նույն իրավական հիմքերի շրջանակում ներկայացնում է նոր բնույթի հանգամանքներ, որոնք նախկինում նրան հայտնի չեն եղել, օրինակ՝ քննիչը վկայի՝ դատաքննությանը ներկայանալու հնարավորություն չունենալու ենթադրությունն առաջին անգամ հիմնավորել է նրա առողջական վիճակով, սակայն միջնորդությունը մերժելուց հետո ի հայտ է եկել վկայի՝ երկրից մեկնելու մասին հանգամանքը.

3) նույնաբնույթ հանգամանքը հիմնավորում է նոր աղբյուրից ստացված փաստական տվյալներով, օրինակ՝ վկայի՝ երկրից մեկնելու ենթադրությունն առաջին անգամ հիմնավորել է վկայի ցուցմունքներով, սակայն

⁴ Աղայան Էդ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» հրատարակչություն, Եր.: 1976, էջ 1514:

⁵ Ընդ որում, ընթերցողի հետ պայմանավորավելու դեպքում՝ նույն անձի ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու վերաբերյալ նոր իրավական հիմքով ներկայացված միջնորդությունը կարող է համարվել ոչ թե կրկնակի ներկայացված միջնորդություն, այլ որակապես նոր միջնորդություն:

կրկին ներկայացված միջնորդության մեջ բերվում է նոր տվյալ՝ օդանավի տոմս ձեռք բերելու մասին:

Կրկին ներկայացված միջնորդության փաստաթղթերը պետք է լինեն ոչ միայն *նոր*, այլ նաև *էական*, այսինքն՝ վերաբերելի լինեն ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու հիմքերին, ինչպես նաև նախորդ միջնորդությունը մերժելու պայմաններում դատավորի դիրքորոշման փոփոխության տեսանկյունից ունենան կարևոր նշանակություն:

Եթե ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու կրկին ներկայացված միջնորդությունը չի բովանդակում նոր կամ էական փաստաթղթեր, ապա այն պետք է թողնել առանց քննության (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 154-րդ հոդվածի 7-րդ մաս):

ХОДАТАЙСТВО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СУДЕБНОГО ДЕПОНИРОВАНИЯ ПОКАЗАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РА

Гамбарян Артур Сиреканович

*Заведующий кафедрой теории права и конституционного права
Российско-Армянского Университета,
доктор юридических наук, профессор,
заслуженный юрист Республики Армения.*

Целью данной статьи является представление уголовно-процессуальной характеристики института депонирования показаний в уголовном процессе РА, в частности в контексте изменений Уголовно-процессуального кодекса РА. В статье автор также проводит сравнительно-правовой анализ указанного уголовно-процессуального института в контексте развития уголовно-процессуального права ряда постсоветских республик.

Основными задачами статьи являются изучение основных структурных частей института депонирования показаний, выявляя специфику его субъектного состава, а также содержания и реализации прав и обязанностей субъектов, наделенных процессуальными полномочиями в рамках правового регулирования данного института.

Автор представляет порядок и основания представления ходатайства о депонировании показаний, процедурные и содержательные требования для удовлетворения последнего, порядок и основания отказа в удовлетворении.

В статье автор использовал ряд научных методов, в частности6 социально-правовой и сравнительно-правовой методы.

Ключевые слова: депонирование показания, ходатайство, следователь, суд, уголовный процесс.

THE PETITION FOR THE IMPLEMENTATION OF JUDICIAL DEPOSIT OF TESTIMONY IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF THE RA

Ghambaryan Artur

*Head of the Department of Theory of Law and
constitutional law Russian-Armenian University,
Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer
of the Republic of Armenia.*

The purpose of this article is to present the criminal procedural characteristics of the institution of deposition of testimony in the criminal proceedings of the RA, in particular in the context of the amendments to the Code of Criminal Procedure of RA. In the article, the author also conducts a comparative legal analysis of the indicated criminal procedure institute in the context of the development of criminal procedure law in a number of post-Soviet republics.

The main objectives of the article are to study the main structural parts of the institution of deposition of testimony, revealing the specifics of its subject composition, as well as the content and implementation of the rights and obligations of subjects endowed with procedural powers within the framework of the legal regulations of this institute.

The author presents the procedure and grounds for submitting an application for deposition of evidence, procedural and substantive requirements for satisfying the latter, the procedure and grounds for refusing to satisfy.

In the article the author used number of scientific methods, in particular6 social-legal and comparative-legal methods.

Key words: deposition of testimony, petition, investigator, court, criminal process.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Աղայան Էդ.**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» հրատարակչություն, Եր.: 1976, էջ 1514:
2. **Ղամբարյան Ա., Ֆ** ՀՀ քրեական դատավարության իրավունքի զարգացումը Օրենսգրքին հակառակ (contra legem) // ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր, 2022, № 1 (105), էջեր 19-70:

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 08.09.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 17.09.2022թ.

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՋԱՏՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ՄԿՋԲՈՒՆՔ

Մարգարյան Արգար

*ՀՀ ռստիկանության կրթահամալիրի
ակադեմիայի պետության և իրավունքի
տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի դասախոս,
ռստիկանության մայոր*

Իրավական և ժողովրդավարական պետության կայացման դժվարին ճանապարհին յուրաքանչյուր պետության համար գերխնդիր է համարվում պետական իշխանության կազմակերպման և իրականացման այնպիսի կառուցակարգերի ստեղծումը, որոնք կընկալվեն որպես գործուն սահմանադրական երաշխիքներ պետական իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց գործառույթներն իշխանությունների տարանջատման և հավասարակշռման սկզբունքին համապատասխան իրականացնելու, ինչպես նաև՝ պետական իշխանության գործառույթների անհարկի կենտրոնացումից խուսափելու նպատակով:

Վստահաբար կարելի է պնդել, որ արդի աշխարհում իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը ժողովրդավարական պետության անկյունաքարերից մեկն է: Հետևաբար, այս կամ այն պետության ժողովրդավարական լինելու մասին կարելի է խոսել այնքանով, որքանով իրական է իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի կենսագործումը՝ հաշվի առնելով այն, որ իշխանության բաժանման գաղափարը դարեր շարունակ եղել է հնարավորինս իդեալական պետություն ստեղծելու մարդկության ձգտումների արգասիքը:

Իշխանությունների տարանջատման հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ իշխանության յուրաքանչյուր ճյուղ գտնվում է հարաբերականորեն առանձնացված վիճակում: Պետական իշխանությունն իր էության միասնական է և չի կարող բաժանվել իրարից բացարձակ անկախ մասերի: Այն ունի միասնական սկզբնաղբյուր՝ դասակարգը, ժողովուրդը: Դրանք, լինելով մեկ միասնություն, առանձնացված են որպես պետական իշխանության բաղկացուցիչ մասեր, որոնք էլ, իրենց հերթին սերտորեն փոխկապակցված լինելով, զսպում և հավասարակշռում են միմյանց:

Քննարկվող սկզբունքի սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ նշում է, որ պետական իշխանությունը հանդես է գալիս որպես պետականորեն կազմակերպված ժողովրդի հանրային իշխանության ձև, որն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա: Այդ բաժանումն իրականացվում է իշխանության գործառնական բնույթից ելնելով, որին համապատասխան՝ ձևավորվում են անհրաժեշտ կառուցակարգեր՝ համապատասխան մարմիններ, որոնք սահմանադրորեն օժտվում են համարժեք լիազորություններով և իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով¹:

Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի էությունն այն է, որ միասնական պետական իշխանությունը բաժանվում է հարաբերականորեն ինքնուրույն երեք ճյուղերի՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական, ինչն էլ այս կամ այն չափով կյանքի է կոչվում բոլոր ժողովրդավարական պետություններում: Դրա արդյունավետությունը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով: Նախ՝ այս սկզբունքի իրագործումն անխուսափելիորեն հանգեցնում է պետական մարմինների միջև աշխատանքի բաժանման, ինչի արդյունքում բարձրանում է դրանց գործունեության արդյունավետությունը (քանի որ ամեն մարմին մասնագիտանում է «իր» գործում): Բացի այդ՝ քննարկվող սկզբունքի կիրառումը հնարավորություն է տալիս պետական մարմինների միջև հաստատել մշտական փոխադարձ սահմանադրական վերահսկողություն, որով կանխվում է իշխանության կենտրոնացումը մեկ մարմնի ձեռքում և դիկտատուրայի (ոչնչով չսահմանափակված իշխանություն) հաստատումը: Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի հմուտ կենսագործումը նաև ուժեղացնում է պետական իշխանության բարձրագույն մարմիններին, բարձրացնում դրանց հեղինակությունը հասարակության մեջ: Վերահսկողական և հակակշռող լիազորությունների տրամադրման բարդ գործում հատկապես Սահմանադրության և օրենքների մեջ տեղ

¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2008 թ. հոկտեմբերի 14-ի ՍԴՈ-766 որոշումը (Հասանելի աղբյուրը՝ <https://www.concourt.am/decision/decisions/sdv-766.pdf>):

գտած ձևակերպումները պետք է լինեն բավարար չափով հստակ և զերծ երկիմաստ մեկնաբանման առիթ տվող եզրույթներից, ինչն էլ իր հերթին կնպաստի իրավակիրառ պրակտիկայում քննարկվող սկզբունքի էությունը խաթարող դրսևորումների չեզոքացմանը: Այս առումով հիշարժան է Հունգարիայի սահմանադրական դատարանի 1994 թ. մարտի 29-ի որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումն այն մասին, որ անկախ դատական համակարգը սահմանադրորեն պաշտպանված է ընդդեմ ցանկացած արտաքին միջամտության, ուստի և Օմբուդսմենի դատարաններին վերահսկելու որևէ գործառնություն վերապահումն անհամատեղելի է իշխանությունների տարանջատման և դատարանների անկախության սկզբունքի հետ²:

Այս սկզբունքի հիման վրա գործող պետական բարձրագույն մարմիններն ինքնուրույն են: Բայց և այնպես, դրանցից մեկը պետք է ունենա առաջնային դեր: Հակառակ դեպքում՝ պետական բարձրագույն մարմինների միջև պայքար կծավալվի առաջնայնության համար, ինչը կթուլացնի իշխանության ճյուղերից յուրաքանչյուրը և պետական իշխանությունն ամբողջությամբ:

Որքան էլ արժևորվի պետական իշխանության բարձրագույն մարմիններից որևէ մեկին առաջնայնություն տալու գաղափարը, որն իր ազդեցությունն է ունենում նաև պետությունների կառավարման ձևի որոշակիացման հարցում, այնուհանդերձ, պետք է արձանագրել, որ ժողովրդավարական կարգերի ու իրավական պետության համար անխուսափելի անհրաժեշտություն է ոչ միայն իշխանությունների տարանջատումը, այլև հավասարակշռումը, ինչին հեշտությամբ հնարավոր չէ հասնել, եթե այդ մարմիններից մեկն արդեն իսկ ունի առավելություն մյուսի նկատմամբ:

Ամենաընդհանուր գծերով կարելի է փաստել, որ միջազգային սահմանադրական պրակտիկայում ներկայումս ձևավորվել է դիտարկվող սկզբունքի կիրառման երկու մոդել՝ իշխանությունների «ձկուն» և «կոշտ» տարանջատումը՝ կախված պետական իշխանության համակարգի բնույթից: Դրանցից առաջինը հիմնվում է օրենսդիր իշխանության գերակայությամբ իշխանությունների գործակցության վերաբերյալ Ջոն Լոքի գաղափարների վրա,

² St' u ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2005 թ. մայիսի 6-ի ՍԴՈ-563 որոշումը (Հասանելի աղբյուրը՝ <https://www.concourt.am/decision/decisions/sdv-563.htm>):

իսկ երկրորդն սկիզբ է առնում իշխանությունների հավասարակշռության և առավել հստակ տարանջատման մասին Շ. Լ. Մոնտեսքյոյի մեկնություններից: Եվրոպական սահմանադրական և քաղաքական պրակտիկան հենվում է թե՛ մեկ, թե՛ մյուս մոդելի վրա, իսկ երկրորդ մոդելի առավել դասական օրինակ կարելի է տեսնել ԱՄՆ-ում: Նշված մոդելներից յուրաքանչյուրը գործում է որոշակի պայմաններում՝ հասարակության քաղաքական մշակույթը, քաղաքական ինստիտուտների կայացման աստիճանը, իրավական ավանդույթներն ու մտածելակերպը, հոգեբանությունը, իրավագիտակցության մակարդակը և իշխանության տարբեր ճյուղերի զարգացման միտվածությունը, դրանց գործառութային և կառուցվածքային զարգացումների դիալեկտիկան և այլն³:

Այս առումով հիշարժան է Լիտվայի սահմանադրական դատարանի նախագահ Էգիդիյուս Կուրիսի այն տեսակետը՝ ըստ որի իշխանությունների տարանջատումը ենթադրում է դրանց հավասարակշռում, իսկ հավասարակշռությունը, հասկանալի է, չի կարող լինել այնպիսի իշխանությունների միջև, որոնք տարբեր կշիռ ունեն⁴: Սլովակիայի սահմանադրական դատարանի նախագահ Յան Մազակի կարծիքով՝ իշխանության թևերի միջև անհրաժեշտ է այնպիսի հակակշիռ, որն ապահովի դրանց հավասարակշռվածությունը⁵:

Ուշադրության է արժանի նաև Գ. Հարությունյանի տեսակետը, ըստ որի՝ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ սահմանադրական իրավունքի տեսության մեջ առավել ընդունելի են համարվում իշխանությունների տարանջատման հետևյալ հիմնական չափանիշները. ա) իշխանության թևերի հարաբերական անկախությունը, բ) անհրաժեշտ սահմանադրական ինստիտուտների առկայությունը, դրանց լիազորությունների ամբողջականությունն ու համարժեքությունը գործառույթներին, գ) պետական իշխանության հավասարակշռված գործունեության անընդհատության երաշխավորվածությունը, որն իր հերթին ենթադրում է ներսահմանադրական այնպիսի

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խնդագրությամբ՝ **Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի**. Եր.: «Իրավունք», 2010, էջ 93:

⁴ Տե՛ս **Զգիդյուս Կուրիս**, Доктрина разделения властей в практике Конституционного Суда Литвы, М., 2004, с. 106:

⁵ Տե՛ս **Ян Мазак**, Разделения властей в решениях Конституционного Суда Словакии, М., 2004, с. 167:

երաշխիքների ամրագրում, որոնց օգնությամբ հնարավոր կլինի բացահայտել, գնահատել ու վերականգնել գործառնական խախտված հավասարակշռությունը: Միայն այս պարագայում է հնարավոր ապահովել պետության և հասարակության դինամիկ ու ներդաշնակ զարգացում, խուսափել քաղաքական ու հասարակական «պայթյունային» լուծումներից⁶:

Իշխանությունների տարանջատման իմաստը հենց այն է, որ խուսափեն իշխանությունների «հակամարտությունից»⁷: Պետական տարբեր մարմինների միջև բաշխվող գործառնությունները պետք է բաժանվեն այնպես, որ դրանք կազմեն միասնական փոխկապակցված համակարգ, ապահովեն պետության ներդաշնակ զարգացումը: Սա է հիմնական պատճառը, որ պառլամենտարիզմի հիմքում ընկած է իշխանությունների տարանջատման գաղափարը:

Իշխանությունների բաժանման սկզբունքն ապահովելու համար անհրաժեշտ նախապայման է, որ այն ուղեկցվի որոշակի իրավական պահանջներով՝

ա) օրենքները պետք է օժտված լինեն բարձրագույն իրավաբանական ուժով, ընդունվեն օրենսդիր Ոներկայացուցչական՝ մարմնի կողմից կամ հանրաքվեի միջոցով և խստորեն համապատասխանեն Սահմանադրությանը,

բ) գործադիր իշխանությունը հիմնականում պետք է զբաղվի օրենքների կիրառմամբ, դրանց կատարման ապահովմամբ և միայն խիստ սահմանափակ դեպքերում կարող է իրականացնել նորմաստեղծ գործունեություն,

գ) օրենսդիր և գործադիր մարմինների միջև պետք է ապահովվի լիազորությունների հավասարակշռություն, որը կբացառի կամայական որոշումներ կայացնելը, առավել ևս՝ ամբողջ իշխանության կենտրոնացումը նրանցից որևէ մեկի ձեռքում,

դ) դատարանները պետք է լինեն անկախ, գործեն ինքնուրույն և օժտված լինեն գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու իրավասությամբ,

⁶ Տե՛ս **Harutyunyan G., Mavčič A.** The constitutional review and its development in the modern world (a comparative constitutional analysis), Yerevan - Ljubljana, 1999, p. 382:

⁷ Տե՛ս **Վաղարշյան Ա.**, Պետաիրավական ռեժիմի հասկացության հիմնախնդիրները, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Եր.: ԵՊՀ, 2015, էջ 49:

ե) իրավասությանն առնչվող վեճերը կարող են լուծվել բացառապես սահմանադրական ճանապարհով՝ պահպանելով իրավական ընթացակարգը,

զ) Սահմանադրական համակարգը պետք է նախատեսի յուրաքանչյուր իշխանությանը մյուս երկու իշխանությունների կողմից զսպելու իրական իրավական ընթացակարգ, այսինքն՝ բովանդակի իշխանությունների համար փոխադարձ հակակշռելիության լծակներ⁸:

Վ. Դ. Զորկինի կարծիքով՝ իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի կենսագործումը ոչ միայն իրավական, այլև քաղաքական բարդ հիմնախնդիր է: Այն մեծապես կախված է պետական իշխանության մարմինների՝ իրենց վերապահված լիազորությունները նշված սկզբունքի հիման վրա իրականացնելու, հակամարտությունների և կոնֆլիկտների առաջացումը չթույլատրելու, իսկ իրավասությունների հարցերով վեճերի դեպքում՝ դրանք սահմանադրական արդարադատության ընթացակարգով լուծելու պատրաստակամությունից՝ միաժամանակ պատրաստ լինելով կատարել սահմանադրական դատարանի որոշումն անգամ այն դեպքում, եթե դատական ակտը կայացվել է ոչ իրենց օգտին: Պետական իշխանության մարմինների և ընդհանրապես հասարակության կարողունակությունը՝ ենթարկվել հանրապետության նախագահի, խորհրդարանի և կառավարության իրավասություններին առնչվող սահմանադրական դատարանի որոշումներին, իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի իրագործման անհրաժեշտ նախապայմաններից է: Հատկապես սահմանադրականության կայուն ավանդույթների բացակայությամբ աչքի ընկնող հասարակություններում իշխանությունների տարանջատման կապակցությամբ առաջացող կոնֆլիկտների կանխարգելման անհրաժեշտ պայմաններից է սահմանադրության կայունությունը և օրենսդրական նորմերում իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի համակողմանի մարմնավորումը: Այստեղ խոսքը պետական իշխանության մարմինների իրավական կարգավիճակի, նրանց համագործակցության, փոխադարձ վերահսկողության, զսպումների և հակակշռիների համակարգի, ինչպես նաև՝ սահմանադրաիրավական

⁸ Տե՛ս ՆՀ սահմանադրական իրավունք. Գիրք առաջին: Եր.: «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2016, էջեր 164-165:

պատասխանատվության միջոցների ամրագրման անհրաժեշտության մասին է՝

Իշխանությունների տարանջատումը նաև Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի հիմնարար սկզբունքներից մեկն է: Այն առաջին անգամ ամրագրվել է «Հայաստանի անկախության մասին» 1990 թ. օգոստոսի 23-ին ընդունված հռչակագրում, որի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունն իր տարածքում ապահովում է ... օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատում...¹⁰: Հետագայում նշված սկզբունքն ամրագրվեց ՀՀ 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի հիման վրա: Ի տարբերություն նախկին խմբագրության՝ 2015 թ. փոփոխված Սահմանադրության 4-րդ հոդվածում հիշյալ իրավանորմի «տարանջատում» եզրույթը փոխարինվեց «բաժանում» հասկացությամբ: Մեր կարծիքով՝ վերջինս կիրառելի չէ սահմանադրական ճարտարապետության այս հիմնարար սկզբունքի նկատմամբ, քանի որ ժողովրդավարական և իրավական պետության պայմաններում պետական իշխանությունը, ունենալով միասնական աղբյուր և կրող, պետական ապարատի տարբեր օղակների կողմից իրականացվելով տարբեր իրավական ձևերով և մեթոդներով, որևէ կերպ չի կարող բաժանվել պետական իշխանության տարբեր ինստիտուտների միջև, քանի որ այն միասնական համակարգային ամբողջականություն է: Այստեղ խոսքը կարող է վերաբերել բացառապես պետական իշխանության գործառնական և դրա հիման վրա՝ համապատասխան համակարգային տարանջատման իրականացմանը՝ անհրաժեշտ իրավական երաշխիքների համակարգի կենսագործման միջոցով պետական իշխանության յուրաքանչյուր թևի անկախության ապահովման, զսպումների և հակակշիռների արդյունավետ համակարգի ստեղծման նպատակով, ինչը թույլ կտա բացառել ամբողջ պետական իշխանության կենտրոնացումը մեկ անձի կամ մեկ մարմնի ձեռքում՝ հակառակ դեպքում հավակնելով դառնալ

⁹ Տե՛ս **Зорькин В.Д.**, Принцип разделения властей в деятельности Конституционного суда РФ // Конституционное правосудие, 2008, 2(40)-3(41) 08:

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ գործող օրենքների ժողովածու (1990-1995թթ.), Եր., 1995, 16:

անսահմանափակ և ամենագոր՝ լայն հնարավորություններ ունենալով հավասահմանադրական և հակաիրավական դրսևորումների համար:

Այս համատեքստում Ժ. Դ. Ջհանգիրյանն արդարացիորեն նշում է. «Դժվար չէ նկատել, որ եթե **տարանջատել** բառի հիմնական իմաստը տարազատումը, տարաբաժանումը կամ զանազանումն է, ապա **բաժանել** բառի հիմնական իմաստը մասնատելը, պառակտելը, բաշխելը, ցրելը, անջատելն է: Եթե սրան ավելացնենք այն, թե ինչն է կիսվում, օտարվում, անջատվում, ապա ինքնին պարզ կդառնա, որ այն չի կարող վերագրվել իշխանությանը, քանի որ վերջինս կիսվել, օտարվել չի կարող, որովհետև իշխանության միակ կրողը և աղբյուրը ժողովուրդն է, որին բաժանել չի կարելի»¹¹: Պետական իշխանության մարմինները, իրականացնելով իրենց լիազորությունները, անկախ բոլոր հանգամանքներից, փոխկապակցված են և կազմում են մեկ ամբողջական մեխանիզմ: Նրանց միջև ձևավորվում է սահմանադրորեն կարգավորվող փոխհարաբերությունների որոշակի համախումբ, առանց որի անհնարին է պետական իշխանության լիարժեք իրականացումը¹²: Այս սկզբունքը պետք է մեկնաբանել որպես պետական իշխանության իրական գործոնների սահմանափակում, հավասարակշռում, դրանց համագործակցություն և փոխկապվածություն: Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է ՀՀ Սահմանադրության 4-րդ հոդվածում ամրագրված «բաժանում» եզրույթը փոխարինել նախկին խմբագրման «տարանջատում» եզրույթով, որն առավել լիարժեք է արտահայտում այս սկզբունքի էությունը՝ որպես իրավական պետության հիմնարար սահմանադրական սկզբունք:

Պետության կառավարման այս կամ այն ձևի ընտրությունը մեծապես կախված է դրա հիմքում ընկած իշխանությունների տարանջատման և հավասարակշռման գաղափարի ընկալումից: Կառավարման ձևերի ուսումնասիրման արդյունքում պարզ է դառնում, որ այն ձևավորող տարբեր գործոնների շարքում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում նաև միջազգային կապերի ազդեցությունը: Ժամանակակից պետությունների միջև առկա տնտեսական, քաղաքական, մշակութային և այլ կապերի բազմազանությամբ պայմանավորված՝ նույնիսկ տնտեսապես հզոր պետությունները չեն կարող լիարժեք զարգանալ միջազգային մեկուսացման պայմաններում, ինչով էլ

¹¹ Տե՛ս **Ջհանգիրյան Ժ.Դ.**, «Իշխանությունների տարանջատում» թե՛ «Իշխանությունների բաժանում» // ՄԴ տեղեկագիր, 4(41) 2006:

¹² Տե՛ս **Хабриева Т.Я., Чиркин В.Е.**, Теория современной конституции, М., Норма, 2005:

հիմնավորվում է պետական ապարատի՝ հայտնի չափով ադապտացիան, որի արդյունքում տնտեսական և քաղաքական հարաբերություններում առավել թույլ զարգացած պետություններն օգտագործում են առավել զարգացած պետությունների պետաիրավական շինարարության փորձը և ստեղծում են համանման գործառնության ուղղվածության մարմիններ:¹³ Խոսելով պետության կառավարման ձևի մասին՝ անհրաժեշտ է նաև պարզել, թե ինչ է այն իրենից ներկայացնում: Կառավարման ձևը բացահայտում է պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների կազմակերպման կարգը, դրանց իրավական կարգավիճակը և կառուցվածքը, պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխհարաբերությունների սկզբունքները և համակարգը, ինչպես նաև՝ դրանց ձևավորման գործընթացում քաղաքացիների մասնակցության աստիճանը¹⁴:

Այսպիսով, իշխանությունների բաժանման սկզբունքի արդյունավետ կիրառումը, ինչպես նաև իշխանության ճյուղերի միջև հնարավոր հակասություններն ու տարաձայնությունները հարթելու գործընթացն ապահովելու համար սահմանադրական դրույթների ունեցած գործնական նշանակությունը չնսեմացնելով հանդերձ՝ պետք է փաստել, որ սոցիալական և քաղաքական հարաբերությունների ոլորտներն այնքան հարուստ են բարդություններով ու անկանխատեսելի իրավիճակներով, որ սահմանադրական ընթացակարգերից զատ անհրաժեշտ է նաև բարոյահոգեբանական նպաստավոր մթնոլորտի ձևավորում և քաղաքական կամք, ինչը դժվարին, բայց լուծելի խնդիր է:

¹³ Sté u Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М.: Юрист, 1997, էջ 80:

¹⁴ Sté u Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ /Հեղ. Խումբ; Գիտ. Խմբ՝ Ս. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան.-3-րդ լրամշակված հրատ.- Երևան: Լուսաբաց հրատարակչատուն, 2018, էջ 99:

РАЗДЕЛЕНИЕ ВЛАСТЕЙ КАК ОСНОВНОЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ

Маргарян Абгар Самвелович

*Преподаватель кафедры теории государства
и права и конституционного права Академии
Образовательного комплекса полиции
Республики Армения, майор полиции*

В научной статье рассматриваются вопросы связанные с сущностью и конституционным содержанием принципа разделения властей, которая является краеугольным камнем в деле становления демократического государства. По мнению автора, основой гармоничного развития государства является как создание единой взаимосвязанной системы органов государственной власти, так и обеспечение между ветвями (законодательной, исполнительной и судебной) властей баланса полномочий.

Ключевые слова: государственный орган, разделение властей, принцип, государственная власть, функция, балансирование.

SEPARATION OF POWERS AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF CONSTITUTIONAL ORDER

Margaryan Abgar

*Lecturer at the Chair of theory of state and law
in the Academy of Police Educational
Complex of the Republic of Armenia, Police Major*

The scientific article discusses issues related to the essence and constitutional content of the principle of separation of the state powers, which is a cornerstone for the establishment of a democratic state. According to the author, the basis of the harmonious development of the state is the creation of a unified interconnected system of the state power bodies, ensuring the balance of powers between the bodies of legislative, executive and judicial power.

Key words: state body, government agency separation of powers, principle, function, balance, state power.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 07.10.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 17.10.2022թ.

ИЗУЧЕНИЕ ТРАФФИКИНГА В КАЧЕСТВЕ НАСИЛИЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ

Агузумцян Рубен Вазгенович

*Начальник отдела психологических
экспертиз Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук
Республики Армения
кандидат психологических наук, профессор*

Мамян Татевик Суреновна

*Эксперт отдела
психологических экспертиз
Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук
Республики Армения, магистр*

Амбарцумян Манук Вачикович

*Эксперт отдела психологических экспертиз
Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук Республики
Армения, магистр*

Шахвердян Гаяне Давидовна

*Эксперт отдела
психологических экспертиз
Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук
Республики Армения, магистр*

Габриелян Арменуи Корюновна

*Эксперт отдела психологических экспертиз
Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук Республики
Армения, магистр*

Основной целью судебно-психологической экспертизы (далее СПЭ) является содействие суду и следственным органам при гражданских и уголовных делах для более детального рассмотрения и изучения психологических вопросов, которые служат доказательством в уголовных делах и гражданских спорах. СПЭ также способствует изучению психологического содержания ряда юридических и правовых норм.

В то же самое время предметом СПЭ является психика, психическая деятельность и поведение человека, материалы дела, иные документы, позволяющие судить о психических особенностях подэкспертного в нормальных и экспериментальных условиях, изучение которых необходимо для разрешения дела (гражданского, уголовного) [1, 167с.]

Что же касается судебно-психологических экспертиз, то одним из ее видов является психологическая экспертиза насилия (в том числе сексуальное насилие), которая, по нашему мнению, имеет общие черты психологических

последствий в случае с судебными экспертизами траффкинга. В специализированной литературе насилие определяется как физическое, психологическое, социальное воздействие на человека, независимо от возраста, со стороны другого человека (ребенка или взрослого), семьи, группы или государства, вынуждающее его прерывать значимую деятельность и исполнять другую, противоречащую ей, либо угрожающую его физическому или психологическому здоровью и целостности [2]. При экспертизе, в случаях насилия, как правило, исследуется способность потерпевшего понимать характер совершенных действий в отношении себя или его/ее и способность сопротивления им. Данный алгоритм действий также применяется при исследовании психологических последствий траффкинга.

Во все времена ученые психологи пытались дать описание различным видам насилия. В настоящее время в соответствии с принятой классификацией следует выделять следующие основные три вида насилия: физическое, сексуальное, психологическое, а также финансовая эксплуатация.

Как правило, сложно представить ситуацию, в которой агрессор применяет только лишь один вид насилия, зачастую жертвы страдают от одновременного проявления различных его видов. Будучи тесно связанными, каждый вид насилия оказывает определенное влияние на психическое состояние человека и на его жизнь в целом. Последствия каждого вида насилия также могут быть самыми разными [3].

В профессиональной литературе принято выделять традиционные и относительно новые (нетрадиционные) виды СПЭ. Виды насилия над личностью достаточно разнообразны, включая как традиционные, так и нетрадиционные виды. Изучение экспертиз по насилию, проведенных “Национальным бюро экспертиз” Национальной академии наук Республики Армения за период 2016-2020 гг., показывает, что чаще всего были назначены экспертизы по делам, связанным с выявлением преступлений половой неприкосновенности и половой свободы, которые можно отнести к традиционным видом экспертизы. Что же касается определения “сексуальное преступление”, его можно сформулировать следующим образом - это преступление против половой неприкосновенности человека и половой свободы, а также против нравственного/ценностного/физического развития несовершеннолетних, причиняющие вред конкретным лицам.

К слову, в правоведении психологическое воздействие, обладающее признаками деструктивности, воздействующее на потерпевшего при совершении широкого круга преступлений, именуется термином «психическое насилие».

Для проведения психологической экспертизы по делам насилия при рассмотрении психологической составляющей судебного дела, экспертами-психологами преимущественно задаются следующие вопросы:

1. Учитывая индивидуально-психологические особенности потерпевшего, уровень интеллектуального и личностного развития, его душевное состояние и содержание расследуемой ситуации, мог ли он понять характер и значение предпринятых против него действий?

2. Учитывая индивидуально-психологические особенности потерпевшего, его душевное состояние и содержание расследуемой ситуации, мог ли он оказать сопротивление?

3. Характерны ли у потерпевшего такие индивидуально-психологические особенности, которые могут существенно повлиять на его поведение в изучаемой ситуации?

4. Могут ли действия правонарушителя привести потерпевшего к психическим страданиям?

При проведении судебно-психологической экспертизы, эксперту в некоторых случаях целесообразнее провести комплексную судебно-лингвистико-психологическую экспертизу для установления наличия или отсутствия факта психологического насилия, а для случаев, когда есть подозрение на нарушения психического здоровья человека, желательно также дополнительно провести судебно-психолого-психиатрическую экспертизу. Данный перечень экспертиз способен оказать неоценимую помощь в установлении общественно опасных эмоциональных последствий психологического насилия. Полагаем, что такое заключение экспертов будет объективным и наиболее убедительным доказательством установления факта психологического насилия, имеющего общественно опасное последствие.

Очевидно, что психологическое насилие над потерпевшим может проявляться практически в любом виде преступления против него. Исходя из этого, в настоящей статье рассматривается феномен понятия “торговля людьми” или “траффикинг”, который в современном мире имеет глубокие социальные корни и затрагивает самые уязвимые социальные группы. В

рамках судебно-психологических экспертиз, как особый вид насилия, могут быть исследованы психологические особенности, которые имеют существенное значение в судебных делах о траффкинге. Понятие траффкинга в профессиональной литературе определяется как эксплуатация человека человеком. Интерес к явлению и его причинно-следственной связи, обусловлен во всем мире в последние десятилетия прежде всего широкой распространенностью явления торговли людьми [4].

Существование траффкинга/торговли людьми и его масштабность обусловлены сложными социально-экономическими трансформациями в мире: политическими, социальными потрясениями, образовательными инновациями, фрустрированностью общества, эмиграцией, социальными волнениями - неопределенностью, низким уровнем жизни, поляризованностью общества, бедностью, плохими условиями жизни, преобразованиями в образовательной системе, условиями в которых уязвимые слои общества (безработные, малоимущие) становятся беззащитными и в результате могут быть потенциальными жертвами траффкинга. Торговля людьми представляет собой современную форму рабства, нарушение прав человека, являющееся преступлением как против личности, так и против государства. Торговля людьми является одной из форм насилия в отношении ее наиболее частых жертв: женщин и детей. Она также является одной из форм противоправного вмешательства в сферу международного семейного права, поскольку отдельные виды торговли людьми связаны с искажением или недобросовестным использованием законных семейных порядков. Торговля людьми является проблемой глобального масштаба, которая не признает национальных границ. Таким образом, нередко, траффкинг является транснациональным преступлением, аналогичным по своему характеру международной торговле наркотиками и незаконному обороту оружия. Поэтому для борьбы с торговлей людьми требуются методики, имеющие транснациональную направленность.

Отметим, что целями торговли людьми являются: вовлечение жертв в занятие проституцией, сексуальная эксплуатация, использование рабского труда – привлечение к принудительным работам или оказание различных услуг; изъятие органов и тканей для трансплантаций; незаконное усыновление (удочерение) [5].

Считаем нужным отметить, что феномен траффкинга людьми, представляет достаточно большую общественную опасность. Следовательно, для

полноценного анализа данного явления, по нашему мнению, требуется изучение, как минимум таких дисциплин, как право, криминология, социология, психология, которые, с точки зрения психоаналитической теории, на текущий момент, недостаточно изучены и проанализированы. Более того, не изучены и не достаточно проанализированы, как происхождение явления с точки зрения проявления причинно-следственных механизмов, причинно-следственной связи, индивидуально-психологических особенностей жертвы траффинга, так и их последствие. В дополнение также необходимо учитывать суть вопросов, оформляемых представителями компетентных органов в адрес эксперта. Таким образом, рассматривая всю сложность данного вопроса и учитывая накопленный опыт в отделе психологических экспертиз Национального бюро экспертиз РА, следует отметить, что очень часто появляется необходимость в проведении именно комплексных судебных психиатрически-психологических экспертиз, требующих специальные психологические и психиатрические знания.

Психологическое насилие и траффинг - это формы насилия, которые могут привести к психологической травме потерпевшего и что очень важно иметь в виду, их присутствие возможно практически в любом виде преступления против личности. Принимая во внимание схожесть психологических последствий этих двух явлений, считаем необходимым ниже перечислить характерные социально-психологические последствия:

- страх перед группами людей;
- сексуализированное поведение -невозможность различить близость с сексуальностью, т.е. беспорядочная, ничем и никем не ограниченная половая связь со многими партнёрами;
- состояние неуверенности в собственной сексуальной ориентации;
- сексуально-агрессивное поведение;
- возвращение к поведению младенца (недержание мочи, сосание пальца и т.д.);
- расстройство сна (страх при засыпании, снящиеся кошмары);
- страх при прикосновении;
- зависимость самой разной выраженности;
- дезадаптация личности и т.д. [6].

Для детей, подвергавшихся насилию или траффингу, характерны следующие признаки поведения: отказ ходить в школу, так как есть боязнь, что кто-нибудь может узнать о семейном насилии; проявление заботы о других больше, чем о себе самом; чрезмерная агрессивность или наоборот – пассивность; реагирование оскорблениями, издевательскими фразами на любые реплики в свой адрес, привлечение к себе внимания своим поведением; причинение намеренно боли другим детям или животным; употребление алкоголя, наркотиков или дурманных веществ; озвучивание намерений о самоубийстве и т.д.[7].

По данным Всемирной Организации Здравоохранения жестокое обращение с детьми включает в себя долговременные нарушения физического и психического здоровья, а его последствия в социальной и профессиональной области могут в конечном итоге замедлить экономическое и социальное развитие страны.

Считаем, что с точки зрения СПЭ может иметь место злоупотребление статусом жертв траффинга, использование его социальной роли, статуса или иной уязвимости, включая физические, психологические, эмоциональные, семейные, социальные или экономические аспекты. Последнее, в свою очередь, может проявляться в том, что у человека нет реальной альтернативы/выбора не быть эксплуатируемым. Таким образом, отсутствие реальной альтернативы предотвращения эксплуатации может быть связано с потенциальным умственным развитием человека, задержкой его психического развития и психическим заболеванием или расстройством.

В связи с этим считаем необходимым упомянуть, что вопросы, анализируемые в рамках экспертизы, могут касаться нарушения психического развития личности, лица, страдающего психическим заболеванием, понимания смысла и значения совершаемых им сделок и другие обстоятельства. Отсюда следует, ответы на такие вопросы должны находиться в компетенции психиатров, а экспертиза должна будет проводить комплексно, например, с участием психологов и психиатров.

В докладах международных и региональных правозащитных организаций, занимающихся основными правами и свободами человека, отмечается, что жертвы траффинга, часто уезжая за границу, несмотря на предварительное соглашение с работодателем, не получают заранее обещанную работу и плату за нее, и из-за объективных и субъективных ограничений они часто вынуж-

дены выполнять совершенно другие функции за меньшую плату. По разным статистическим данным во всем мире значительная часть таких случаев остается незамеченной.

Что же касается вопросов регулирования данного явления в Республике Армения, в первую очередь необходимо отметить, что траффикинг упорядочивается 17 главой “Уголовного Кодекса” РА “Преступление против свободы, чести и достоинства личности”.

В частности, статья 132 Уголовного Кодекса РА определяет, что:

1. Вербовка, перевозка, выдача, укрывательство или получение людей с применением насилия или с угрозой его применения в целях склонения к проституции или иной сексуальной эксплуатации, принудительному труду или службе, обращения в рабство или доведение до состояния, аналогичного рабству, или иного зависимого положения, а также в целях изъятия органов человека путем похищения, мошенничества, иного обмана, злоупотребления властью или использования уязвимости его положения или получения согласия лица, присматривающего за другой личностью, посредством оплаты или подкупа в виде получения выгоды -наказываются штрафом в размере от трехсоткратного до пятисоткратного размера минимальной заработной платы, либо исправительными работами на срок не свыше одного года, либо арестом на срок не свыше двух месяцев, либо лишением свободы на срок от одного года до четырех лет.

2. Те же деяния, совершенные:

- 1) группой лиц по предварительному сговору;
- 2) с применением или угрозой применения насилия, опасного для жизни или здоровья;
- 3) в отношении несовершеннолетнего;
- 4) в отношении двух и более лиц: наказываются исправительными работами на срок до двух лет либо лишением свободы на срок от четырех до семи лет.

3. Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи:

- 1) совершенные организованной группой;

2) повлекшие по неосторожности смерть потерпевшего или иные тяжкие последствия, наказываются лишением свободы на срок от пяти до восьми лет [8].

В ходе проведения судебно-психологической экспертиз по делам насилия, на наш взгляд, психологу-эксперту необходимо определить исследуемые объекты и выбрать соответствующие методики по их проведению. При этом, в рамках СПЭ, для решения разнонаправленных задач возможно использование таких психодиагностических методик, как “многофакторный опросник ММРП” (Minnesota Multiphasic Personality Inventory) для изучения личности [9], 16 факторный личностный опросник Кеттелла [10], а также опросник Кеттелла для детей [11], работа Р. Бернс и Н.Кауфман «Кинетический рисунок семьи» [12], методика О.Андрониковой «Диагностика поведения жертвы» [13], личностный опросник Г. Айзенка [14], методика определения акцентуации характера Шмишека и Леонгарда [15], методика Л. Собчика индивидуально-типологический опросник [16], опросник по определению уровня развития социальных навыков Голдштейна [17], методика определения направленности личности Б. Басса [18], проективные методики “Несуществующее животное” [19], “Дом-Дерево-Человек” [20], детский аперцептивный тест [21], рисуночный тест Розенцвейга [22], определение уровня тревожности Спилбергер-Ханин [23], детский тест определения тревожности у детей, методика “Рука” Вагнера [24], методика для определения амбиций человека [25], ретроспективная методики психических состояний по цветовым выборам М. Люшера [26], методики определения уровня когнитивной сферы и т.д.

Приведенный выше перечень методов и методик не является изчерпывающим, однако он, как нам представляется, вполне достаточен для проведения судебно-психологических экспертиз по делам о насилии. Аналогичное, к сожалению, нельзя сказать о методическом обеспечении экспертизы по делам о траффинге, так как имеется ряд факторов, которые должны быть дополнительно отрегулированы с разработкой новых методических подходов, учитывающих специфику данного вида преступления.

Однако, считаем, что исходя из схожести психологического воздействия на личность и его психику, как по делам о насилии, так и по делам о траффинге, на данном этапе, при проведении судебно-психологических экспертиз могут быть использованы одни и те же подходы исследования.

Список литературы

1. Сорокотягин И.Н. “Юридическая Психология”, учебное пособие, М., 2015, 224с.
2. Насилие в семье: особенности психологической реабилитации [Текст] : учеб.пособие для вузов / под ред. Н. М. Платоновой, Ю. П. Платонова. – Санкт-Петербург : Речь, 2004.
3. Агузумян Р.В., Шахвердян Г.Д., «Особенности судебно-психологической экспертизы психологического насилия», Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. Проф. М. С. Бокаріуса.- Харків: Право №24.
4. Մ. Մեհրաբյան, Ատենախոսություններ մազիր, Երևան 2014, 22
5. Осторожно торговля людьми и как не стать ее жертвой, МВД России, Москва, 2012, 14с.
6. Определение понятия и элементы сексуального насилия: URL: https://sexueller-gewalt-begegnen.de/fileadmin/fachbeirat/downloads/13137_Missbrauch-Broschu_re_Inhalt_RU2013_web.pdf
7. Шульга Т.И., Работа с неблагополучной семьей [Текст]: учеб.пособие / Т.И. Шульга. – Москва : Дрофа, 2005.
8. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=69646>
9. Райгородский Д.Я. “Практическая психо-диагностика”, Самара, 2006. // Ս.Արզումանյան, Ս.Մկրտչյան, Վ.Սարգսյան, «Կիրառական հոգեբանության պրակտիկում», Երևան, 2002
10. Райгородский Д.Я. “Практическая психо-диагностика”, Самара, 2006. // Ս.Արզումանյան, Ս.Մկրտչյան, Վ.Սարգսյան, «Կիրառական հոգեբանության պրակտիկում», Երևան, 2002
11. “Психология детства. Практикум. Тесты, методики для психологов, педагогов, родителей”, под. ред. А.А. Реана, СПб., 2003
12. <https://psylist.net/promet/00002.htm>
13. <http://psihologn.org/index.php/katalog-statej/233 metodika-issledovaniya-sklonnosti-k-viktimnomu-povedeniyu>
14. Райгородский Д.Я., “Практическая психо-диагностика”, Самара, 2006. // “Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии”, под. ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева, СПб., 2000
15. Райгородский Д.Я., “Практическая психо-диагностика”, Самара, 2006
16. Собчик Л.Н., Диагностика индивидуально-типологических свойств и межличностных отношений. Речь, 2003

17. Хломов Д.Н., Баклушинский С.А., Казьмина О.Ю. Руководство по оценке уровня развития социального поведения старшеклассников / Рос. академия образования, Центр социологии образования.- М., 1993.- 75 с.- Из со-держ.:// Ч П. Хломов Д.Н. Определение уровня развития социальных навы-ков подростков, с.19-32
18. Райгородский Д.Я. “Практическая психо-диагностика”, Самара, 2006. / Ս.Արզումանյան, Ս.Մկրտչյան, Վ.Սարգսյան, «Կիրառական հոգեբանության փրակտիկում», Երևան, 2002
19. Психологические тесты”, под. ред. А.А. Карелина: В 2 т., М., 1999. // Столяренко Л.Д. “Основы психоло-гии”, М., 1996
20. Психологические тесты”, под. ред. А.А. Карелина: В 2 т., М., 1999. // Райгородский Д.Я. “Практическая психо-диагностика”, Самара, 2006
21. Психологические тесты”, под. ред. А.А. Карелина: В 2 т., М., 1999//Леонтьев Д.А. “Тематический апперцептивный тест”, М., 1998
22. Немов Р.С. “Психология”, в 3 кн., М., 2003// Райгородский Д.Я. “Практическая психо-диагностика”, Самара, 2006.
23. Райгородский Д.Я. “Практическая психо-диагностика”, Самара, 2006// Психологические тесты”, под. ред. А.А. Карелина: В 2 т., М., 1999
24. HAND-ТЕСТ. Руко-вод-ство по исполь-зованию, СПб., “ИМАТОН”, 1995
25. “Практикум по общей, эксперимен-тальной и прикладной психологии”, под. ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева, СПб., 2000
26. Г.Г. Шипшин, ретроспективная диагностика психического состояния в судебно-психологической экспертизе, методическое пособие,- Ростов н/Д., 2000.- 52с.

ИЗУЧЕНИЕ ТРАФФИКИНГА В КАЧЕСТВЕ НАСИЛИЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ

Агузумцян Рубен Вазгенович

*Начальник отдела психологических
экспертиз Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук
Республики Армения
кандидат психологических наук, профессор*

Мамян Татевик Суреновна

*Эксперт отдела
психологических экспертиз
Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук
Республики Армения, магистр*

Амбарцумян Манук Вачикович

*Эксперт отдела психологических экспертиз
Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук Республики
Армения, магистр*

Шахвердян Гаяне Давидовна

*Эксперт отдела
психологических экспертиз
Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук
Республики Армения, магистр*

Габриелян Арменуи Корюновна

*Эксперт отдела психологических экспертиз
Национального Бюро экспертиз
Национальной Академии наук Республики
Армения, магистр*

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблемы траффкинга в контексте проводимых судебно-психологических экспертиз. Основное содержание исследования составляет анализ общественно опасных эмоциональных последствий психологического насилия над потенциальными жертвами торговли людьми. Значительное внимание по делам насилия уделяется специфическим особенностям рассмотрения психологической составляющей судебного дела. Обобщается практический опыт, накопленный в отделе психологических экспертиз Национального бюро экспертиз Республики Армения, отмечая, что нередко дела, по которым появляется необходимость проведения комплексных судебных психиатрически-психологических экспертиз, требующих специальные психологические и психиатрические знания. Предлагаемый взгляд по рассматриваемой в статье теме будет интересен специалистам, привлекаемым к исследованиям психологических последствий траффкинга.

Ключевые слова: траффкинг, насилие, психологическое насилие, психологическое воздействие, сексуальное насилие, судебно-психологическая экспертиза, торговля людьми, эксплуатация, психодиагностика.

STUDYING TRAFFICKING AS VIOLENCE WHEN CARRYING OUT FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXPERTISES

Ruben Aghuzumtsyan

*Head of Psychological Expertises Department
of National Bureau of Expertises of the Republic
of Armenia of National Academy of Sciences
Candidate of psychological science,
Professor*

Mamyan Tatevik

*Expert at of Psychological Expertises
Department of National Bureau of
Expertises of the Republic of Armenia
of National Academy of Sciences
Master's degree*

Hambardzumyan Manuk

*Expert at of Psychological Expertises
Department of National Bureau of Expertises of
the Republic of Armenia of National Academy
of Sciences
Master's degree*

Shahverdyan Gayane

*Expert at of Psychological Expertises
Department of National Bureau of
Expertises of the Republic of Armenia
of National Academy of Sciences
Master's degree*

Gabrielyan Armenuhi

*Expert at of Psychological Expertises
Department of National Bureau of Expertises of
the Republic of Armenia of National Academy
of Sciences, Master's degree*

The article is devoted to the current problem of trafficking in the context of ongoing forensic psychological expertises. The main content of the study is an analysis of the socially dangerous emotional consequences of psychological violence against potential victims of human trafficking. Considerable attention in cases of violence is paid to the specific features of the consideration of the psychological component of a court case. The practical experience accumulated in the department of psychological expertises of the National Bureau of Expertises of the Republic of Armenia is summarized, noting that there are often cases in which there is a need for complex forensic psychiatric-psychological expertises that require special psychological and psychiatric knowledge. The proposed view on the topic considered in the article will be of interest to specialists involved in the study of the psychological consequences of trafficking.

Key words: trafficking, violence, psychological violence, psychological impact, sexual violence, forensic psychological expertises, human trafficking, exploitation, psychodiagnostics.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 28.06.2022թ.:
Ներկայացվել է տպագրության՝ 08.07.2022թ.:

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ И УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Бадалянец Элеонора Юрьевна

кандидат юридических наук,

доцент Частное образовательное

учреждение высшего образования

Московский университет имени С.Ю. Витте

(Рязанский филиал)

Уголовная ответственность за торговлю людьми в отечественном уголовном законодательстве в различный период времени определялись социальными, правовыми и экономическими особенностями государственного развития. Торговля людьми носит глобальный характер и имеет многовековые корни. Человечество знакомо с проблемой торговли людьми с древних времен и пыталось решить ее на протяжении столетий. Наибольшего пика, как известно, масштабы торговли людьми достигли в эпоху рабовладельческого строя.

В те времена человек являлся наиболее выгодным и продаваемым товаром. Это сопровождало человечество на протяжении многих веков. Так торговля людьми имела широкое распространение в античном мире, в средневековой Европе, в период заселения Американского континента [1, с. 137]. Торговля людьми была известна древнеримскому праву и обозначалась как «*plagium*», то есть похищение свободного человека и продажа его в рабство [2, с. 27]. Позже изучаемое деяние стало обозначаться термином «*trafficking in persons*» [3].

С тех пор как в 1442 г. португальцами были вывезены первые рабы из Африки, началась эпоха колониального рабства. Колониальным рабством занимались многие страны Старого света [4, с. 246]. Колониальная торговля продолжалась почти три столетия. Главным рынком сбыта были США. В 1729 г. в Англии впервые заговорили об отмене работорговли. Но только в 1833 г. был издан Билль об уничтожении рабства, и к 1838 г. Англия добилась полного уничтожения рабства в своих колониях. Во Франции торговлю невольниками уничтожил Наполеон, но после его свержения этот закон был включен во

Французское законодательство только в 1818 [5, с.191-202].

Объективное развитие истории и цивилизации привело к постепенному изживанию этого позорного явления в мировом сообществе. Особенно интенсивные усилия в этом направлении предпринимались в XX веке.

В Российском государстве рабство имело иную форму, чем рабство античного мира. Эксплуатация людей в период Древней Руси имела более патриархальный характер. В эти времена торговля людьми не имела широкого распространения. Холопы в большинстве своем проживали и трудились у одного хозяина [6, с. 77]. Древнерусское законодательство не содержало понятия «торговля людьми». Чаще использовалось понятие «незаконное обращение в рабство» [7, с. 111]. Законодательно ответственность за незаконную торговлю людьми была установлена нормами Русской Правды (XI в.) (ст. 61) [8, с.105]. Краткой редакции Русской правды (ст. 29), Пространной редакции Русской Правды (ст. 38). Отметим, что торговля людьми рассматривалась смешанным уголовно-гражданским деликтом [9, с. 89]. Новгородская судная грамота (1471 г.) устанавливала ответственность за похищение и приобретение зависимых людей (ст. 37) [10, с. 47].

Уголовная ответственность за незаконную торговлю людьми предусматривалась нормами Судебника (1497 г.) и Судебника (1550 г.) [11, с. 55; 8, с.], Соборного Уложения (1649 г.) [12, с. 226]. Законодатель криминализировал похищение человека с целью продажи его в холопы (ст. 9 Судебник, 1497 г.), незаконную торговлю людьми и их обращение в холопство (ст. 54 Судебник, 1550 г.); установил ответственность за продажу православных людей, похищение девиц и младенцев (Соборное Уложение, 1649 г.), предусматривая наказание в виде смертной казни.

Ответственность за продажу человека, связанную с его похищением, впервые была установлена Воинским Уставом (Артикул 187), Морским Уставом (гл. 32, артикул 125) Петра I (1715 г.). Указанные действия карались смертной казнью [13, с. 362].

Свод законов Российской Империи (1832 г.) гуманизировал ответственность за похищение человека, установив наказание в виде лишения всех прав состояния [14, с.198].

Первым нормативным документом, который криминализировал продажу в рабство и торговлю неграми стало Уложение о наказаниях уголовных и

исправительных (1845 г.). Указанные деяния влекли наказание в виде каторги сроком от 8 до 10 лет. При этом на законодательном уровне термин «торговля людьми» свое закрепление не нашел (ст. 1410 и 1411 Уложения)[15].

Уголовное уложение (1903 г.), которое действовало до 1917 г., установило уголовную ответственность за продажу или передачу в рабство, предусмотрев наказание в виде каторги на срок до восьми лет (ст. 501). Уголовное уложение впервые ввело ответственность за продажу женщин для занятия проституцией (гл. «О непотребстве») [16].

В Уголовных кодексах РСФСР 1922, 1926, 1960 гг. дефиниция «торговля людьми» не рассматривалась как общественно опасное, что было обусловлено непризнанием этого преступного явления.

Высокая степень общественной опасности преступления, связанного с куплей-продажей человека нашла свое отражение в УК РФ (1996 г.). Уголовная ответственности за торговлю людьми (ст. 127.1 УК РФ) была установлена в 2003 г. [17].

Рассматриваемый нами состав преступления, предусмотренный ст. 127.1 УК РФ отнесен законодателем к преступлениям против свободы, чести и достоинства личности.

При конструировании нормы законодатель избрал гражданско - правовую терминологию, в силу чего следует обратиться к нормам ГК РФ для установления содержания понятия купли-продажи применительно к ст. 127.1 УК РФ.

М.И. Брагинский и В.В. Витрянский отмечают, что товаром по договору купли-продажи признаются только вещи как движимые, так и недвижимые, индивидуально определенные либо определяемые родовыми признаками [18, с.17]. Человек не может выступать в качестве товара по договору купли-продажи, вследствие этого сам факт таковой сделки должен рассматриваться как незаконный.

Основным объектом изучаемого преступного деяния являются общественные отношения, обеспечивающие неприкосновенность личной свободы, свободы передвижения и права распоряжаться собой.

Содержание нормы позволяет сделать вывод, что дополнительными объектами являются: жизнь человека (пп. «а», «б» ч. 3 ст. 127.1 УК РФ), здоровье человека (пп. «е», «ж» ч. 2; пп. «а», «б» ч. 3 ст. 127.1 УК РФ); нормальное физическое и нравственное развитие несовершеннолетнего (п. «б» ч. 2 ст. 127.1

УК РФ); установленный порядок пересечения Государственной границы РФ (п. «г» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ), установленный порядок документооборота (п. «д» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ); регламентированный порядок и нормальная деятельность должностных и иных лиц, использующих свое служебное положение (п. «в» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ).

По характеру потерпевших законодатель выделил в качестве квалифицирующих признаков - совершение преступления в отношении двух и более лиц (п. «а» ч. ст. 127.1 УК РФ); специальных потерпевших – несовершеннолетний (п. «б» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ), лицо, заведомо для виновного находящегося в беспомощном состоянии либо в материальной или иной зависимости от виновного (п. «з» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ), женщина, заведомо для виновного находящаяся в состоянии беременности (п. «и» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ).

Объективная сторона состава статьи 127.1 УК РФ в своей диспозиции содержит широкий круг деяний.

По способу совершения: с перемещением потерпевшего через Государственную границу Российской Федерации или с незаконным удержанием его за границей (п. «г» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ), с использованием поддельных документов, а равно с изъятием, сокрытием либо уничтожением документов, удостоверяющих личность потерпевшего (п. «д» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ), с применением насилия или с угрозой его применения (п. «е» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ), способом, опасным для жизни и здоровья многих людей (п. «б» ч. 3 ст. 127.1 УК РФ), совершенные организованной группой (п. «в» ч. 3 ст. 127.1 УК РФ).

Состав преступления предусматривает совершение указанного деяния, как общим, так и специальным субъектом. Общий субъект- физическое, вменяемое лицо, достигшее на момент совершения преступления 16-летнего возраста; субъект квалифицированного состава – лицо, совершившее преступление с использованием своего служебного положения (п. «в» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ).

Субъективная сторона преступления предполагает прямой умысел и специальные цели: эксплуатация, вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение человека при его купле-продажи (ч. 1 ст. 127.1 УК РФ) и с целью изъятия у потерпевшего органов или тканей (п. «ж» ст. 127.1 УК РФ).

Проведение историко-правового анализа правовых норм, устанавливавших в разные периоды истории российского государства уголовную ответственность за торговлю людьми, во-первых, позволяет в полном объеме осознать основные причины её существования в настоящее время, во-вторых, определить, какие признаки торговли людьми входят в современную уголовно-правовую характеристику данного преступления.

Литература

1. Сергеева Е.П. «Похищение человека в российском уголовном праве». Журнал: Вопросы российского и международного права. Том 7. № 5А, 2017. с. 137-146.
2. Российская юридическая энциклопедия / [Абова Т. Е. и др.]; Гл. ред. А. Я. Сухарев. М.: ИНФРА-М, 1999. 1110 с.
3. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности" (принят в г. Нью-Йорке 15.11.2000 Резолюцией 55/25 на 62-ом пленарном заседании 55-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН) // КонсультантПлюс [Электронный доступ].
4. Абрамова С. Ю. Африка: четыре столетия работорговли. / С. Ю. Абрамова; Рос. акад. наук, Ин-т Африки. 2-е изд., испр. и доп. М. : Наука, 1992. 291 с.
5. История рабства, от древнейших до новых времен. Перевод с английского: С дополнениями из трудов Валлона, Турмания, Рамбо и Лависса / Ингрэм Д.К.; Пер.: Журавская З., Новоборская Н.П. С.-Пб.: Паровая скоропеч. А. Пороховщикова, 1896. 338 с. РГБ [Электронный доступ].
6. Сергеева Е.П. «Использование гестационного курьера в торговле людьми»// Актуальные проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминалистики. Сборник научных трудов по материалам 4-й Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых, аспирантов, соискателей и магистрантов. Изд-во: Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина, Краснодар, 2019. С. 77-81.
7. Ключевский В. О. Курс русской истории. Полное издание в одном томе. М.: «Издательство АЛЬФА!КНИГА», 2019. 1197 с.
8. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах / под общей редакцией доктора юридических наук, профессора О. И. Чистякова. Т. 1:

Законодательство Древней Руси/ ответственный редактор доктор исторических наук профессор В. Л. Янин. Москва: Юридическая литература, 1984. 430 с.

9. Нечевин Д.К. Уголовно-правовая оценка торговли людьми: история и современность // Актуальные вопросы противодействия международной преступности на современном этапе. Материалы Международной конференции 19.04. 2005 г. М.: ДА МИД России, 2005. С. 89 – 96.

10. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах / под общей редакцией доктора юридических наук, профессора О. И. Чистякова. Т. 1: Законодательство Древней Руси / ответственный редактор доктор исторических наук профессор В. Л. Янин. Москва: Юридическая литература, 1984. 430 с.

11. Российское законодательство X-XX веков : в 9-ти томах / под общей редакцией доктора юридических наук, профессора О. И. Чистякова. - Москва : Юридическая литература, 1984. Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления русского централизованного государства / ответственный редактор доктор исторических наук, профессор А. Д. Горский. 1985. 519 с.

12. Судебники XV-XVI веков [Текст] / Подготовка текстов Р. Б. Мюллер и Л. В. Черепнина ; Коммент. А. И. Копанева [и др.] ; Под общ. ред. [и с предисл.] акад. Б. Д. Грекова. - Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1952. 619 с.

13. Российское законодательство X-XX веков : в 9-ти томах / под общей редакцией доктора юридических наук, профессора О. И. Чистякова. - Москва: Юридическая литература, Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления русского централизованного государства / ответственный редактор доктор исторических наук, профессор А. Д. Горский. 1985. 519 с.

14. Никулина Е.А. История российского законодательства об ответственности за преступления, связанные с похищением человека // Актуальные проблемы юридической науки. Ставрополь. 2004. С. 197-202.

15. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г./Музей истории российских реформ имени П.А. Столыпина. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://museumreforms.ru/node/13654>.

16. Новое уголовное уложение, выс. утв. 22 марта 1903 г. : С прил. предм. алф. указ. - Неофиц. изд. - Санкт-Петербург: кн. маг. В.П. Анисимова, 1903. 253 с. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://search.rsl.ru/ru/record/01003714958>

17. Федеральный закон от 08.12.2003 № 162-ФЗ (ред. от 07.12.2011) «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: КонсультантПлюс.

18. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Кн. 2. Договоры о передаче имущества. 2-е изд., стереотип. М., 2000. 795 с.

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ И УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Бадалянц Элеонора Юрьевна

*кандидат юридических наук,
доцент Частное образовательное
учреждение высшего образования
Московский университет имени
С.Ю. Витте (Рязанский филиал)*

На основе ретроспективного анализа российского законодательства в статье представлены и подробно изучены состав понятия торговли людьми и ответственность за данный вид преступления, дана характеристика объективных и субъективных признаков действующей нормы УК РФ об ответственности за торговлю людьми.

Ключевые слова: уголовное законодательство, преступление, торговля людьми.

HUMAN TRAFFICKING: RETROSPECTIVE ANALYSIS AND CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS OF THE CORPUS DELICTI

Badalyants Eleonora

*Candidate of Law, Associate Professor
Private educational institution of higher education
Witte Moscow State University (Ryazan branch)*

The purpose of the article is to show and study in detail the composition of human trafficking and responsibility for this type of crime on the basis of a retrospective analysis of Russian legislation; the characteristics of objective and subjective signs of the current norm of the Criminal Code of the Russian Federation on responsibility for human trafficking are given.

Key words: criminal law, crime, human trafficking.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 24.05.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.06.2022թ.

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНУЖДЕНИЯ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Гришин Андрей Владимирович

Начальник кафедры

Уголовного процесса, к.ю.н., доцент

полковник полиции

Орловский юридический институт

МВД России имени В.В. Лукьянова.

Данилова Кристина Геннадьевна

Курсант 2001с учебной группы

Факультета подготовки следователей.

Рядовой полиции

В рамках осуществляемой следственными органами деятельности применяются меры, связанные с государственным принуждением.

Органы правоохраны в качестве органов государства обязаны выявлять совершенные преступные деяния, обеспечивая присущие гражданам свободы и права. К числу обязанностей указанных органов относится и возбуждение уголовного преследования применительно к совершившим преступные деяния лицам, что предусматривает необходимость проводить предварительное расследование и изобличать тех, кто виновно совершил соответствующее деяние.

Следственная деятельность представляет собой особую разновидность социальной деятельности. Данная деятельность затрагивает интересы многих социальных субъектов. Указанная деятельность регламентирована положениями, содержащимися в УПК РФ¹, и ориентирована на то, чтобы раскрывать совершенные преступления, и в целях установления истины выявлять сопряженные с совершенными преступлениями обстоятельства.

Уголовно-процессуальная деятельность неразрывно связана с реализацией института государственного принуждения, что неизбежно порождает вопрос о балансе между правомерными действиями властных субъектов и защитой прав личности. Наиболее остро указанный вопрос возникает при ограничении права на телесную неприкосновенность личности при производстве следственных действий, сопряженных с применением физического принуждения, необхо-

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ (ред. от 25.03.2022) // Собрание законодательства Российской Федерации. 2001. № 52 (I часть). Ст.4921.

димосьть в использовании которого обусловлена преодолением активного противодействия со стороны лиц, привлеченных в качестве подозреваемых и обвиняемых по уголовному делу.

В настоящее время относительно физического воздействия в рамках следственных действий процессуальное законодательство не предусматривает специальных процедур его использования и как следствие применение физической силы при производстве следственных действий не может юридически правильно оцениваться контролирующими органами относительно правомерности (как и её отсутствия) ограничения права на личную неприкосновенность. Сложившаяся ситуация правового пробела усугубляется и тем, что ст. 10 УПК РФ, закрепляющая принцип «неприкосновенность личности», не включает в своё содержание элемент, регулирующий ограничение телесной неприкосновенности. В связи с этим вопрос реализации принципа неприкосновенности личности в рамках производства следственных действий с применением физического принуждения вызывает повышенный теоретический и практический интерес. Названное право в уголовном процессе строго охраняется законом и выражается в гарантии личной неприкосновенности каждому участнику уголовного судопроизводства, закрепленную не только на отраслевом (ст. 10 УПК РФ), но международном и конституционном уровнях правового регулирования.

Так, право каждого на свободу и личную неприкосновенность является общепризнанным международно-правовым стандартом и находит отражение в следующих нормативно-правовых актах (далее – НПА) международного права: Всеобщая декларация прав человека (ст. 3, ч. 2 ст. 29), Международный пакт о гражданских и политических правах (ч. 1 ст. 9), Конвенция о защите прав человека и основных свобод (ст. 5). Детальный анализ вышеуказанных положений НПА позволил нам сделать вывод, что международные стандарты включают в содержание права на неприкосновенность личности узконаправленный смысл, неразрывно связывающий рассматриваемое право только с ограничением свободы.

Конституция РФ закрепляет гарантию каждому гражданину права на личную неприкосновенность (ч. 1 ст. 22), допуская ограничение этого права федеральным законом только в той мере, в какой это необходимо в целях защиты основ конституционного строя, нравственности, здоровья, прав и

законных интересов других лиц, обеспечения обороны страны и безопасности государства (ч. 3 ст. 55 Конституции РФ²). Отметим, что нормы Конституции РФ, как и международные стандарты по правам человека, раскрывают право на неприкосновенность личности в узконаправленном смысле: конституционное право на личную неприкосновенность означает, что человек не может быть лишен свободы и заключен под стражу по произволу власти. Эти положения корреспондируют уголовно-процессуальному закону (гл. 2 УПК РФ), где неприкосновенность личности трактуется не как право, а как один из принципов уголовного судопроизводства. Как и конституционные нормы, уголовно-процессуальный закон сводит содержание права на неприкосновенность личности исключительно к гарантиям от незаконных арестов и задержания.

В связи с этим возникает справедливый вопрос, касающийся объема содержания права на неприкосновенность личности, который достаточно полно проработан в науке как в рамках отрасли конституционного права, так и в области уголовного процесса. Однако в научной среде мнения относительно рассматриваемой проблемы кардинально расходятся.

Анализ юридической литературы по исследуемому вопросу позволил выделить нам два основных подхода к определению содержания права на личную неприкосновенность: авторы первой группы, в числе которых В.М. Чхиквадзе, Л.Д. Воеводин, П.А. Лупинская и В.М. Лебедев, полагают, что рассматриваемое право необходимо понимать в узком смысле. Согласно этому подходу право на неприкосновенность личности сводится к трактовке: «никто не может быть подвергнут аресту иначе, как на основании судебного решения» и не включает в себя иные составляющие.

Аргументируя свою точку зрения, ученые оперируют следующими факторами:

- отсутствие легального определения «права на неприкосновенность личности»;

² Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12.12.1993 (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ, от 21.07.2014 № 11-ФКЗ, от 14.03.2020 № 1-ФКЗ) // Российская газета. 1993. № 237.

- тенденция узконаправленного понимания права на свободу и личную неприкосновенность в международных актах;
- заимствованное из международного права узкое понимание содержания права на личную неприкосновенность в Конституции РФ, что находит отражение в позиции Конституционного Суда РФ.

Такое понимание содержания права на личную неприкосновенность в рамках уголовного судопроизводства представляется нам несостоятельным, так как оно сужает область действия права на неприкосновенность личности, позволяя оставить права участников уголовного судопроизводства незащищенными.

Вторая группа авторов в лице Л.А. Григоряна, И.Л. Петрухина, В.М. Корнукова, допускает возможность широкого толкования права на личную неприкосновенность, которое заключается в расширении составляющих содержания права на личную неприкосновенность. В качестве основных компонентов права на личную неприкосновенность ученые признают физическую, психическую, нравственную неприкосновенность, свободу располагать собой, личную свободу³.

Опираясь на изложенные выше результаты анализа научной литературы, мы пришли к выводу, что наиболее обоснованным для целей уголовного судопроизводства является широкое понимание содержания права на личную неприкосновенность. Аргументируя свою точку зрения, отметим, что в рамках уголовно-процессуальной деятельности, которая пронизана государственным принуждением, жизненно необходимым для решения задач уголовного судопроизводства, часто возникает необходимость не только в применении мер принуждения, связанных с лишением свободы, но и других процессуальных действиях, непосредственно ограничивающих физическую, нравственную и психическую неприкосновенность, индивидуальную свободу, общую свободу действий и личную безопасность, что безусловно является компонентами принципа неприкосновенность личности в уголовном процессе.

³ **Молунова Н.И.** Реализация принципа неприкосновенность личности при производстве следственных действий, сопряжённых с применением физического принуждения // В сборнике: Актуальные проблемы борьбы с преступностью: вопросы теории и практики. Материалы XXIV международной научно-практической конференции. Красноярск, 2021. С. 138.

В правоприменительной деятельности следователи и дознаватели нередко сталкиваются с активным противодействием участников уголовного процесса, что вызывает необходимость использовать при производстве следственных действий физическое принуждение, которое, казалось бы, ограничивает право на личную неприкосновенность. Но по причине того, что процессуальный закон, во-первых, не отражает гарантии от незаконного применения физического воздействия, а во-вторых, не предусматривает процессуального порядка применения физической силы, возникает правовой пробел, приводящий к невозможности защиты нарушенного права на личную неприкосновенность участников уголовного судопроизводства. Важно понимать, что в рамках уголовного судопроизводства у правоприменителя должна быть возможность не нарушать право на личную неприкосновенность, а законно его ограничивать, для чего, согласно Конституции РФ, законом должен быть предусмотрен специальный порядок такого ограничения. Подводя итог, следует отметить, что помимо задержания и заключения под стражу в рамках уголовного судопроизводства существуют другие формы ограничения неприкосновенности личности, которые применяются в правоприменительной деятельности.

В целях возможности защиты права на телесную неприкосновенность участников уголовного судопроизводства считаем целесообразным поднять вопрос о дополнении уголовно-процессуального законодательства, в части регламентации принципа «неприкосновенность личности» (ст. 10 УПК РФ), а именно помимо задержания и заключения под стражу, предусмотреть возможность применения иных мер, ограничивающих неприкосновенность личности, в том числе и мер физического принуждения.

Правоприменители нередко сталкиваются с активным противодействием со стороны участников уголовного судопроизводства, что вызывает необходимость применения средств его преодоления. Одним из таких средств разрешения уголовно-процессуального конфликта в науке и практике признается применение физической силы, являющееся исключительной мерой, призванной обеспечить процесс доказывания. Учитывая отсутствие законодательной регламентации порядка применения мер физического воздействия при производстве следственных действий, проблема законного, справедливого и обоснованного использования физического принуждения остается остро

актуальной. Так, одним из важных аспектов законного использования физического принуждения является его применение надлежащим властным субъектом. В практической деятельности отсутствие закрепленного законом права на применение физического принуждения непосредственно следователем при производстве следственных действий может порождать признание результатов следственного действия недопустимыми доказательствами, а действия властных субъектов уголовного судопроизводства незаконными. Обуславливается это следующими доводами. Во-первых, исполнение процессуальных действий надлежащим субъектом является одним из главных критериев допустимости доказательств. Во-вторых, опираясь на теоретические положения об основаниях процессуальных решений, отметим, что наличие у следователя полномочий на применение физической силы в рамках следственных действий является одной из составляющих (на ряду с соблюдением порядка оформления решения о применении физической силы) правового (юридического) основания применения физического принуждения.

Учитывая исключительность возможности применения рассматриваемой процедуры, полученные эмпирические данные являются высоким показателем, позволяющим судить о соответствующих правомочиях. Это может вызвать промедление в применении необходимого физического воздействия, обусловленное затратой времени на привлечение к производству следственного действия сотрудников органа дознания, наделенных полицейским законодательством правом на применение физической силы. Учитывая необходимость молниеносной реакции на оказываемое противодействие, вышесказанное может привести к утрате получаемых доказательств. Однако анализ следственно-судебной практики подтверждает, что в ситуации правового пробела и отсутствия собственно процессуального закрепления права органа расследования на применение физического принуждения субъектами применения физического принуждения в рамках следственных действий могут выступать иные властные субъекты, право на применение физического принуждения, которое регламентируется не процессуальным законодательством. Так, субъектами, применяющими физическое принуждение с целью обеспечения процесса доказывания, когда противодействие участников уголовного судопроизводства непосредственно направлено на воспрепятствование процессу доказывания (уничтожении подлежащих

изъятию предметов, документов, ценностей, отказ от освидетельствования, отказ от дачи образцов для сравнительного исследования и т.п.), в зависимости от складывающейся следственной ситуации могут выступать: следователь, сотрудники органа дознания, сотрудники силовых подразделений правоохранительных органов и медицинские работники.

Рассмотрим каждого из перечисленных субъектов отдельно.

1. Следователь. Несмотря на то, что для следователя процессуальное законодательство не предусматривает право на применение физического принуждения, изучение следственной практики и результаты проведенного нами анкетирования позволяют сделать вывод, что в практической деятельности следователя нередко возникает необходимость в непосредственном применении мер физического воздействия при производстве процессуальных действий, когда ситуация активного сопротивления возникает спонтанно и промедление с применением меры физического воздействия может привести к негативным последствиям (уничтожение вещественных доказательств, утрата материалов уголовного дела, причинение вреда жизни и здоровью участников процессуальных действий). В науке уголовного процесса этот вопрос также подвергался обсуждению. Так, И.А. Мингес придерживается точки зрения, согласно которой следователь не может быть наделен правом самостоятельного применения физического принуждения к участникам уголовного судопроизводства, за исключением случаев защиты от нападения. Такое право должно предоставляться исключительно сотрудникам полиции.

Противоположной точки зрения придерживается Б.Б. Булатов, утверждая, что следователь должен быть наделен полномочиями самостоятельного ограничения телесной неприкосновенности при производстве следственных действий. Позволим себе не согласиться с первой точкой зрения и разделить мнение Б.Б. Булатова, аргументируя это отраслевой специфичностью физического принуждения при производстве следственных действий, проявляющейся в уникальности оснований, условий и порядка их применения, а также учитывая сложность заблаговременного предвидения возможной ситуации противодействия и предусмотрения участия сотрудника полиции в следственном действии.

2. Сотрудники подразделения органа дознания в рамках производства следственных действий могут применять физическое воздействие по

основаниям предусмотренным в Федеральном законе от 7 февраля 2011 г. № 3-ФЗ «О полиции», при этом важным условием законности применения такого принуждения, которое находит отражение в судебной практике судов общей юрисдикции при разрешении вопросов о законности применения физического принуждения в рамках следственных действий, является должным образом закрепленное участие оперуполномоченных в производстве следственного действия, которое должно быть основано либо на отдельном поручении следователя (п. 4 ч. 2 ст. 38 УПК РФ) либо на основании ч. 7 ст. 164 УПК РФ.

3. Правовой основой применения физического принуждения сотрудниками специальных силовых подразделений выступают межведомственные приказы, в которых прописан порядок взаимодействия следственных подразделений с силовыми структурами для оказания содействия в производстве следственных действий.

4. Медицинские сотрудники также в ряде случаев могут выступать субъектами применения физического принуждения с целью обеспечения процесса доказывания, например, при производстве судебно-медицинской экспертизы, правовым основанием применения которого выступает п. 5 ч. 9 ст. 20 Федерального закона от 21 ноября 2011 г. № 323-ФЗ «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации».

Ведущим субъектом указанной деятельности является следователь. Обязанности следователя при осуществлении данной деятельности сопряжены с поиском фактов, их сбором и исследованием. При этом следователь осуществляет поиск фактов, которые обеспечивают возможность выявления события преступления, и определения лица, которым совершено преступное деяние.

Процесс осуществления указанной деятельности осуществляется в условиях противодействия, связанного с использованием документов, являющихся фальшивыми, уничтожением либо сокрытием следов, принуждением к предоставлению ложных показаний лиц, являющихся свидетелями, потерпевшими, предоставлением информации, являющейся заведомо ложной, установлением запрещенных связей с преступниками, находящимися под арестом. В рамках противодействия расследованию возникает потребность в том, чтобы использовать связанные с государственным принуждением меры. Принуждением может являться

правомерным и противоправным. В первом случае речь идет о нормативно предусмотренном ограничении тех или иных свобод, прав лица, применительно к которому реализуется принуждение⁴.

Производство всех следственных действий сопровождается применением принуждения. В УПК РФ отсутствует возможность регламентировать применительно к каждому подозреваемому требующийся объем воздействия, являющегося принудительным. Определение указанного объема возможно лишь в процессе производства определенного следственного действия. Так, в процессе обыска содержание принуждения состоит в установлении запрета на общение между участниками данного следственного действия, оставлением места, где оно производится.

В целях исключения ситуаций, сопряженных с конфликтом, при производстве следственных действий применяются связанные с уголовно-процессуальным принуждением меры. Данные меры ориентированы на то, чтобы обеспечивать полноту осуществления положений, предусмотренных УПК РФ. За счет данных мер обеспечивается исключение возникновения негативных последствий необратимого характера. Реализация соответствующих мер способствует установлению истины по делу. В УПК РФ строго регламентирован состав субъектов, уполномоченных применять уголовно-процессуальное принуждение. Связанные с указанным принуждением меры сопряжены с нарушением неприкосновенности граждан в личном и имущественном отношениях.

Принудительные меры ориентированы, в первую очередь, на то, чтобы обеспечить возможности для достижения истины по делу, для того, чтобы осуществить доказывание. Цель их применения состоит в т.ч. и в том, чтобы предотвратить негативные последствия, обусловленные совершенным посягательством. К примеру, мера принуждения в виде задержания ориентирована на обеспечение возможностей установления на (при) подозреваемом, в его жилище следов содеянного, что позволяет сформировать

⁴ Шаповалова А.Ф. Правовая регламентация принуждения при производстве следственных действий в российском уголовном процессе // В сборнике: Студенческие научные исследования. сборник статей X Международной научно-практической конференции. Пенза, 2022. С. 125.

условия, при которых могут быть успешно закреплены необходимые доказательства.

При проведении личного досмотра следователь может применять физическое и психическое принуждение. Физическое воздействие на человека допустимо в случае сопротивления или неожиданного нападения. Установление психического здоровья должно осуществляться в соответствии с принципами законности и нравственности. При отслеживании и записи телефонных или иных переговоров облегчается доступ к содержимому телефонных и иных переговоров без согласия лица тайны, ее составляющей. Применение на подозреваемых психического принуждения при расследовании данного действия заключается в создании тревожной обстановки среди преступников и доведении до них сведений, направленных на повышение активности их действий (действия), либо инсценировка утечки сведений, связанных с расследуемым событием с целью побуждения преступников к использованию полученной информации в своих целях, в том числе, с помощью средств связи⁵.

В ходе допроса следователь может использовать вербальные (убеждение и внушение) и невербальные средства психологического воздействия (жесты, мимика, поведение при расследовании, дистанционное общение). По своей сути, контакт следователя с подозреваемым носит существенный и манипулятивный характер. При проведении следственных действий нужно применять только законные принуждение, которое должно способствовать противодействию расследованию. Принуждение может быть использовано только в некоторых случаях. Следователь при проведении следственных действий обязан постоянно соблюдать права и свободы человека и гражданина. В императиве общения следователь пытается воздействовать на мышление допрашиваемого.

Раскрывая вопрос об общих правилах производства следственных действий, закрепленных в статье 164 УПК РФ, для рассмотрения обозначенной темы мы обратим внимание на то, что уголовному процессу присущ

⁵ Россинский С.О. Что такое личный обыск при задержании подозреваемого: следственное действие, не процессуальное мероприятие или пустая формальность // Судебная власть и уголовный процесс. 2017. №1. С.83.

публичный характер, что обуславливается основной целью его реализации – раскрытием и расследованием совершенного лицом преступления.

Однако, учитывая тот факт, что преступное деяние затрагивает и нарушает не только права и свободы человека, по отношению к которому оно направлено, но и причиняет вред всему социуму в целом, так как посягает на определенную совокупность общественных отношений, а, поскольку следственное действие, как указано в учебном пособии В.Д. Зеленского: «... направлено на получение фактических данных, их исследование с целью установления достоверности, относимости, допустимости. Оно обеспечивается возможностью применения мер государственного принуждения действия. Результатом следственного действия является формирование доказательств». Гарантией прав участников являются установленные в УПК РФ, в том числе, регламентирующие возможность применения к их участникам общие правила производства следственных действий принуждения. Уголовно-процессуальное принуждение выступает в качестве потенциального фундамента производства следственных действий, поскольку оно представляет некий инструмент достижения цели расследования.

В рамках уголовного процесса принуждение можно разделить на правомерное принуждение и неправомерное, когда в качестве главной характеристики первого выступает закрепленное на законодательном уровне ограничение отдельных прав и свобод принуждаемого. Отметим, что применение принуждения может быть отмечено при производстве всех без исключения следственных действий, лишь его объем будет зависеть от необходимости в той или иной мере применить его в том или ином случае. Насколько необходимо принуждение при производстве следственного действия, если законодатель уже закрепил общие правила, относящиеся к производству всех следственных действий? Акцентируем внимание на том, что такие общие правила – это мера должного поведения уполномоченного на производство следственного действия лица (следователя, дознавателя). Они не регламентируют правила поведения других участников процесса. А что если последние оказывают противодействие при производстве следственных действий? Именно здесь мы и говорим о необходимости применения мер принуждения. Достаточно много случаев на практике возникает, когда правовой механизм воздействия на препятствующих производству

следственного действия лиц в принципе отсутствует, и следователь прибегает к радикальным мерам, способствующим получению хоть какой-нибудь минимальной доказательственной базы по уголовному делу. То есть отметим, что непосредственно объем применяемых мер принуждения будет зависеть от производства того или иного следственного действия.

Считаем, что, поскольку производство следственных действий предполагает применение мер принуждения, что может повлечь за собой существенное нарушение прав, свобод и законных интересов лиц, как в отношении которых производятся следственные действия, так и в отношении других участников процесса, нарушается и личная, и имущественная неприкосновенность, законодательство необходимо урегулировать некоторые аспекты применения таких мер, которые бы напрямую согласовывались с общими правилами производства следственных действий. Даже если положения уголовно-процессуального законодательства содержат указание на применение принуждения в ходе производства следственных действий, это все равно выражается только именно в форме возможного принудительного производства данного следственного действия, а не, например, в закреплении определенных мер ответственности.

В качестве примера сюда можно отнести привлечение к уголовной ответственности за отказ от дачи показаний (ст. 308 УК РФ). Но все-таки даже в данной ситуации к ответственности привлекается лицо не за то, что оно оказывало сопротивление производству следственного действия. Таким образом, приходим к выводу, что в процессе производства следственного действия уполномоченные субъекты вправе применять только правомерное принуждение, то есть то, которое будет способствовать недопущению противодействию расследования по уголовному делу, поскольку следователь или дознаватель всегда должен помнить о необходимости соблюдения прав и свобод каждого человека и гражданина и о соблюдении общих правил производства следственных действий.

Таким образом, стоит отметить, что говорить о полном отсутствии правового регулирования применения физического принуждения при производстве следственных действий отдельными субъектами неправильно, это можно заметить исходя из приведенной правовой основы, наделяющей отдельных субъектов правом непосредственного применения физического

принуждения в рамках отдельных следственных действий. Вместе с тем стоит признать, что самым уязвимым правовым пробелом является отсутствие непосредственно процессуальной регламентации применения принуждения при производстве следственных действий субъектами расследования.

В связи с этим считаем необходимым в рамках уголовно-процессуального законодательства не только наделить следователя непосредственным правом на применение физического принуждения, но и, учитывая отраслевую специфичность физического принуждения при производстве следственных действий, закрепить общие положения, регламентирующие применения мер физического принуждения в рамках производства следственных действий.

Список используемой литературы:

1. Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12.12.1993 (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ, от 21.07.2014 № 11-ФКЗ, от 14.03.2020 № 1-ФКЗ) // Российская газета. 1993. № 237.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ (ред. от 25.03.2022) // Собрание законодательства Российской Федерации. 2001. № 52 (I часть). Ст.4921.
3. Молунова Н.И. Реализация принципа неприкосновенность личности при производстве следственных действий, сопряжённых с применением физического принуждения // В сборнике: Актуальные проблемы борьбы с преступностью: вопросы теории и практики. Материалы XXIV международной научно-практической конференции. Красноярск, 2021. С. 138-140.
4. Россинский С.О. Что такое личный обыск при задержании подозреваемого: следственное действие, не процессуальное мероприятие или пустая формальность // Судебная власть и уголовный процесс. 2017. №1. С.80 - 90.
5. Шаповалова А.Ф. Правовая регламентация принуждения при производстве следственных действий в российском уголовном процессе // В сборнике: Студенческие научные исследования. сборник статей X Международной научно-практической конференции. Пенза, 2022. С. 123-125.

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНУЖДЕНИЯ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Гришин Андрей Владимирович

*Начальник кафедры
Уголовного процесса, к.ю.н., доцент
полковник полиции
Орловский юридический институт
МВД России имени В.В. Лукьянова.*

Данилова Кристина Геннадьевна

*Курсант 2001с учебной группы
Факультета подготовки следователей.
Рядовой полиции*

В статье в тесной взаимосвязи рассматриваются проблемы обоснованности применения мер государственного принуждения при производстве по уголовным делам и вопросы объективности следователя при принятии решения о необходимости избрания меры пресечения и определении ее вида. Работа следователя многогранна: он обязан осуществлять объективное расследование; он обладает правом самостоятельного принятия процессуальных решений; при этом он несет ответственность за все принимаемые решения и производимые следственные и иные процессуальные действия. Вместе с тем, законодатель, с одной стороны, предоставляет широкие полномочия следователю, с другой стороны, так формулирует его права, а также основания и условия принятия того или иного решения, что ставит следователя в положение, когда его любое действие и решение может быть признано необоснованным, что, в свою очередь, повлечет негативные последствия для самого следователя.

Ключевые слова: меры уголовно-процессуального принуждения; меры пресечения; следственная деятельность; справедливость; объективность при расследовании уголовного дела.

ISSUES OF THE USE OF COERCION IN THE PRODUCTION OF INVESTIGATIVE ACTIONS

Grishin Andrey

*Candidate of sciences (Law),
associate professor.*

*The Chief of the Department
of Criminal Procedure.*

*Lukyanov Orel Law Institute of the
Ministry of the Interior of Russia.*

Danilova Kristina

*Cadet 20o1c of the training group
Of the faculty of training investigators.*

*Lukyanov Orel Law Institute of the
Ministry of the Interior of Russia.*

The article considers in close interrelation the problems of the validity of the use of state coercion measures in criminal proceedings and the issues of the investigator's objectivity when deciding on the need to choose a preventive measure and determining its type. The investigator's work is multifaceted: he is obliged to carry out an objective investigation; he has the right to make procedural decisions independently; at the same time, he is responsible for all decisions taken and investigative and other procedural actions performed. At the same time, the legislator, on the one hand, grants broad powers to the investigator, on the other hand, formulates his rights, as well as the grounds and conditions for making a decision, which puts the investigator in a position where his any action and decision can be recognized as unjustified, which, in turn, will entail negative consequences. consequences for the investigator himself.

Key words: measures of criminal procedural coercion; preventive measures; investigative activities; justice; objectivity in the investigation of a criminal case.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 25.05.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.06.2022թ.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И МЕРЫ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ТОРГОВЛЕЙ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Гукасян Армен Патваканович

научный консультант Научно-исследовательского центра

по изучению прикладных проблем криминологии

Национального бюро экспертиз

Национальной академии наук Республики Армения

кандидат юридических наук, доцент

В современном мире процессы глобализации проникли во все сферы жизнедеятельности человека. Глобализация способствует широкому распространению человеческого прогресса, экономическому, политическому, культурному сближению народов. В то же время, она создает плодородную почву для распространения транснациональной организованной преступности, чему способствуют, в первую очередь, новые возможности информационных технологий. В числе разновидности такой преступности все больше и больше распространение получает торговля людьми (траффикинг), который часто называют также «рабством наших дней»¹.

Данное преступление имеет «профессиональный» оттенок, так как из него преступники извлекают весьма существенный противоправный доход. По данным экспертов ООН, торговля людьми по уровню прибыльности стоит сразу после торговли наркотиками и оружием, причем риск для дельцов намного меньше². Торговля людьми является более выгодной, поскольку живого человека профессиональные преступники используют неоднократно.

Траффикинг неразрывно связан с другими видами преступлений, которые подпитывают его, обуславливают его существование и процветание. К числу таких преступлений относятся: убийство, побои, истязание, принуждение к изъятию органов и тканей человека для трансплантации, похищение человека, незаконное лишение свободы, изнасилование, половое сношение и иные

¹ **Петросян С., Хачатрян Г.** Торговля людьми (траффикинг) / пособие для преподавателей и студентов. Международная организация миграции. Ереван, 2013, С. 6

² <http://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking>

действия сексуального характера в отношении несовершеннолетнего, незаконное усыновление, организация преступного сообщества, незаконное занятие частной медицинской практикой или частной фармацевтической деятельностью, злоупотребление должностными полномочиями, получение взятки, незаконное пересечение государственной границы, подделка, изготовление и сбыт поддельных документов и т.д. Многие преступления в сфере торговли людьми тщательно спланированы организованными преступными группами.

Как известно, траффинг или эксплуатация человека в основном имеет следующие четыре основные проявления:

- торговля в целях сексуальной эксплуатации;
- торговля детьми;
- торговля в целях трудовой эксплуатации (принудительный труд или рабство);
- торговля в целях изъятия внутренних органов или тканей³.

Следует отметить, что из вышеперечисленных разновидностей в Армении выявлены в основном сексуальная и трудовая виды эксплуатации. Так, за последние пять лет в Армении выявлено 41 случай траффинга, из которых 26 или 63,4% приходится на эксплуатацию труда, а 15 или 36,6% – на сексуальную эксплуатацию⁴. Интересно, что по результатам анализа – граждане Армении в других странах трудовой и сексуальной эксплуатации подверглись в 5 раз реже, чем на своей Родине. За последние 5 лет граждане Армении подверглись трудовой эксплуатации в России (4 раза) и в Грузии (1 раз), а сексуальной эксплуатации – в Турции (2 раза) и в ОАЭ (1 раз). Настораживает тот факт, что 8 случаев трудовой эксплуатации и 2 случая сексуальной эксплуатации были совершены в отношении несовершеннолетних. Только в 2021 году от трудовой эксплуатации были признаны

³ **Гилинский, Я. И.** Торговля людьми: криминологический и уголовно-правовой анализ: учебное пособие / **Я. И. Гилинский, Г. В. Овчинникова.** — СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2008, С. 7-13.

⁴ Справка Главного управления криминальной полиции Полиции Республики Армения от 08.06.2022 года

потерпевшими 14 человек, из которых 5 – несовершеннолетних, а от сексуальной эксплуатации – 25 человек, из них 1 несовершеннолетний.

За последние 10 лет случаев торговли людей в целях изъятия внутренних органов или тканей, а также торговли детей в Армении не выявлено.

Следует учитывать, что приведенные статистические данные – это лишь вершина «айсберга» и совершенно не отражают истинную картину вещей. По некоторым оценкам латентность траффинга составляет более 90%, следовательно, чтобы иметь полное представление об этом общественно опасном явлении полагаться лишь на статистические данные не следует, необходимы комплексные исследования⁵.

Статистика показывает, что Армения, в основном, является страной происхождения или «экспортер» лиц, ставших жертвами траффинга⁶.

По данным одного из исследований, в разных странах:

- 80 - 90% мигрантов принуждаются «хозяевами» к работе сверх положенного времени;
- до 90% мигрантов не имеют оплаченных выходных, отпуска по болезни, иных социальных льгот;
- без оплаты труда или с неопределенными условиями и размером оплаты работают 25-47%.

К элементам рабского труда относятся:

- ограничение свободы и изоляция (25-30% мигрантов);
- обман, угрозы, шантаж (27-35%);
- принуждение к секс-услугам (25-30% женщин);
- наличие долга работодателю (15-18%)⁷.

Жертвами торговли людьми становятся те наши соотечественники, которые желают любой ценой избежать тяжелых условий жизни в Армении и с этой целью часто неосмотрительно соглашаются покинуть Родину, наивно веря пустым обещаниям о быстром повышении уровня своих доходов.

Что же касается причинного комплекса, обуславливающего данное общественно-опасное социальное явление, следует отметить, что ряд факторов,

⁵ **Рогова И.Г.** Криминологическая характеристика торговли людьми (wiselawyer.ru)

⁶ Статистические данные ИЦ Полиции Республики Армения за 2017-2021гг.

⁷ **Тюрюканова Е.** Принудительный труд в современной России: Нерегулируемая миграция и торговля людьми. Женева, 2006, С. 28

накладываясь друг на друга, увеличивают уязвимость людей перед угрозой торговли людьми и их эксплуатации. Данные факторы связаны с политическими, институциональными, законодательными, социально-экономическими и культурными условиями, в которых живет и развивается индивид.

Бедность остается основной причиной торговли людьми и их эксплуатации. Бедность населения, особенно в экономически слабо развитых государствах (регионах), имеет ряд последствий, таких как ограниченный доступ к качественному образованию и здравоохранению, а также более низкий уровень жизни.

Большое значение имеет не только абсолютный уровень бедности, но и увеличивающаяся в процессе современного развития разница в уровнях оплаты труда. *Недоступность эффективной занятости* (позволяющей достойно существовать) толкает людей на необдуманные поступки, заставляет их использовать рискованные модели экономического поведения, соглашаться на эксплуатацию и рабские условия труда. Риск становится нормой, искажаются критерии рационального поведения. Такими моделями являются, например, нелегальная миграция, маргинальная занятость и т. п. В них особое место занимает так называемое «согласие на эксплуатацию».

Едва ли не самая серьезная причина торговли людьми наряду с бедностью является *кризис института семьи*. Поскольку некоторым семьям и общинам становится все труднее содержать своих детей и заботиться о них, это приводит к разрушению защитных механизмов. Семья перестает быть эталоном и безопасным местом для детей из-за насилия в семье, отсутствия одного или обоих родителей, нищеты. И тогда дети либо становятся предоставленными сами себе, либо передаются или поручаются третьим лицам, либо становятся частью механизмов выживания, созданных семьями (как правило, дети начинают работать в очень раннем возрасте, чтобы удовлетворять свои собственные потребности и потребности семьи), либо уезжают в города или другие страны (с согласия или без согласия семьи).

У девушек и женщин, соглашающихся прямо или косвенно на эксплуатацию в сексуальном смысле, проявляется *нравственная деградация*. И этому есть основания, поскольку современное общество не укрепляет устои женственности, семейности и материнства. Наличие *спроса на секс-услуги, дешевый рабский труд и легализация секс-индустрии* со стороны многих

стран Европы, Америки и Азии на женщин в качестве коммерческих секс-работниц питает торговлю женщинами и детьми с целью сексуальной эксплуатации. Спрос на дешевый труд порождает приток нелегальных мигрантов, в том числе переправляемых по схемам торговли людьми.

Основными принимающими странами большинства вывозимых женщин являются государства, где развита секс-индустрия и где проституция легализована либо всеобщее допустима. *Наркозависимые* (особенно молодые) мужчины и женщины составляют группу риска с точки зрения торговли людьми, поскольку они готовы на любую эксплуатацию, чтобы обеспечить себя наркотиком. Кроме того, большинство международных экспертов соглашаются в том, что наркотик является одним из способов удержания контроля над жертвой.

Много преступлений, в том числе и эксплуатация людей, происходит, как правило, по причине *виктимного поведения пострадавшего*: неадекватные действия в соответствующем физическом и психологическом состоянии, легкомысленное и неосторожное поведение по отношению к собственному и чужому чувству собственного достоинства и имуществу, нежелание сотрудничать с правоохранительными органами, заключение незаконных сделок, высказывание необдуманного отношения.

В числе условий, способствующих распространению траффикинга, следует также отметить *бурное развитие и легкодоступность технологий* не только для взрослых, но и для детей (дома, в школе, в клубах, в Интернет-кафе и т. п.). Растущая интерактивность онлайн-контента, социальные сети, обмен видеоматериалами и мгновенный обмен текстовыми сообщениями дают пользователям новые возможности, но при этом также создают новые риски для детей и молодежи.

Торговля людьми и другие проявления эксплуатации не знают границ, поражают общества как развитых, так и развивающихся стран, причиняя своим жертвам тяжелый физический, психологический или экономический урон, а реабилитация и возврат в общество последних в качестве полноправных членов требуют существенных усилий и средств. Именно поэтому многие страны объединяют свои усилия в борьбе с данной, весьма опасной, разновидностью транснациональной организованной преступности. В качестве эффективных мер по предотвращению торговли людьми, в особенности

эксплуатации женщин и детей, применяется комплексный подход на международном уровне как в странах происхождения, так и в странах назначения, включая меры, направленные на предупреждение этого явления, наказание преступников и защиту их жертв, в том числе посредством обеспечения общепризнанных прав человека.

Считается, что официально Армения примкнула к мировому сообществу по борьбе с торговлей людьми с 15 ноября 2001 г., присоединившись к Конвенции ООН «Против транснациональной организованной преступности» и подписав Протокол к ней «О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее» (вышеназванная Конвенция и Протокол Арменией были ратифицированы 1 июля 2003 г.). Кроме того, 16-ого мая, 2005 года Республика Армения присоединилась к Конвенции Совета Европы «О противодействии торговле людьми» (Конвенция ратифицирована 1 июля 2003 г.). Однако, анализируя сложившуюся на текущий ситуацию в Республике Армения, касательно рассматриваемого вопроса, следует отметить, что:

- ➔ начиная с 2014 года в Армении за трудовую эксплуатацию не одно лицо не было осуждено;
- ➔ прокуратура продолжала санкционировать практику прекращения уголовных дел в связи с недостаточностью доказательств;
- ➔ те лица, которые находились в первом звене реагирования, не имели стандартных показателей наблюдения/скрининга уязвимых групп и продолжали уповать на самоидентификацию жертв;
- ➔ в ряде отдаленных населенных пунктов Армении правоохранительные органы не обладали информацией и не получали соответствующую подготовку по ознакомлению жертв с их правами;
- ➔ доступ жертв к правосудию остается на низком уровне, в частности, отсутствовали процедуры, ориентированные на жертву, а также официальные меры защиты жертв, готовых давать свидетельские показания.

С целью повышения уровня эффективности координации деятельности по борьбе с траффикингом и эксплуатацией человека, с 2007 года создан и по сей день действует соответствующий Совет под председательством вице-премьера Республики Армения, а его членами являются руководители всех

заинтересованных министерств и ведомств (состав Совета обновлен Решением Премьер-министра № 760-А от 18.08.2015 г.). В целях организации деятельности Совета по борьбе с торговлей людьми, Правительством Армении была создана межведомственная рабочая группа.

Неправительственные и международные организации, вовлеченные в борьбу с торговлей людьми, а также социальные партнеры активно участвуют и вносят свой вклад в деятельность Совета и Рабочей группы.

На данном этапе армянское антитраффикинговое законодательство состоит из:

- Закона РА «Об идентификации и поддержке лиц, подвергшихся траффкингу и эксплуатации» (принят 17.12.2014 году);
- Решения Правительства РА «Об утверждении порядка национального направления лиц, подвергшихся эксплуатации (траффкингу) людей» (№ 1385-Н от 20.11.2008 г.);
- Решения Правительства РА «Порядок отбора общественных организаций-партнеров, об установлении порядка отбора представителей общественных организаций в комиссии по идентификации жертв торговли людьми» (№ 851-Н от 30.07.2015 г.);
- Решения Правительства РА «Об утверждении порядка предоставления защиты потенциальным жертвам, жертвам торговли людьми, жертвам особой категории и их законным представителям» (№ 1356-Н от 29.10.2015 г.);
- Решения Правительства РА «Об установлении порядка организации безопасного возвращения жертв торговли людьми и эксплуатации, жертв особой категории» (№ 353-Н от 06.04.2016 г.);
- Решения Правительства РА «Порядок, размеры оказания помощи потенциальным жертвам торговли людьми, жертвам и жертвам особой категории, а также порядок направления детей особой категории в целях поддержки и защиты» (№ 492-Н от 05.05.2016 г.);
- 6-ти национальных программ организации борьбы с траффкингом принятых решениями Правительства РА в период с 2007 по 2022 гг.;
- более десятка ведомственных нормативных актов.

Действующая шестая программа утверждена Решением Правительства РА «Об утверждении национальной программы организации борьбы с

траффикингом и эксплуатацией людей, а также графика реализации программы в Республике Армения на 2020-2022 годы» (№ 909-Л от 04.06.2020 г.). Что же касается конкретных программных мероприятий, то они изложены в 6 главах:

- совершенствование законодательства по борьбе с торговлей людьми;
- предупреждение траффикинга и эксплуатации человека;
- предупреждение траффикинга и эксплуатации детей;
- выявление, защита и поддержка лиц, подверженных траффикингу и эксплуатации;
- международное сотрудничество;
- проведение исследований, мониторинга и оценки.

Следует констатировать, что программные мероприятия, включенные в национальную программу, не в полной мере соответствуют современным вызовам и угрозам в данной сфере. Полагаю, что меры по предупреждению и предотвращению траффикинга и эксплуатации человека должны предусматривать в первую очередь:

1. Повышение уровня осведомленности различных слоев населения, а также своевременное извещение об угрозе траффикинга, в частности:

- ✓ персоналу туристических компаний, брачных агентств или агентств по трудоустройству, предлагающих соответствующие услуги за границей;
- ✓ госструктурам и правоохранительным органам, работающим непосредственно с населением;
- ✓ работникам средств массовой информации, занятыми освещением траффикинга,
- ✓ школьникам и молодежи, передавая образовательные материалы (учебные программы, пособия).

2. Проведение правовых, разъяснительно-пропагандистских кампаний среди населения, в частности, среди лиц, находящихся в уязвимом положении. При этом им необходимо предоставлять информацию о:

- ✓ методах вербовки, к которым прибегают торговцы людьми;
- ✓ предусмотренных законом требованиях в отношении миграции в другие страны и о возможностях получения работы;

- ✓ различных болезнях, передаваемых половым путем;
- ✓ конкретных организациях, с которыми обязательно необходимо поддерживать связь для получения подробной информации.

3. Передачу в СМИ и по соцсетям полной и точной информации о торговле людьми. В средствах массовой информации и по соцсетям необходимо периодически освещать меры, предпринимаемые по борьбе с эксплуатацией людей, обеспечивать участие специалистов, занимающихся вопросами торговли людьми, в теле- и радиопередачах, проведениях пресс-конференций и публикациях статей. С целью повышения уровня информированности журналистов, блогеров, занимающихся вопросами торговли людьми, и формирования этического и профессионального подхода в процессе предоставления информации по данному явлению, необходимо планировать организацию семинаров и учебных курсов.

4. Продолжение программы «Государственная поддержка выпускникам детских попечительских организаций», которая, в частности, занимается предоставлением жилья выпускникам детских попечительских организаций, включает их в государственные программы обеспечения занятости в порядке первоочередности. Желательно также, организация специальных курсов для социальных работников детских домов и специализированных школ, а также сотрудников соответствующих подразделений по делам несовершеннолетних Полиции РА при Правительстве РА.

5. Обеспечение тесного сотрудничества жертвы траффинга и эксплуатации с правоохранительными органами. Однако, чтобы добиться этого, государством должны быть созданы необходимые условия и, прежде всего, обеспечены: надлежащая безопасность участников уголовного судопроизводства, неотвратимое и справедливое наказание преступников, эффективное осуществление социальной адаптации и реабилитации жертв, выявление и устранение причин и условий, способствующих рассматриваемым преступлениям.

6. Реабилитацию пострадавших и предупреждение ситуаций, в которых те же люди могут вновь стать жертвами торговли людьми.

7. Выявление жертв траффинга и организация их репатриации, защиту и содействие жертвам торговли людьми. Согласно части 1 статьи 27 Закона РА «Об идентификации и поддержке лиц, подвергшихся траффингу и

эксплуатации», предполагаемым жертвам и жертвам особой категории, их законным представителям может предоставляться обеспечение дополнительной безопасности в случае, когда имеющиеся сведения и обстоятельства непосредственным образом делают очевидной необходимость такой защиты. Важно подчеркнуть, что частью 2 такая защита возлагается на Полицию РА. Однако, ввиду того, что Полиция РА не располагает ни материальными, ни людскими ресурсами, такая мера защиты в Армении на данный момент не реализуется.

Следует отметить, что идентификацией жертв в Армении занимается только Комиссия по идентификации жертв траффинга и эксплуатации людей. В ее работе участвуют три государственных структуры – Полиция, Генпрокуратура и Министерство труда и социальных вопросов, а также три организации, представляющий общественный сектор.

Небезынтересно отметить, что В Республике Армения реализуется две программы поддержки жертв траффинга. По одной из них предоставляется социально-психологическая реабилитационная помощь. С 2020 года программа полностью финансируется государством. В прошлые годы программа софинансировалась партнерскими общественными организациями. Важно, что эта помощь предоставляется не только жертвам траффинга, но и возможным жертвам, то есть людям, которые не были идентифицированы комиссией как жертвы. Это делается с учетом того, что для заключения комиссии может потребоваться определенное время, а людям помощь нужна без промедления.

Что касается поддержки жертв траффинга и эксплуатации, следует отметить, что ее правовое закрепление нашло свое отражение в статьях 20-25 Закона РА «Об идентификации и поддержке лиц, подвергшихся траффингу и эксплуатации». Поддержка жертвам и жертвам особой категории может включать:

- предоставление убежища;
- натуральную помощь;
- предоставление или восстановление необходимых документов;
- медицинскую помощь и медицинское обслуживание;
- психологическую помощь;
- консультативную помощь;

- юридическую помощь;
- предоставление ухода, в том числе в соответствующих учреждениях;
- оказание переводческих услуг;
- обеспечение основным образованием;
- обеспечение доступности среднего образования или начального специального (профессионального) образования;
- обеспечение работой;
- организацию безопасного возвращения;
- единовременную денежную компенсацию.

И наконец, следует остановиться на эффективности предпринимаемых государством мер по предупреждению траффикинга в Республике Армения. Согласно опубликованному ежегодному докладу Госдепартамента США по борьбе с торговлей людьми за 2021 год, Республика Армения находится в числе стран второй группы. Это означает, что Правительство Армении еще не полностью соответствует минимальным стандартам по предотвращению торговли людьми, однако проводит значительную работу в этом направлении⁸. В докладе одновременно подчеркивается, что по сравнению с предыдущим отчетным периодом, Правительство Армении, в целом, активизировало свои усилия по борьбе с торговлей людьми. В результате предпринятых усилий, положение Армении в классификации стран несколько улучшилось, и страна оказалась во второй неконтролируемой группе. Тем не менее, как мне кажется, необходимо продолжить системную работу всей правоохранительной системы Республики Армения, направленную на устранение отмеченных замечаний.

⁸ [tip2021_arm.pdf \(usembassy.gov\)](#)

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И МЕРЫ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ТОРГОВЛЕЙ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Гукасян Армен Патваканович

научный консультант Научно-исследовательского центра

по изучению прикладных проблем криминологии

Национального бюро экспертиз

Национальной академии наук Республики Армения

кандидат юридических наук, доцент

В данной статье рассматривается проблема торговли людьми (траффикинг), которая стремительно набирает силу, формируя признаки, характерные для транснациональной организованной преступности. Статья раскрывает содержание понятия “траффикинг” и в контексте данного понятия обосновывается мысль о том, что Республика Армения, в основном, является страной происхождения или “экспорта” лиц, ставших жертвами торговли людьми. Значительное внимание уделяется антитраффиинговому законодательству, принятому в Республике Армения. Внедряются и описываются характерные для Республики Армения сексуальные и трудовые виды деятельности. В статье также излагаются взгляды на меры по предупреждению и предотвращению траффикинга и эксплуатации человека, и дан анализ мер, предпринимаемых государством по предупреждению траффикинга в Республике Армения.

Ключевые слова: торговля людьми, потенциальная жертва, анти-траффиинговое законодательство, латентность траффикинга, идентификация лиц, подвергшихся траффикингу, предупреждение и предотвращение.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC AND MEASURES OF CRIME PREVENTION RELATED TO HUMAN TRAFFICKING IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Ghukasyan Armen

PhD. in Law, associate professor

Scientific adviser to Scientific Research Center

of Applied Problems in Criminology under

National Bureau of Expertises of the National Academy

of Sciences of the Republic of Armenia

This article deals with the problem of human trafficking (trafficking), which is rapidly gaining momentum, forming characteristics of transnational organized crime. The article reveals the content of the concept of “trafficking” and, in the context of this concept, substantiates the idea that the Republic of Armenia is basically the country of origin or “export” of victims of human trafficking. Considerable attention is paid to the anti-trafficking legislation adopted in the Republic of Armenia. Sexual and labor activities of the Republic of Armenia are introduced and described. The article also presents views on preventive measures and preventing human trafficking and exploitation, and analyzes the measures taken by the government to prevent trafficking in the Republic of Armenia.

Key words: human trafficking, potential victim, anti-trafficking legislation, latency of trafficking, identification of persons subjected to trafficking, warnings and prevention.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 29.06.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 10.07.2022թ.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРИЧИН И ПОСЛЕДСТВИЙ ЛАТЕНТНОСТИ ТРАФФИКИНГА

Исраелян Геворг Воваевич

*Советник ректора Академии юстиции РА,
преподаватель Международного
университета Евразия,
кандидат юридических наук, доцент*

1. Введение

В настоящее время траффинг – один из видов организованной деятельности, в том числе транснациональной преступности, сопровождающиеся самыми грубыми нарушениями прав человека. Исходя из сказанного, опасность траффинга проявляется и в том, что данный вид преступной деятельности носит, в основном, групповой характер.

Как известно, организованная преступность характеризуется следующими признаками: профессионализм преступной деятельности; коррумпирование работников государственного аппарата и правоохранительных органов¹; конспиративный характер преступной деятельности²; наличие системы планомерной нейтрализации всех форм социального контроля, целенаправленная разработка мер защиты от разоблачения³, в том числе принятие мер по сокрытию фактов преступной деятельности, вследствие чего факты траффинга не находят место в уголовной статистике.

Исходя из вышесказанного, траффинг относится к тем преступлениям, которые характеризуются высокой латентностью⁴. Следовательно, необходимо

¹ См.: https://kpfu.ru/portal/docs/F_1440986297/Lekcii.po.org..prestupnosti.pdf (последний визит: 15.04.2022).

² См.: Христюк А.А. Понятие и признаки организованной преступности. Организованная преступная деятельность // <https://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/335/image/335-109.pdf> (последний визит: 15.04.2022).

³ См.: Признаки организованной преступности // <https://articlekz.com/article/19943> (последний визит: 13.04.2022).

⁴ См.: Торговля людьми в Российской Федерации. Обзор и анализ текущей ситуации по борьбе // https://www.un.org/ru/rights/trafficking/human_trafficking_russia.pdf (последний визит: 15.04.2022), Противодействие торговле людьми из Украины: выявление, возвращение и оказание помощи пострадавшим

особое внимание уделить исследованию причин и последствий латентности траффикинга, что позволит разработать меры профилактического воздействия на латентность данного негативного явления и обеспечить результативное предупреждение.

Актуальность данного исследования обусловлена тем, что проблема латентности траффикинга мало изучена.

2. Основное исследование

Криминологическая характеристика латентности траффикинга при ее сопоставлении с известными фактами данного вида преступления складывается из ряда специфических условий и признаков, среди которых следует учитывать наличие информационного барьера между источником, располагающим информацией о преступной деятельности, и правоохранительным органом. Представляется целесообразным выделить как минимум два вида латентности траффикинга, которые будут зависеть от субъекта, располагающего информацией о преступлении. Если информацией о преступлении располагает сотрудник правоохранительных органов, но из-за определенных причин информация не учитывается уголовной статистикой, то это искусственная латентность, т.е. скрываемые преступления; если же информацией располагает лицо (потерпевший, свидетель), не сообщающий о преступлении в правоохранительные органы, то это естественная латентность, т.е. скрытые от сотрудников правоохранительных органов преступления⁵.

Исходя из вышесказанного, следует четко разграничивать среди причин латентности траффикинга: причины скрытого траффикинга (естественной латентности траффикинга) и причины скрываемого траффикинга (искусственной латентности траффикинга). Также стоит отметить внутреннее деление причин в этих группах на объективные - независящие от воли субъекта, и субъективные, причиной которых стало волеизъявление лица⁶.

//https://www.icmpd.org/file/download/48145/file/Policy%2520Brief_%2520Countering%2520Human%2520Trafficking_%2520Identifying_%2520Returning%2520and%2520Assisting%2520Victims%2520from%2520Ukraine%2520RUS.pdf (последний визит: 14.04.2022).

⁵ См.: **Кривенцов П.А.** Латентная преступность в России; криминологическое исследование. Дисс. ...канд. юрид. наук. М., 2014. С. 30.

⁶ Там же.

К объективным причинам естественной латентности траффинга можно отнести:

1) состояние здоровья потерпевшего, свидетеля преступления, из-за которого он не смог сообщить сотрудникам правоохранительных органов о факте траффинга (например - находился в бессознательном состоянии, испытывал провалы в памяти);

2) потерпевший, свидетель находился в местах, где связь с правоохранительными органами была крайне затруднена или невозможна;

3) свидетель имел недостаточно информации, и поэтому не мог квалифицировать подобное поведение как преступное;

4) смерть потерпевшего, свидетеля⁷;

5) факторы, указанные в начале данной статьи.

Субъективными причинами естественной латентности траффинга выступают:

1) неверие потерпевших и свидетелей в возможность раскрытия преступления;

2) нежелание огласки события преступления;

3) боязнь мести со стороны преступников;

4) правовой нигилизм, в частности, полная уверенность в том, что правоохранительные органы не будут реагировать на поданное заявление о преступлении и соответственно не стоит тратить свое время на эти процедуры;

5) стремление «разобраться» с преступниками собственными силами - теневая юстиция⁸.

К объективным причинам искусственной латентности траффинга можно отнести:

1) перегрузку работой сотрудников правоохранительных органов, которые просто не в состоянии надлежащим образом проверять все сообщения о преступлениях;

⁷ Там же, **Իսրայելյան Գ.**, Սեռական հանցագործությունների լատենտայնության հիմնախնդիրները // Պետություն և իրավունք հանդես: № 3 (41), էջեր 47-53:

⁸ См.: **Իսրայելյան Գ.Վ., Հարությունյան Ա.Ս.**, Լատենտային հանցավորության կանխարգելման արդի խնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: Մենագրություն / **Գ.Վ. Իսրայելյան, Ա.Ս. Հարությունյան.** – Հեղ. հրատ., 2021, С. 47-49:

2) недостаточная материальная база и техническая обеспеченность сотрудников правоохранительных органов, затрудняющая их работу;

3) указание руководства правоохранительных органов о необходимости сокращения числа регистрируемых преступлений; оценка качества правоохранительной деятельности по раскрываемости;

4) низкая профессиональная подготовка сотрудников, из-за которой они просто не способны выявить (определить) преступление⁹.

Субъективными причинами срываемых сотрудниками правоохранительных органов случаев траффинга являются:

1) нежелание регистрировать трудно раскрываемые и по мнению сотрудников не имеющие судебной перспективы дела «висяки», из-за боязни испортить процент раскрываемости, что может привести к неблагоприятным последствиям для отдельных сотрудников или всего правоохранительного органа; ложно понятые интересы службы, т.е. стремление к отличным показателям в работе;

2) халатное отношение к своей работе, вызванное ленью, либо другими обстоятельствами;

3) ошибки квалификации преступных деяний и, следовательно, необоснованные отказы в возбуждении соответствующих уголовных дел;

4) коррупционные мотивы сокрытия преступлений среди сотрудников правоохранительных органов;

5) пассивность правоохранительных органов в выявлении (обнаружении) подготавливаемых и совершенных преступлений¹⁰.

Последствия траффинга можно рассматривать на основе классификации естественной и искусственной латентности.

Исследование последствий скрытых случаев траффинга показывает следующее:

- наличие латентности значительно затрудняет или даже делает невозможной оценку действительных масштабов траффинга, а значит и выработку адекватных предупредительных мер;

⁹ Там же.

¹⁰ См.: **Իսրայելյան Գ.Վ.**, Քրեաբանություն: Հնդհանուր դրույթներ: Ոստումնական ձեռնարկ / **Գ.Վ. Իսրայելյան.** – Եր.: Հեղ. հրատ., 2020. Ս. 81-83:

- латентность затрудняет выявление причин и условий траффинга, и своевременное их устранение;

- нарушается принцип неотвратимости наказания за совершение траффинга и нивелируется воспитательное воздействие уголовного закона, что отрицательно влияет на участие общественности в борьбе с траффингом и на уровень правосознания граждан, порождает у них нигилистическое отношение к соблюдению правовых норм;

- существенно ограничиваются возможности прогнозирования траффинга и разработки комплексных программ по ее предупреждению;

- происходит рост самодетерминации траффинга, то есть ее самовоспроизводство за счет роста рецидивных преступлений¹¹.

К последствиям скрываемого траффинга можно отнести следующее:

- в обществе возникает сомнение в способности правоохранительных органов и других государственных институтов обеспечить эффективную защиту прав и свобод граждан, их собственности, возникает сомнение в эффективности уголовно правовых средств, использующихся для охраны и восстановления попранных преступлением прав и законных интересов граждан и государства, что, в конечном счете, сказывается на общей оценке деятельности правоохранительных органов;

- возможно развитие теневой юстиции, вместо того, чтобы идти в правоохранительные органы или суды, граждане устраивают самосуд, который нередко приводит к совершению законопослушными ранее гражданами преступлений против лиц, нарушивших или посягнувших на их права¹².

Видится целесообразным разделить последствия латентность траффинга на:

- искажающие картину траффинга, его реальную динамику и структуру;
- дискредитирующие правоохранительные органы;
- усложняющие профессиональное воздействие на траффинг;
- затрудняющие маневрирование профилактическими ресурсами¹³.

¹¹ См.: **Իսրայելյան Գ.Վ.**, Կիրառական քրեաբանության արդի խնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: Գիտագործնական ձեռնարկ /**Գ.Վ. Իսրայելյան**. – Եր.: Հեղ հրատ., 2019. С. 37-38.

¹² См.: **Кривенцов П.А.**, указ. соч. С. 50-52.

¹³ Там же.

3. Заключение

Таким образом, для разработки мер профилактического воздействия на латентность траффинга и обеспечения результативного предупреждения латентности данного негативно-опасного явления следует четко разграничивать причины естественной латентности траффинга, под которыми понимается совокупность обстоятельств (факторов), из-за которых о совершении преступления, сотрудники правоохранительных органов не получили информацию, и причины искусственной латентности траффинга, под которыми понимается ряд причин, вследствие которых известные правоохранительным органам преступления не нашли своего отражения в уголовной статистике. Также стоит отметить внутреннее деление причин в этих группах на объективные - независящие от воли субъекта и субъективные, причиной которых стало волеизъявление лица, выразившееся в действии или бездействии. По той же логике следует классифицировать последствия латентности траффинга.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРИЧИН И ПОСЛЕДСТВИЙ ЛАТЕНТНОСТИ ТРАФФИКИНГА

Исраелян Геворг Воваевич

*Советник ректора Академии юстиции РА,
преподаватель Международного
университета Евразия,
кандидат юридических наук, доцент*

Статья посвящена теоретическому анализу причин и последствий латентности траффинга. Факторы, определяющие латентность траффинга, представлены по типам латентности (естественная, искусственная) в зависимости от характера этих факторов (объективные, субъективные). Результаты исследования могут быть использованы для разработки мер противодействия латентности траффинга и обеспечения их эффективной реализации.

Ключевые слова: траффинг, латентность, причины латентности, последствия латентности.

THEORETICAL ANALYSIS OF THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF TRAFFICKING LATENCY

Israyelyan Gevorg

Advisor to the Rector of Academy of justice of RA,

Lecturer of the Law Department at Eurasia International University,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

This article is dedicated to the theoretical study of the causes and consequences of latency in trafficking. The factors determining the latency of trafficking are presented according to the types of latency (natural-artificial), depending on the nature of those factors (objective and subjective). The results of the study can be used to develop anti-trafficking latency prevention measures and ensure their effective implementation.

Key words: trafficking, latency, causes of latency, consequences of latency.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 28.06.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 10.07.2022թ.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПОХИЩЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА И ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ ПО УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Мартыненко Наталия Эдуардовна

*профессор кафедры уголовной
политики Академии управления
МВД России,
доктор юридических наук,
профессор*

Мартыненко Эдуард Владимирович

*доцент кафедры уголовно-правовых
дисциплин Международного
юридического института
(Одинцовский филиал),
кандидат юридических наук*

История развития общества свидетельствует о том, что преступность возрастает тогда, когда государство переживает кризисную ситуацию. В подтверждение этого тезиса можно привести ситуацию, сложившуюся в России в 90-е годы прошлого века.

Развал Союза Советских Социалистических Республик (далее – СССР), переход России к новым экономическим отношениям сопровождался рядом факторов (либерализация цен, резкое снижение жизненного уровня большинства населения, имущественное расслоение населения и т.д.), оказавших негативное воздействие на криминологическую обстановку в стране. Одним из таких факторов стало появление новых видов общественно опасного поведения, ранее не известных Уголовному Кодексу Российской Советской Федеративной Социалистической Республики (далее – УК РСФСР). Потенциал действующего тогда УК РСФСР не справлялся с новыми видами преступлений, что потребовало незамедлительного реагирования со стороны государства на сложившуюся ситуацию. Особенно сложная криминологическая обстановка сложилась вокруг преступлений против личности, а точнее – преступлений против свободы личности.

Традиционно для РСФСР (1960 г.) к преступлениям против свободы личности относились всего два преступления – похищение или подмен ребенка (ст. 125 УК РСФСР) и незаконное лишение свободы (ст. 126 УК РСФСР).

В 1987 г. в УК РСФСР была введена новая статья – захват заложников (ст. 126.1 УК РФ) [1]. Однако в УК РСФСР существовала еще одна статья (ст. 233),

расположенная в главе 11 «Преступления составляющие пережитки местных обычаев», предусматривающая ответственность за принуждение женщины к вступлению в брак или продолжению брачного сожительства либо воспрепятствование женщине вступить в брак, а равно похищение ее для вступления в брак.

По сути, на протяжении тридцати лет ситуация с посягательствами на свободу личности беспокоила у государства не вызвала. Количество преступлений, регистрируемых по этим статьям, было незначительным.

Но все изменилось в 90-е годы прошлого века, когда преобразование политической и экономической системы в стране привело к резкому росту числа совершаемых преступлений, в том числе, преступлений против свободы личности. Появились новые виды общественно опасного поведения, не известные советской социалистической системе хозяйствования. В числе таких противоправных деяний, стали появляться случаи похищения людей. Э.Ф. Побегайло в связи с увеличением числа похищений людей предложил дополнить УК РСФСР нормой, предусматривающей ответственность за похищение человека [2, с.21]. Похищение людей как преступление было несвойственно России, начиная с 1917 года, но хорошо известно дореволюционному русскому законодательству начиная со времен «Русской правды». Похищение холопа было аналогично похищению собственности, об этом свидетельствует тот факт, что ст. 38 «Русской правды» предусматривала разницу между украденным скотом и челядином только в том, что последний обладал языком, позволяющим установить, кто был его предыдущим владельцем [3, с.98].

Отсутствие в УК РСФСР специальной нормы, которая бы позволяла квалифицировать новый вид общественно опасного поведения, потребовала от законодателя незамедлительного решения сложившейся проблемы. Верховный Совет Российской Федерации 29 апреля 1993 г. принял Закон «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс РСФСР, Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР и Исправительно-трудовой кодекс РСФСР». Этим законом Уголовный кодекс РСФСР был дополнен статьей 125.1 «Похищение человека». Диспозиция ч. 1 ст. 125.1 не содержала понятие похищения и была изложена в следующей редакции – похищение человека.

Несмотря на введение уголовной ответственности за похищение человека, число таких преступлений ежегодно увеличивалось (Таблица 1)..

Таблица 1. Количество преступлений, зарегистрированных по ст. ст. 126 и 126.1 УК РСФСР

Название ст. УК РСФСР	1991 год	1992 год	1993 год	1994 год	1995 год	1996
125.1 Похищение человека	-	-	110	499	628	766
126 Незаконное лишение свободы	72	133	327	535	628	786
126.1 Захват заложника	0	3	1	118	113	99

Наиболее часто из преступлений, посягающих на свободу личности, совершалось преступлений, предусмотренных ст. 126 УК РФ (Таблица 1). Данное преступление не представляло большой общественной опасности и в «пересчете» на сегодняшние категории преступлений (ст. 15 УК РФ) относилось к категории небольшой (ч.1) и средней (ч.2) тяжести.

Незаконное лишение свободы является общей нормой по отношению к нормам, предусматривающим ответственность за похищение человека и захват заложника, а они в свою очередь - специальными по отношению к незаконному лишению свободы. Общая норма, как пишет В.Н. Кудрявцев, удобнее для юристов. Но уголовные законы создаются не только для юристов. Поэтому наряду с общими нормами, которые имеются в законе, вполне оправдано появление новых законов, подчеркивающих общественную опасность тех или иных деяний [4, с.249]. Введение уголовной ответственности за похищение человека, как раз и показало, что это преступление обладает большей общественной опасностью. Повышенный характер и степень общественной опасности отражается в санкции статьи. Если основным состав незаконного лишения свободы предусматривал наказание до шести месяцев лишения свободы, то основным состав похищения человека – лишение свободы на срок от пяти до десяти лет с конфискацией имущества или без таковой.

Уголовный кодекс Российской Федерации (1996 г.) сохранил простую диспозицию статьи о похищении человека (ст. 126 УК РФ) и ее местоположение в главе преступления против свободы, чести и достоинства личности (глава 17 УК РФ). Под похищением человека в науке уголовного права предлагалось понимать общественно опасное умышленное действие, направленное на удаление человека с места его постоянного или временного пребывания и насильственное удержание его в неизвестном для родственников, знакомых и правоохранительных органов месте [5, с.53].

Спустя десять лет после введения уголовной ответственности за похищение человека, в России начали появляться новые его виды, лишь частично «подпадающие» под описание объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 126 УК РФ, что опять потребовало реагирования государства на возникшую ситуацию. Федеральным законом Российской Федерации от 8 декабря 2003 г. № 162-ФЗ «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации» [6] УК был дополнен ст. 127.1 «Торговля людьми» и 127.2 «Использование рабского труда». И торговля людьми и использование рабского труда были помещены в гл. 17 УК РФ «Преступления против свободы чести и достоинства личности, что позволяет говорить о том, что объектом этих преступлений является свобода человека, его право выбирать местонахождение по своему усмотрению.

Похищение человека отличается от торговли людьми, хотя и имеет с ним ряд общих черт.

Возникновение нового вида общественно опасного поведения, связанного с торговлей людьми, еще в 2001 г. заметил молодой исследователь С.Н. Макаров, выбравший для проведения диссертационного исследования тему, связанную с торговлей людьми и успешно защитивший это исследование [7]. Им же был выявлено отличие потерпевших от похищения человека и торговли людьми – потерпевшим от похищения человека становятся люди, имеющие в своем распоряжении денежные суммы или обладающие ценным имуществом. При торговле людьми материальное положение потерпевшего значение не имеет [8, с.6].

В первоначальной редакции ст. 127.1 предусматривала ответственность за куплю-продажу человека, иные сделки в отношении человека, а равно

совершенные в целях его эксплуатации вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение. Законодатель не дал понятия торговли людьми, а назвал в диспозиции лишь ее способы.

Анализ объективной стороны ст. 127.1 УК РФ позволил выявить недостатки законодательной регламентации торговли людьми, суть которых сводится к тому, что в диспозиции статьи законодатель не дал понятия торговли людьми, а закрепил способы совершения этого преступления. Причем некоторые способы образуют самостоятельные составы преступления, а другие (вербовка людей для эксплуатации) являются лишь приготовлением к торговле людьми [9, с.13].

Необходимость нормативного определения торговли людьми связана, во-первых, с тем, что оно отражает суть объективной стороны данного преступления; во-вторых, при нормативно-правовом определении сути торговли людьми обеспечивается правильная оценка своих действий не только правоприменителями, но и остальными гражданами; и, в-третьих, отсутствие нормативно-определенного понятия торговли людьми не позволит дать четкие правовые ориентиры в процессе квалификации при отграничении сходных по составу преступлений.

Поскольку и диспозиции ст. 126 УК РФ и диспозиция ст.127.1 УК РФ простые, то есть в них отсутствует понятие похищения человека и торговли людьми, правоприменительной практике каждый раз приходится самостоятельно определять признаки этих преступлений, что приводит к нарушению принципов законности и справедливости. Спустя 26 лет после введения в действие статьи, предусматривающей ответственность за похищение человека и 16 лет после введения в действие статьи, предусматривающей ответственность за торговлю людьми, Верховный Суд Российской Федерации в постановлении Пленума [10] пытался ответить на сложные проблемы применения вышеуказанных статей.

Так, Пленумом Верховного Суда РФ предложено под похищением человека понимать его незаконные захват, перемещение и последующее удержание в целях совершения другого преступления либо по иным мотивам, которые для квалификации содеянного значения не имеют. Захват, перемещение и удержание человека могут быть совершены с применением угроз, насилия, с использованием беспомощного состояния потерпевшего.

Похищение человека может быть совершено также и путем обмана потерпевшего или злоупотребления доверием в целях его перемещения и последующих захвата и удержания (п.2).

Под куплей-продажей человека Пленумом Верховного Суда РФ предложено понимать совершение действий, состоящих в передаче человека одним лицом другому лицу (лицам) за денежное вознаграждение, а под иными сделками в отношении человека - другие противоправные действия, приводящие к передаче потерпевшего от одного лица другому лицу (например, безвозмездная передача, обмен на какие-либо материальные ценности) (п.13). Также, Верховный Суд РФ дал толкование терминам «вербовка», «перевозка», «передача», «укрывательство» человека.

Статистические данные о количестве зарегистрированных преступлений против свободы человека представлены в таблице 2.

Таблица 2. Статистические данные о количестве преступлений, предусмотренных ст. ст. 125, 126 [11]

Название ст. УК РСФСР	2017 год	2018 год	2019 год	2020 год	2021 год
126 Похищение человека	374	378	351	411	382
127 Незаконное лишение свободы	458	456	419	408	369
127.1 Торговля людьми	21	32	22	38	24
127.2 Использование рабского труда	6	2	4	5	8

В заключении хотелось бы констатировать, что изменение политической и экономической ситуации в России привело к появлению новых видов преступлений против свободы человека, неизвестных социалистической системе. С течением времени стабилизация обстановки в стране, своевременное реагирование государства на появление новых видов общепасного поведения и введение уголовной ответственности за похищение человека и торговлю людьми, создание специализированных подразделений

по борьбе с этими преступлениями, их кадровое, ресурсное обеспечение - все это способствовало противодействию преступлениям против свободы. В общей структуре преступности эти преступления занимают 0,03%.

Литература

1. О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс РСФСР: Указ Президиума Верховного Совета РСФСР от 17.07.1987 // Ведомости Верховного Совета РСФСР. 1987. № 30. Ст. 1087.
2. Побегайло Э.Ф. Тенденции современной преступности и совершенствование уголовно-правовой борьбы с ней. Лекция. – М., 1990. С.21.
3. Российское законодательство X-XX веков. – М., Юрид. лит., 1984. Т.1. С. 98.
4. Кудрявцев В.Н. Теоретические основы квалификации преступления. – М., Юрид. лит., 1963. С. 249.
5. Мартыненко Н.Э. Похищение человека: уголовно-правовой и криминологический аспект: дисс. ...канд. юрид. наук. – М., 1994. С. 53.
6. О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 8 декабря 2003 г. № 162-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации от 15 декабря 2003 г. №50. Ст. 4848.
7. Макаров С.Н. Реализация международно-правовых обязательств по борьбе с рабством и работорговлей в уголовном законодательстве России: дисс. ... канд. юрид наук. – М., Академия управления МВД России. 2004. 208с.
8. Макаров С.Н. Реализация международно-правовых обязательств по борьбе с рабством и работорговлей в уголовном законодательстве России: автореф. дисс. ... канд. юрид наук. – М., Академия управления МВД России. 2004. С.6.
9. Бухориев Б.Р. Уголовно-правовые меры предупреждения торговли людьми (по материалам Республики Таджикистан): дисс. ...канд. юрид. наук. – М., Академия управления МВД России. 2018. С. 13.
10. О судебной практике по делам о похищении человека, незаконном лишении свободы и торговле людьми: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 24.12.2019 № 58 // Рос. газ. 2019 г. 24 декабря.
11. Состояние преступности в России. Форма 491. Раздел 3. ГИАЦ МВД России. 2017, 2018, 2019, 2020, 2021 гг.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПОХИЩЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА И ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ ПО УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Мартыненко Наталия Эдуардовна

*профессор кафедры уголовной
политики Академии управления
МВД России,
доктор юридических наук,
профессор*

Мартыненко Эдуард Владимирович

*доцент кафедры уголовно-правовых
дисциплин Международного
юридического института
(Одинцовский филиал),
кандидат юридических наук*

В статье рассматриваются вопросы становления уголовной ответственности за похищение человека и торговлю людьми, делается вывод о том, что изменение политической и экономической ситуации в России в 90-е годы прошлого века привело к возникновению новых общественно опасных деяний, ранее не известных социалистическому государству, что потребовало от государства незамедлительного реагирования и введения в уголовное законодательство сначала ответственности за похищение человека, а через десятилетие – и за торговлю людьми.

Ключевые слова: похищение человека, торговля людьми, уголовная ответственность, преступления против свободы личности, социальная обусловленность.

CRIMINAL LIABILITY FOR KIDNAPPING AND HUMAN TRAFFICKING UNDER THE CRIMINAL CODE OF THE RUSSIAN FEDERATION

Martynenko Natalia

*Professor of the Department of
Criminal Policy of the Academy of
Management of the Ministry of Internal
Affairs of Russia, Doctor of Law, Professor*

Martynenko Eduard

*Associate Professor of the Department of
Criminal Legal Disciplines of the
International Law Institute
(Odintsovo branch),
Candidate of Legal Sciences*

The article discusses the issues of establishing criminal liability for kidnapping and human trafficking and concludes that the change in the political and economic situation in Russia in the 90s of the last century led to the emergence of new socially dangerous acts previously unknown to the socialist state, which required from the state of immediate response and the introduction into the criminal law, first of responsibility for kidnapping, and a decade later - for human trafficking

Key words: kidnapping, human trafficking, criminal liability, crimes against personal freedom, social conditioning.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 24.05.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.06.2022թ.

ВЛИЯНИЕ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА НА РОССИЙСКОЕ УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО, РЕГЛАМЕНТИРУЮЩЕЕ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ

Намнясева Виктория Вячеславовна

*Начальник кафедры уголовного права
Волгоградской академии МВД России,
кандидат юридических наук, доцент*

Жукова София Сергеевна

*Преподаватель кафедры
уголовного права
Волгоградской академии МВД России*

В доктрине российского уголовного права положение о наличии влияния общепризнанных принципов и норм международного права, а также международных договоров Российской Федерации на национальное уголовное законодательство является общепризнанным и вытекает из предписаний ч. 4 ст. 15 Конституции России и ч. 2 ст. 1 Уголовного кодекса Российской Федерации (далее – УК РФ). В ст. 26 Венской конвенции о праве международных договоров 1969 года и в ст. 31 Федерального закона Российской Федерации от 15 июля 1995 года № 101-ФЗ «О международных договорах Российской Федерации» закреплён один из фундаментальных принципов международного права – *pacta sunt servanda* (договоры должны соблюдаться) [1, 2]. Более того, в действующей Конституции Российской Федерации впервые был закреплён приоритет международного права над национальным (ч. 4 ст. 15) [3].

Однако предметом для достаточно оживлённых дискуссий является определение объема и способов влияния международного права на внутригосударственное уголовное законодательство, возможных форм его реализации в правотворческой и правоприменительной деятельности.

Следует отметить, что учёт положений международного права в процессе национального правотворчества и правоприменения в настоящее время далек от совершенства. Инкорпорация предписаний международного права в российское уголовное законодательство может осуществляться двумя способами – путем рецепции, т.е. текстуального включения положений международного права в национальное уголовное законодательство без каких-либо изменений, и путем имплементации, когда вводимое положение в той или

иной степени адаптируется субъектом национального правотворчества [4, 5].

При осуществлении инкорпорации можно выделить как объективные трудности, обусловленные принципиальными отличиями законотворческого процесса в сферах международного и национального уголовного права (субъекты правотворчества, виды источников права, структура уголовно-правовых норм и т.д.), так и проблемы субъективного характера, возникающие из-за несоблюдения законодателем правил юридической техники, недостаточном учете особенностей международного правотворчества. И поэтому в ряде случаев нормы уголовного законодательства, принимаемые во исполнение международных обязательств Российской Федерации, порождают искажение терминологии, нарушение системности, коллизии в праве и другие негативные последствия.

Для иллюстрации вышеизложенного остановимся на законодательной регламентации уголовной ответственности за совершение преступления, предусмотренного ст. 127.1 УК РФ. Торговля людьми относится к преступлениям транснационального характера, борьба с которыми требует эффективного международного взаимодействия государств. Мировое сообщество с данным видом посягательств сталкивается на протяжении всей истории человечества. Отмечается, что организованные преступные формирования для достижения результата, связанного с извлечением материальной выгоды, активно используют политические и социально-экономические изменения в обществе. Так, во время доклада Совету ООН по правам человека отмечено, что на фоне пандемии COVID-19 положение по борьбе с торговлей людьми с целью сексуальной или трудовой эксплуатации, для вербовки в вооруженные ряды, участия в преступной деятельности или с целью извлечения жизненно важных органов для последующей продажи ухудшилось. Рост совершения данного вида преступлений, по мнению руководителя отдела по борьбе с торговлей людьми УНП ООН Илиаса Хатзиса, связан с тем, что виновные в большей степени заманивают своих жертв фальшивыми обещаниями о трудоустройстве [6]. Отметим, что в 2020 году из-за пандемии COVID-19 количество безработных лиц составляло 10,7% от общего населения земли [7, с. 225]. В связи с этим Шивон Маллалли выразила особую обеспокоенность по поводу торговли людьми, которые нередко попадают в вооруженные бандитские сети и используются в качестве

курьеров, наблюдателей или информаторов [8].

Согласно статистическим данным за период с 2017 года по 2021 год было зарегистрировано следующее количество преступлений, предусмотренных ст. 127.1 УК РФ: в 2017 году – 21, в 2018 году – 32, в 2019 году – 22, в 2020 году – 35, в 2021 году – 24 преступления. Однако, несмотря на небольшую долю торговли людьми в общем массиве зарегистрированных преступлений, они обладают высокой степенью общественной опасности. В настоящее время глобализация создает все необходимые предпосылки для развития прозрачности перемещения людей через границу. Отмечается, что данное посягательство характеризуется высокой степенью латентности [9, с. 14].

Анализируемая норма направлена на реализацию требований международных нормативных актов и ст.ст. 22, 27 Конституции Российской Федерации. В соответствии с основным законом РФ к гарантированным правам и свободам человека и гражданина относится право на свободу передвижения и определения места жительства; ограничение данного конституционного права допускается только на основании судебного решения. Однако действующее уголовное законодательство имеет ряд аспектов, связанных с правовой интерпретацией понятия торговли людьми.

В 1954 году СССР присоединился к Конвенции о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами; в последующем в 2004 году Российская Федерация ратифицировала Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности и дополняющий ее Протокол о предупреждении, пресечении и наказании за торговлю людьми, особенно женщинами и детьми. Тем самым Российская Федерация взяла на себя ряд международных обязательств по предупреждению и пресечению торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказанию лиц, совершивших данные общественно опасные деяния.

В соответствии со ст. 3 Протокола под торговлей людьми понимается «осуществляемые в целях эксплуатации вербовку, перевозку, передачу, укрывательство или получение людей путем угрозы силой или ее применения или других форм принуждения, похищения, мошенничества, обмана, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путем подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое лицо» [10]. Российское уголовное законодательство не раскрывает

содержание данного общественно опасного деяния. Национальное уголовное законодательства не в полной мере согласуется с международным стандартом. Данное несоответствие обуславливает неправильное толкованию данного преступного феномена, ухудшая адекватную имплементацию международных обязательств в данной сфере.

В соответствии с постановлением Пленума Верховного Суда РФ под куплей-продажей человека понимается «совершение действий, состоящих в передаче человека одним лицом другому лицу (лицам) за денежное вознаграждение» [11]. Судебные рекомендации не указывают и не раскрывают способы совершения общественно опасного деяния. На наш взгляд, данная позиция Пленума Верховного Суда РФ обоснована, поскольку перечисление всех возможных приемов и методов совершения указанного преступления только перегрузит законодательство. Таким образом, нет необходимости во включении способа в диспозицию нормы, так как его отсутствие не влияет на вопросы расследования или доказывания факта торговли людьми. Например, согласно приговору Таганского районного суда г. Москвы А. Бурлак осуждена за совершение купли-продажи двух или более лиц. Правоохранительными органами установлено, что, имея умысел на осуществление торговли с людьми, через социальную сеть «ВКонтакте» А. Бурлак искала девушек. Преднамеренно скрывая истинность преступного умысла, предложила последним участие в отборе для знакомства с английским лордом. Таким образом, Бурлак А. преднамеренно не сообщила С., И., П. и В. о действительных условиях сделки, а именно об использовании их в целях сексуальной эксплуатации с полным лишением права на свободу [12].

Кроме того, в понятии, данном в международном документе, указаны и иные сделки, в том числе не предполагающие получения материальной выгоды от совершения данного вида преступлений (передача и получение). Следует отметить, что российская регламентация ответственности за совершения иных сделок с лицами соответствует вышеуказанному стандарту, так в соответствии с судебными рекомендациями под иными сделками понимается другие противоправные действия, приводящие к передаче потерпевшего от одного лица другому лицу (например, безвозмездная передача, обмен на какие-либо материальные ценности) [11].

Вместе с тем одним из обязательных признаков состава преступления является специальная цель – эксплуатация человека, под которой в нормах международного права понимается «эксплуатация проституции других лиц или другие формы сексуальной эксплуатации, принудительный труд или услуги, рабство или обычаи, сходные с рабством, подневольное состояние или извлечение органов» [13]. Однако в российском уголовном законодательстве в определении понятия «эксплуатация» для целей анализируемой нормы отсутствует такой признак, как «извлечение органов». Так, согласно примечанию 2 к ст. 127.1 УК РФ, под эксплуатацией человека «понимаются использование занятия проституцией другими лицами и иные формы сексуальной эксплуатации, рабский труд (услуги), подневольное состояние». Необходимо отметить, что цель «изъятие у потерпевшего органов или тканей» указана в качестве квалифицирующего признака ст. 127.1 УК РФ (п. «ж» ч. 2). Так, согласно приговору Таганрогского городского суда Ростовской области от 11 июля 2018 года, А.Е. Кочубей и Д.Н. Шеховцов вступили в предварительный сговор, направленный на продажу Потерпевшего №1 с целью последующего изъятия у него органов и тканей (п.п. «д», «ж» ч. 2 ст. 127.1 УК РФ). Реализуя совместный преступный умысел под предлогом получения медицинских документов, необходимых для пересечения границы Российской Федерации, они изъяли у Потерпевшего №1 документ, удостоверяющий его личность, и в последующем передали потерпевшего «покупателю» за 1 500 000 рублей [14].

При конструировании положений ст. 127.1 УК РФ российский законодатель перенес во внутригосударственное право международно-правовую норму без ее адаптации. Вследствие этого правоприменительная деятельность сталкивалась с определенными трудностями при квалификации деяний, связанных с торговлей людьми. Однако с момента принятия рекомендаций Пленумом Верховного Суда РФ в 2019 году уголовная ответственность за совершение указанных посягательств стало в целом соответствовать международному стандарту.

Список литературы:

1. Венская конвенция о праве международных договоров 23 мая 1969 года вступила в силу 27 января 1980 г.; СССР присоединился к настоящей Конвенции Указом Президиума ВС СССР от 4 апреля 1986 г. № 4407-XI с оговорками и заявлением; Конвенция вступила в силу для СССР 29 мая 1986 г. // Справ.-правовая сист. «КонсультантПлюс». – Режим доступа: для зарегистрир. пользователей.
2. О международных договорах Российской Федерации: Федерального закона Российской Федерации от 15 июля 1995 года № 101-ФЗ // Справ.-правовая сист. «КонсультантПлюс». – Режим доступа: для зарегистрир. пользователей.
3. Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020 // Справ.-правовая сист. «КонсультантПлюс». – Режим доступа: для зарегистрир. пользователей.
4. Кибальник А.Г. Влияние международного уголовного права на российское уголовное право: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Кибальник Алексей Григорьевич. – М., 2003. – 56 с.
5. Субботина Е.Н. Имплементация норм международного уголовного права в уголовное законодательство зарубежных стран и России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Субботина, Евгения Николаевна. – М., 2013. – 23 с.
6. Торговля людьми процветает во время кризиса // Новости ООН Глобальный взгляд Человеческие судьбы. – URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/07/1406072> (дата обращения 10.05.2022).
7. Капитонова Н.В. Тенденции развития неформальной занятости в условиях пандемии / Н.В. Капитонова // Теневая экономика. – 2021. – Том 5. – № 3. – С. 223-232.
8. Пострадавшие от рук торговцев «живым товаром» – жертвы, а не преступники // Новости ООН Глобальный взгляд Человеческие судьбы. – URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/06/1405552> (дата обращения 10.05.2022).
9. Хайдарзода З.П. Правовые и организационные основы деятельности органов внутренних дел Республики Таджикистан по противодействию торговле людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Хайдарзода Зафар Пирмахмад. – М., 2019. – 29 с.
10. О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее: Протокол, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности (принят в г. Нью-Йорке 15.11.2000 Резолюцией 55/25 на 62-ом

- пленарном заседании 55-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН) // Справ.-правовая сист. «КонсультантПлюс». – Режим доступа: для зарегистрир. пользователей.
11. О судебной практике по делам о похищении человека, незаконном лишении свободы и торговле людьми: постановление Пленума Верховного Суда РФ от 24 декабря 2019 г. № 58 // Справ.-правовая сист. «КонсультантПлюс». – Режим доступа: для зарегистрир. пользователей.
12. Приговор Таганского районного суда г. Москвы от 12 марта 2015 года № 1-27/15 // Судебные и нормативные акты РФ. – URL: <https://sudact.ru> (дата обращения 20.05.2022).
13. О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее : Протокол, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности (принят в г. Нью-Йорке 15.11.2000 Резолюцией 55/25 на 62-ом пленарном заседании 55-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН) // Справ.-правовая сист. «КонсультантПлюс». – Режим доступа: для зарегистрир. пользователей.
14. Приговор Таганрогского городского суда Ростовской области от 11 июля 2018 года № 1-209/2018 // Судебные и нормативные акты РФ. – URL: <https://sudact.ru> (дата обращения 20.05.2022).

ВЛИЯНИЕ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА НА РОССИЙСКОЕ УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО, РЕГЛАМЕНТИРУЮЩЕЕ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ

Намнясева Виктория Вячеславовна

*Начальник кафедры уголовного права
Волгоградской академии МВД России,
кандидат юридических наук, доцент*

Жукова София Сергеевна

*Преподаватель кафедры
уголовного права
Волгоградской академии МВД России*

Статья посвящена анализу влияния норм международного права на российское уголовное законодательство. В ходе исследования правовых средств борьбы с торговлей людьми авторы приходят к выводу, что в

российском уголовном праве прослеживается имплементация норм международного права.

Ключевые слова: имплементация, международное право, торговля людьми, эксплуатация.

INFLUENCE OF INTERNATIONAL LAW NORMS ON RUSSIAN CRIMINAL LEGISLATION REGULATING RESPONSIBILITY FOR HUMAN TRAFFICKING

Namnyaseva Viktoria

*Head at the Department of Criminal
Law of the Volgograd Academy of
the Interior Ministry of Russia,
PhD in Law, Associate Professor*

Zhukova Sofia

*Lecturer at the Department of Criminal
Law of the Volgograd Academy of the
Interior Ministry of Russia*

The article is devoted to the analysis of the influence of the norms of international law on the Russian criminal legislation. In the course of the study of legal means of combating human trafficking, the authors come to the conclusion that the implementation of the norms of international law can be traced in the Russian criminal law.

Key words: implementation, international law, human trafficking, exploitation.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 24.05.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.06.2022թ.

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Пимакова Ольга Геннадьевна

*Преподаватель кафедры уголовного права,
криминологии и психологии
Орловского юридического института
МВД России имени В.В. Лукьянова*

В настоящее время проблема торговли людьми является весьма актуальной. Любому из нас трудно представить, что сегодня, в век высоких технологий, один человек может продать другого, как игрушку, инструмент или домашнее животное.

Ежегодно, 30 июля, отмечается Международный день борьбы с торговлей людьми. Эта дата нашла свое отражение в Генеральной Ассамблее ООН «Улучшение координации усилий по борьбе с торговлей людьми». Резолюция была принята с целью активизации международных усилий, направленных на противодействие такому явлению, как торговля людьми.

В ст. 3 Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющей Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности содержится определение торговли людьми - торговля людьми означает осуществляемые в целях эксплуатации вербовку, перевозку, передачу, укрывательство или получение людей путем угрозы силой или ее применения или других форм принуждения, похищения, мошенничества, обмана, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путем подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое лицо [1].

Среди основных особенностей торговли людьми в современной России можно выделить:

1. Расширение сферы применения работорговли. В настоящее время по всему миру рабский труд используется преступниками во многих сферах жизнедеятельности: предоставление сексуальных услуг, съемка порнографии, использование труда для проведения тяжелых, строительных работ,

использование труда в теневой экономике, домашнем хозяйстве, для производства различной продукции, в том числе и контрафакта и т.п., использование в качестве донорского материала, использование женщин в качестве «сосуда» для вынашивания детей (понуждение к суррогатному материнству), использование людей с дефектами для попрошайничества, участие в вооруженных конфликтах и т.д.

2. Возникновение новых форм торговли людьми. Понуждение к предоставлению сексуальных услуг, понуждение к подневольному труду, выполнение трудовой деятельности без соответствующей оплаты, либо с невыполняемыми обещаниями по оплате, понуждение к трудовой деятельности без договора, с нарушением норм рабочего времени, с увеличенной эффективностью.

3. Торговля людьми является крупнейшим международным бизнесом, в котором важную роль играет организованная преступность. В основном она обладает высокой степенью организованности и профессионализма. Ее можно отнести к одному из разновидностей прибыльного бизнеса, так как она пользуется поддержкой со стороны органов государственной власти. Их лица заинтересованы в сокрытии незаконной деятельности, которая носит завуалированный характер. В основном она маскируется под деятельность международных агентств по трудоустройству, брачных агентств и т.д. Как преступное деяние, она является довольно сложным процессом, поскольку требует высоких затрат. Если представлять деятельность по торговле кратко и схематично, то она имеет следующее выражение: вербовка - перевозка - передача. Но даже в кратком изложении становится понятно, что для проведения действий по торговле необходимо наличие ни одного преступника: необходим вербовщик, водитель, лицо, которое будет присматривать за перевозимыми, лицо, которое будет договариваться о сделке с «покупателями», лицо которое будет доставлять товар до места и передавать его, лицо, которое будет заниматься финансовыми вопросами.

Таким образом, под преступность в сфере торговли людьми следует понимать негативное социально-правовое явление, которое состоит в незаконной деятельности по передаче человека, его прав и свобод, за определенное вознаграждение.

Согласно официальным данным Главного информационно-

аналитического центра МВД России в период с 2017 – по 2021 г. было осуждено следующее количество лиц, действия, которых квалифицированы по ст. 127.1 УК РФ: 2017 г. - 26, 2018 г. - 18, в 2019 г. - 16, 2020 г. – 16, 2021 - 16 [2]. Результаты проведенного исследования, позволяют сделать вывод, что прослеживается положительная тенденция спада количества совершаемых преступлений. Это обусловлено, по нашему мнению, высокой степенью латентности (естественная и искусственная), объясняемой характером совершения преступления. В тоже время возможно искажение статистических данных за счет лиц, пропавших без вести.

Для характеристики личности преступника необходимо отметить, что в настоящее время, помимо деятельности преступных групп по систематической продаже людей, довольно распространенной является форма одноразовой торговли людьми. Чаще всего этой деятельностью занимаются семейные пары, которым надоедает нежеланный ребенок, либо на которых оказывается стороннее воздействие.

Средний возраст - 25-35 лет. Такой узкий возрастной период обусловлен особенностями менталитета российских граждан. Необходимо обратить внимание и на то, что большинство родителей, продающих своих детей обладают алкогольной, наркотической зависимостью, что лишь подкрепляет их мотивацию при передаче ребенка.

Несмотря на все вышеназванное, в большинстве случаев указанные преступления совершаются преступными группами, наделенными признаками сплоченности, поскольку торговля людьми - сложная и многоаспектная деятельность, требующая вложения большого количества сил, а чаще всего и денежных средств. Указанные преступные группы формируются чаще всего из мужчин в возрасте от 30 до 40 лет. Большая часть непосредственных членов групп не имеют собственных семей. Они обладают высоким уровнем образованности, отличаются хитростью, расчетливостью, энергичностью.

Если говорить о вербовщиках, то однозначно можно сказать, что это люди, обладающие высокими коммуникативными качествами. Зачастую очень часто они знают далеко не все подробности организуемого его сообщниками бизнеса – в подобных преступных группах используется строгая иерархия и «низовые звенья» не должны знать почти ничего. Что касается лиц, организующих торговлю людьми для продажи в сексуальное рабство, но по оценкам

исследователей, это люди из категории потерявших статус - бывшие полицейские, военнослужащие, спортсмены.

Если обращаться к характеристике жертв торговли можно выделить следующие особенности. Чаще всего ими становятся женщины и лица, не достигшие восемнадцатилетнего возраста. По данным организации Объединенных Наций объем мировой торговли женщинами как товаром оценивается примерно в 12 миллиардов долларов в год.

В последнее время участились случаи использования детей, достигших определенного возраста, а также женщин – студенток различных учебных заведений, для участия в вооруженных конфликтах на территориях других государств, которые предварительно поддались и прошли идеологическую подготовку посредством сети Интернет.

Большая часть жертв не являются коренными жителями городов и мегаполисов, а приезжают из поселков и деревень, где испытывают трудности в трудоустройстве. Особый интерес у вербовщиков вызывают лица из неблагополучных и неполных семей, где родители злоупотребляют спиртными напитками, наркотиками и, которым требуется материальная помощь.

Торговля людьми обусловлена несколькими факторами:

- способствующие распространению практики торговли людьми и влияющие на структуру торговли людьми: высокая доходность, миграция и перераспределение миграционных потоков во всем мире;
- осложняющие эффективную борьбу с торговлей людьми: высокая латентность, развитие транснациональной торговли людьми, появление новых каналов поставки, изменение спроса на «живой» товар.

Поэтому важную детерминирующую роль в механизме преступного поведения занимают: глобализация организованной преступности, усиление процессов миграции и открытость границ со странами СНГ.

В условиях пандемии во всем мире наблюдается ухудшение ситуации по сравнению с предыдущими годами. В свете карантина, введенного во многих странах мира, торговцы людьми используют цифровые технологии и другие современные средства для вербовки и эксплуатации. В наиболее уязвимом положении снова оказываются женщины и девочки, которые более других пострадали в результате экономического кризиса, оставшись без работы и средств к существованию.

В настоящее время борьба с торговлей людьми – одна из самых актуальных проблем, для решения которой мировое сообщество использует все доступные средства. Для этого между странами налаживается стратегическое сотрудничество, и активизируются определенные усилия в этом направлении.

Противодействие торговле людьми осуществляется в различных формах. Во многих странах созданы учреждения, специализирующиеся по вопросам борьбы с торговлей людьми. Одной из самых эффективных мер, связанной с противодействием торговле людьми, остается совершенствование нормативно-правовой базы.

В заключении отметим, что торговля людьми является крайне опасной формой преступного поведения ввиду того, что посягает не только на свободу и честь человека. Это преимущественно групповое преступление, хотя встречаются и случаи одиночного совершения. Все они требуют активного противодействия, незамедлительного расследования, поскольку злоумышленники могут быть установлены лишь по горячим следам, после того, как человек будет продан (особенно если речь идет о продаже «за границу»), с каждым днем вероятность его спасения становится все меньше и меньше. К сожалению, в нашем государстве не созданы все необходимые условия для обеспечения противодействия таким преступлениям. Уголовные дела, попадая на стол следователю, вызывают настоящий ступор, поскольку их совершение встречается довольно редко. Именно поэтому в настоящее время ведутся серьезные дискуссии по поводу необходимости создания специальных подразделений правоохранительных органов по борьбе с торговлей людьми.

Библиографический список

1. *Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности.* https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml 1.

2. Данные ГИАЦ МВД РФ о состоянии преступности в России за январь - декабрь 2016 г., 2017 г., 2018 г., 2019 г., 2020 г. https://мвд.рф/mvd/structure1/Centri/Glavnij_informacionno_analiticheskij_cen

Bibliographic list

1. *Protocol on the Prevention, Suppression and Punishment of Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime.*
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml 1.

2. Data of the GIAC of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation on the state of crime in Russia for January - December 2016, 2017, 2018, 2019, 2020.
https://мвд.рф/mvd/structure1/Centri/Glavnij_informacionno_analiticheskij_cen

ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Пимакова Ольга Геннадьевна

*Преподаватель кафедры уголовного права,
криминологии и психологии
Орловского юридического института
МВД России имени В.В. Лукьянова*

Торговля людьми, как крайне опасная форма преступного посягательства, всегда была признана проблемой, носящей международный характер. Самая распространенная цель совершения указанного деяния – это получение экономической выгоды, доход от которой по различным данным ежегодно составляет 150 миллиардов долларов США. Учитывая масштабность данного преступления, страны мира предпринимают огромные усилия для борьбы с ним, совершенствуют нормативно-правовые акты, устанавливают преграды для его совершения.

Ключевые слова: торговля, несовершеннолетние, женщины, эксплуатация, вербовка.

HUMAN TRAFFICKING: CRIMINOLOGICAL ASPECTS

Pimakova Olga

*Lecturer of the Department of Criminal Law,
Criminology and Psychology Oryol Law
Institute of the Ministry of Internal
Affairs of Russia named after V. V. Lukyanov*

Human trafficking, as an extremely dangerous form of criminal encroachment, has always been recognized as an international problem. The most common purpose of committing this act is to obtain economic benefits, the income from which, according to various sources, amounts to 150 billion US dollars annually. Given the scale of this crime, the countries of the world are making great efforts to combat it, improve regulatory legal acts, and establish barriers to its commission.

Key words: trafficking, minors, women, exploitation, recruitment.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 24.05.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.06.2022թ.

К ВОПРОСУ О ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ

Проваторова Ксения Васильевна

*Преподаватель кафедры уголовного процесса
учебно-научного комплекса по предварительному
следствию в органах внутренних дел
Волгоградской академии МВД России,
майор полиции*

Проблема торговли людьми остается одной из ключевых проблем национального уровня не только в Российской Федерации, но и в многочисленных странах мира, которые активно стараются противодействовать траффингу. Риск потерять свободу и оказаться объектом незаконных манипуляций велик не только для отдельных маргинальных и социально неблагополучных по разным причинам групп населения, проблема торговли людьми затрагивает значительную часть общества, включая как мужчин, так и женщин, подростков и детей. Рассматриваемая тема имеет резонансное значение, проблема торговли людьми накладывает отпечаток на политическую и социально-экономическую сферы жизни общества в целом и требует дальнейшей разработки механизмов защиты и оказания помощи лицам, оказавшимся жертвами подобного рода преступлений.

В настоящее время более 40 млн. человек в мире подвергаются современным формам рабства, из них 71% — девочки и женщины [1].

В рамках глобализации общества и общественных процессов борьба с траффингом обретает межнациональный и транспограничный характер, ее исследованием, а также возможностями предотвращения и искоренения занимаются в различных государствах Европы и США, в том числе в Российской Федерации.

В научных трудах, посвященных рассмотрению вопроса торговли людьми, современными авторами высказываются различные точки зрения, раскрывающие данное понятие и дающих ему субъективную, не лишенную эмоционального окраса, оценку.

Так, по мнению ряда авторов, торговля людьми представляется как «современная форма рабства, которая сопровождается самыми циничными и

жестокими нарушениями прав человека. Человек становится объектом манипулирования, к нему применяется право собственности, как к вещи»[2].

В памятке МВД России, созданной в целях информирования населения Российской Федерации, торговля людьми определяется в качестве «серьезной социальной проблемы, представляющей опасность для фундаментальных прав человека: на жизнь, на свободу передвижения, на то, чтобы не подвергаться пыткам»[3].

Официальное толкование понятия «торговля людьми» также зафиксировано статьей 3 Протокола «О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее», дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности, и обозначает «осуществляемые в целях эксплуатации вербовку, перевозку, передачу, укрывательство или получение людей путем угрозы силой или ее применения или других форм принуждения, похищения, мошенничества, обмана, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путем подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое лицо»[5].

При этом эксплуатация включает в себя следующие ключевые моменты:

-эксплуатацию проституции других лиц или другие формы сексуальной эксплуатации (сводничество, склонение или совращение в целях проституции другого лица, даже с его согласия; содержание дома терпимости или управление им, сознательное финансирование и участие в финансировании дома терпимости; сдача в аренду или наем здания либо другого места, достоверно зная, что они будут использоваться в целях проституции третьими лицами и т.д.);

-принудительный труд или услуги;

-рабство или обычаи, сходные с рабством;

-подневольное состояние или извлечение органов.

В настоящее время на международном уровне появилось современное понятие «траффикинг», которое обозначает «эксплуатацию человека (как товара) для получения финансовой и другой выгоды» [4].

В действующем уголовном законодательстве Российской Федерации ответственность за осуществление торговли людьми появилась в 2003 году, когда ввели статью 127.1 («Торговля людьми») Уголовного кодекса Российской

Федерации. Раскрывая данный юридический термин, отечественный законодатель указал, что оно выражается в купле-продаже человека и иных сделках в отношении его, включив в их перечень такие действия как вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение. Таким образом, Россия обозначила свою гражданскую позицию в вопросе противодействия торговле людьми и выполнила обязательства на международном уровне, присоединившись к реализации законодательных положений следующих документов:

- Конвенции о рабстве 1926 года (Конвенция о борьбе с работорговлей и рабством);

- Дополнительной конвенции об упразднении рабства, работорговли, институтов и обычаев, сходных с рабством;

- Конвенции о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами 1949 года.

Дальнейшее совершенствование законодательства в России в сфере торговли людьми нашло воплощение в Постановлении Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 24 декабря 2019 года № 58 «О судебной практике по делам о похищении человека, незаконном лишении свободы и торговле людьми», где даны конкретные разъяснения о том, что собой представляет купля-продажа человека, а также конкретизированы иные действия, отнесенные к торговле людьми, что стало положительным моментом в решении многих вопросов правоприменительной практики.

Однако, несмотря на принятые нормативно-правовые положения и действия правоохранительных органов в борьбе с указанными преступлениями, их раскрываемость остается невысокой. Анализ судебной практики свидетельствует, что в 2021 году в Российской Федерации осуждено за совершение преступлений по части 2 статьи 127.1 Уголовного кодекса Российской Федерации всего 16 человек[6].

Отметим, что факторами, способствующими росту преступлений, предусмотренных статьей 127.1 УК РФ, выступает: гендерное неравенство, невозможность обеспечения со стороны государства равных возможностей всем гражданам, коррупция, уязвимость населения (финансовое положение лиц, потерявших основное место работы и не имеющих источников доходов, отсутствие профессии, безработица, незаконный иммиграционный статус), социальная изоляция определенных групп населения (бездомные, выпускники

детских домов, дети и подростки из неблагополучных семей), несовершенство судебной и правоохранительной систем в условиях экономического кризиса и смены экономической парадигмы, а также латентный характер совершаемых преступных деяний, что в совокупности становится серьезным препятствием на пути правоохранительных органов в осуществлении своих функций по обеспечению должной защиты и полноценной безопасности граждан, а также не позволяет объективно оценить масштабы развития преступлений, связанных с торговлей людьми на территории Российской Федерации.

Также необходимо отметить вариативность и многообразие такого преступления как торговля людьми, которое может включать в себя целый ряд нарушений прав человека с элементами эксплуатации, например, торговлю детьми, детскую порнографию и проституцию, попрошайничество, незаконное усыновление (удочерение), изъятие органов и тканей для трансплантации, привлечение к принудительным работам и услугам различного вида.

Так, в 2020 году при оценке установленных в сфере торговли людьми преступлений 99 % от общего числа выявленных преступных деяний оказались связаны с организацией и вовлечением в занятие проституцией, а также незаконным оборотом порнографических материалов[1].

Выделяют два основных типа современного рабства «сексуальное рабство» (эскорт, проституция, порнография) и «принудительный труд», который используется в таких сферах производства как создание и ремонт различных технических устройств (ноутбуки, компьютеры, мобильные телефоны и смартфоны) и их запчастей; производство одежды; рыбная ловля и других.

При этом некоторые схемы, используемые преступниками для осуществления данного вида преступлений, остаются неизменными и могут быть отнесены к категории «традиционных».

Рассмотрим наиболее популярные способы вовлечения жертв в торговлю людьми:

1. Интернет.

Интернет выступает не только местом для торговли людьми, но и местом поиска жертв. Соцсети, приложения, платформы для обмена музыкой, даже интерактивные видеоигры используются преступниками для обмана и завоевания доверия жертвы.

Например, террористические группировки часто принуждают обездоленных людей присоединиться к ним, завлекая великими идеалами, отказ от службы которым означает смерть.

2. Мошенничество и обман.

В таких ситуациях преступники могут выдавать себя за вербовщиков для бесплатного образования или удобной работы на малопрверенных фирмах. Обычному гражданину сложно самостоятельно проверить подозрительные предприятия, предлагаемые для осуществления работы, которые впоследствии оказываются прикрытием преступной деятельности.

3. Применение угрозы и применение насилия.

Прежде чем похитить человека при личной встрече преступник наблюдает и изучает поведение жертвы. Торговцы людьми обращают внимание на жертв, уязвимых из-за экономических трудностей, политической нестабильности, стихийных бедствий или по другим причинам.

4. Злоупотребление служебным положением или уязвимостью положения жертвы.

Часто жертвами торговцев людьми становятся те, кто соглашается на долговые обязательства в качестве условия будущего трудоустройства. Преступники могут также манипулировать долгами уже после начала экономических отношений, удерживая заработную плату или принуждая жертву брать в долг продукты питания, в долг снимать жилье или менять местожительства. Могут также иметь место манипуляции с долгами потерпевших от других людей.

5. Предоставление платежей или выгод для получения согласия лица, контролирующего другое лицо.

Жертвами торговли людьми могут быть мужчины и женщины, старые и молодые, российские граждане и иностранцы, лица с правовым статусом и без него. Торговля людьми - преступление международного характера, и раскрытие данной категории уголовных дел, несомненно, должно происходить в рамках международного сотрудничества России с другими странами, с обменом нормотворческим и правоприменительным опытом.

Нам представляется целесообразным в целях совершенствования системы мер противодействия в области торговли людьми организовать:

-увеличение и внедрение в различных регионах России анти-траффикинговых программ (информационных, экономических, политических и т.д.), в том числе программ помощи жертвам торговли людьми, программ по организации убежищ и приютов;

-активное вовлечение в решение проблемы торговли людьми государственных органов социальной сферы, таких как органы и учреждения Министерства образования, Министерства здравоохранения и социального развития, службы занятости населения, органы опеки и попечительства, службы социального патронажа, органы, занимающиеся реализацией молодежной политики, центры помощи семье и детям и другие;

-взаимодействие на национальном уровне с международными агентствами технической помощи и развития, которые являются носителями современного международного опыта и технологий по применению комплексного подхода, основанного на приоритете прав человека, и обладают значительным опытом координации действий на международной арене;

-повышение уровня знаний населения Российской Федерации о проблеме торговле людьми, способах и возможностях ее противодействия.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Краснов рассказал о ситуации с торговлей людьми на территории РФ [Электронный ресурс] <https://iz.ru/1242821/2021-10-29/krasnov-rasskazal-o-situacii-s-torgovlei-liudmi-na-territorii-rf> (дата обращения: 19.05.2022).

2. Жертвы работорговли, их эксплуатация и последствия [Электронный ресурс] <https://studwood.net/618519/sotsiologiya/zhertvy-rabotorgovli-ih-ekspluatatsiya-i-posledstviya> (дата обращения: 19.05.2022).

3. Осторожно, торговля людьми. Как не стать жертвой [Электронный ресурс] https://65.xn--b1aew.xn--p1ai/upload/site66/document_file/7WeP2vpvk2.pdf (дата обращения: 19.05.2022).

4. Траффикинг. Торговля людьми [Электронный ресурс] <https://present5.com/trafficking-torgovlya-lyudmi-chto-takoe-trafficking-n/> (дата обращения: 21.05.2022).

5. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности [Электронный ресурс] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml (дата обращения: 19.05.2022).

6. Уголовное судопроизводство. Данные о назначенном наказании по статьям УК [Электронный ресурс] <http://stat.xn----7sbqk8achja.xn--plai/stats/ug/t/14/s/17> (дата обращения: 19.05.2022).

BIBLIOGRAPHIC LIST:

1. Krasnov spoke about the situation with human trafficking in the territory of the Russian Federation [Electronic resource] <https://iz.ru/1242821/2021-10-29/krasnov-rasskazal-o-situacii-s-torgovlei-liudmi-na-territorii-rf> (date of appeal: 19.05.2022).

2. Victims of the slave trade, their exploitation and consequences [Electronic resource] https://studwood.net/618519/sotsiologiya/zhertvy_rabotorgovli_ih_ekspluatatsiya_i_posledstviya (accessed: 05/19/2022).

3. Beware, human trafficking. How not to become a victim [Electronic resource] https://65.xn--b1aew.xn--plai/upload/site66/document_file/7WeP2vpvk2.pdf (accessed: 05/19/2022).

4. Traffic. Human trafficking [Electronic resource] <https://present5.com/traffiking-torgovlya-lyudmi-chto-takoe-traffiking-n/> (accessed: 05/21/2022).

5. Protocol on the Prevention, Suppression and Punishment of Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime [Electronic resource] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml (date of application: 19.05.2022).

6. Criminal proceedings. Data on the appointed punishment under the articles of the Criminal Code [Electronic resource] <http://stat.xn----7sbqk8achja.xn--plai/stats/ug/t/14/s/17> (accessed: 05/19/2022).

К ВОПРОСУ О ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ

Проваторова Ксения Васильевна

*Преподаватель кафедры уголовного процесса
учебно-научного комплекса по предварительному
следствию в органах внутренних дел
Волгоградской академии МВД России,
майор полиции*

Данная статья посвящена проблеме торговли людьми, которая на современном этапе развития российского общества не теряет своей актуальности и серьезности, так как масштабность совершаемых преступлений указанной категории остается за рамками статистики. Латентный характер большинства преступных деяний, многообразие используемых преступных схем для эксплуатации жертвы создают особую сложность в раскрытии преступлений, предусмотренных статьей 127.1 Уголовного кодекса Российской Федерации.

Ключевые слова: траффинг, эксплуатация, обман, уязвимость, жертва.

ON THE ISSUE OF HUMAN TRAFFICKING

Provotorova Ksenia

*lecturer of the Department of Criminal Procedure
of the educational and Scientific complex on
preliminary investigation in the internal Affairs bodies
Volgograd Academy of the Ministry of Internal
Affairs of Russia, police Major*

This article is devoted to the problem of human trafficking, which at the present stage of development of Russian society does not lose its relevance and seriousness, since the scale of crimes committed in this category remains beyond the scope of statistics. The latent nature of most criminal acts and the variety of criminal schemes used to exploit the victim create a particular difficulty in solving crimes provided for in Article 127.1 of the Criminal Code of the Russian Federation.

Key words: traffic, exploitation, deception, vulnerability, victim.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 24.05.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.06.2022թ.

ОТДЕЛЬНЫЕ ВИДЫ СОУЧАСТИЯ ПРИ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Савенко Ирина Алексеевна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедры
уголовного права и криминологии
Краснодарского университета
МВД России,
полковник полиции*

Бикмашев Виталий Абдулхаевич

*к.ю.н., доцент, доцент кафедры
уголовного права и криминологии
Краснодарского университета
МВД России*

Наше государство находится на пути глобальных изменений во многих сферах общественной жизни. Политические, социальные и рыночные преобразования, внедрение новейших систем и технологий привели к росту уровня преступности. Больше всего на нестабильность системы реагирует та часть криминального мира, которая характеризуется высоким уровнем интеллекта, организованностью, коррупционной поддержкой, наличием современных технических средств и мощной финансовой базой. Речь идет, прежде всего, о деятельности организованных групп, маскирующих схемы преступного обогащения оболочкой предпринимательской, банковской, страховой, инвестиционной или иной легальной деятельностью.

Официальная статистика, отражающая состояние расследования зарегистрированных фактов преступлений, совершенных в составе незаконного вооружённого формирования, банды, преступного сообщества (преступной организации), в сфере торговли людьми также не утешительна. Так, примерно лишь пятая часть из зарегистрированных производств направляется с обвинительным актом в суд, а в более чем половине решения вообще не принимаются. [6] Такая опасная ситуация требует от правоохранительных органов выработки более слаженного и эффективного механизма противодействия торговле людьми.

Анализ социально-экономической обстановки, сложившейся в РФ, свидетельствует о дальнейшем обострении криминогенной ситуации, что в первую очередь связано с экономическим кризисом, падением производства, снижением жизненного уровня отдельных слоев населения. В преступную деятельность вовлекаются все более широкие слои населения, молодежь, растет

рецидивная и организованная преступность.

Проблема организованной преступности в последние годы стала предметом пристального изучения со стороны известных отечественных и зарубежных исследователей. Ученые и практики, труды которых посвящены исследованию проблемы организованной преступности, прежде всего, обращают внимание на численность организованных преступных формирований, межнациональные связи, профессионализм их преступной деятельности, оснащенность современным оружием и разного рода техническими приспособлениями, транспортом, средствами связи и прослушивания и тому подобное.

Преступная группа является низшим звеном в иерархической структуре преступной организации, ликвидация которой влечет разрушение преступного образования. Специфичность преступлений, совершаемых организованными преступными группами в целом, и их отдельных уголовных проявлений заключаются в уголовно-правовых особенностях, указанной преступной деятельности.

Как правило, данная группа структурированная, имеет руководителя, у каждого члена организации свои профессиональные обязанности, они действуют достаточно продолжительное время [4] и идут к единой цели осуществление траффкинга с целью получения прибыли. Наряду с вышеуказанными ролями соучастников, на постоянной основе часто привлекаются должностные лица из числа работников паспортно-визовой службы, таможенной службы и т.д.

По данным ООН, жертвами торговли людьми ежегодно становится 700 тыс. человек, среди которых женщины, мужчины, дети.

Годовая прибыль от торговли людьми по некоторым оценкам экспертов колеблется в пределах 60-ти миллиардов долларов США.

Это говорит о том, что данный преступный вид деятельности представляется как организованная транснациональная преступность и по своим масштабам не уступает торговле оружием и наркотиками.

12 декабря 2000г. в Палермо был подписан Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, который дополнил «Конвенцию против транснациональной организованной преступности»[1].

В ст. 3-ей Протокола дано понятие торговли людьми:

а) термин «торговля людьми» означает осуществление в целях эксплуа-

тации вербовку, перевозку, передачу, укрывательство или получение людей путем угрозы силой или других форм принуждения, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путем подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое лицо. Эксплуатация может приобретать форму проституции, иные формы сексуальной эксплуатации, форму принудительного труда, рабства или обычаев, сходных с рабством, подневольного состояния или извлечения органов;

в) согласие жертвы торговли людьми на запланированную эксплуатацию не принимается во внимание, если было использовано любое из средств воздействия, указанного выше;

с) вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение ребенка для целей эксплуатации считается торговлей людьми даже в том случае, если они не связаны с применением какого-либо из вышеуказанных средств воздействия;

d) ребенком считается любое лицо, не достигшее 18-летнего возраста.

Уголовный кодекс Республики Армения в главе 17 «Преступления. Направленные против свободы, чести и достоинства личности», предусматривает ответственность за похищение человека (ст.131 УК); траффикинг или эксплуатацию человека (ст.132 УК); траффикинг или эксплуатацию ребенка или лица, лишенного по причине психического расстройства возможности осознавать характер и значение своего деяния или руководить им (132² УК); пользование услугой находящегося в состоянии эксплуатации лица (ст.132³ УК); незаконное лишение свободы (ст.133 УК). [3]

В Уголовном кодексе РФ, кроме ответственности за торговлю людьми (127¹ УК), предусмотрена ответственность за похищение человека (ст.126 УК); незаконное лишение свободы (ст.127 УК), использование рабского труда (ст.127² УК), вовлечение в занятие проституцией (ст.240УК), получение сексуальных услуг несовершеннолетнего (ст.240¹ УК); организация занятия проституцией (ст.241 УК); использование несовершеннолетнего в целях изготовления порнографических материалов или предметов (242² УК). [2]

В качестве квалифицированных и особо квалифицированных признаков, в выше перечисленных преступлениях, выступают группа лиц по предварительному сговору и организованная группа.

В соответствии с ч.2 ст.41 УК Республики Армения и ч.2 ст.35 УК Российской Федерации под группой лиц по предварительному сговору следует

понимать противоправные действия, которые были заранее оговорены лицами о совместном совершении преступления. [3]

Группа лиц по предварительному сговору предполагает наличие:

- 1) предварительной договоренности;
- 2) умышленной формы вины.

Предварительная договоренность - это соглашение на совместную деятельность. Соглашение может иметь место как непосредственно перед самым началом совместной преступной деятельности, так и быть отдаленным от него значительным промежутком времени, т.е. заранее.

Кроме того, если такая группа состоит из исполнителей, то необходимым условием является полное или частичное выполнение объективной стороны преступления, а также любой его стадии.

По законодательству Республики Армения (ч.2 ст.38 УК) в отличие от российского законодательства (ч.2 ст.33 УК) исполнителем может признаваться лицо, использующее для совершения преступления другое лицо, действующее по неосторожности, способное нести уголовную ответственность.

Организованная группа, согласно ч.3 ст.41 УК Республики Армения и ч.3 ст.35 УК Российской Федерации, это устойчивая группа лиц, заранее объединившихся для совершения одного или нескольких преступлений. Из данного определения необходимо выделить специфические признаки:

- 1) устойчивость;
- 2) предварительная объединённость;
- 3) нацеленность на совершение одного или нескольких преступлений.

Под предварительной объединённостью следует понимать выраженную заранее в любой форме договоренность двух или более лиц в намерении объединить свои действия для совершения одного или нескольких преступлений.

Совершение одного или нескольких преступлений предполагает реализацию как тождественных, так и разнородных преступных посягательств.

Если готовится совершение одного преступления, то оно, как правило, должно относиться к категории тяжкого или особо тяжкого преступления, требующего длительной и тщательной подготовки.

Судебная коллегия по уголовным делам Ставропольского краевого суда № 22-393/2015 установила, что собранными по делу доказательствами подтверждено создание и руководство Муляр О.А. преступной организацией, в

целях совместного совершения нескольких тяжких и особо тяжких преступлений в период с 2012 года по январь 2015 года. В состав группы входили Багмет М.В., Эдикова М.З., занимающиеся подыскиванием девушек, вербовкой, перевозкой, продажей и передачей их для занятия проституцией, Аверьянова А.В. и Сидорова И.А., являющихся администраторами гостиницы и сауны, водители-охранники.

В тот же период Муляр О.А., Гайсанов И.А., Багмет М.В., действуя в составе организованной группы, осуществляли торговлю людьми и вовлекали детей и женщин в занятие проституцией. А. указала, что проживала в квартире № **дом **, по улице** в городе Ставрополе, которую арендовала Муляр О.А. для проживания купленных девушек. В указанной квартире также проживали другие девушки, оказывавшие услуги сексуального характера в саунах и других заведениях города. Все денежные средства, заработанные девушками за оказание услуг сексуального характера, передавались водителями-охранниками Муляр О.А. вместе с записями, которые находились лично у последней. [5]

Из приведенного примера следует, что преступная организация длительное время осуществляла свою преступную деятельность посредством совершения нескольких разнородных преступлений: торговля людьми, организация и вовлечение в занятия проституцией, характеризуется постоянством состава и вовлечением в свою организацию лиц, использующих свои профессиональные навыки и возможности служебной деятельности.

Таким образом, следует сделать вывод, что по уголовному законодательству России и Республики Армении понятие организованной группы (преступного сообщества) имеет ряд одинаковых признаков - преступная деятельность, которая характеризуется сплоченностью, устойчивостью, совершением тяжких или особо тяжких преступлений под единым руководством.

Литература:

1. Принята в г. Нью-Йорке 15.11.2000 Резолюцией 55/ 25 на 62-ом пленарном заседании 55-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН (с изм. от 15.11.2000). Документ предоставлен правовой системой КонсультантПлюс // www.consultant.ru (дата обращения 31.05.2022).

2. Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: Проспект, 2022. 384с.

3. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: // https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472 (дата обращения 24.05.2022).

4. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10.06.2010 N 12 (ред. от 29.06.2021) «О судебной практике рассмотрения уголовных дел об организации преступного сообщества (преступной организации) или участия в нем (ней)» [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL:// <https://www.vsrfl.ru/documents/own/8134/> (дата обращения 23.05.2022).

5. Апелляционное определение № 22-393/2015 от 12 февраля 2015 г. по делу № 22-393/2015 [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: https://sudact.ru/regular/doc/vedkta1RxMLC/?regular-txt=приговор+торговля+людьми+организованной+группой+лиц.®ular-case_doc=®ular-lawchunkinfo=Статья+127.1.+Торговля+людьми%28УК+РФ%29®ular-date_from=01.08.2019®ular-date_to=30.04.2022®ular-workflow_stage=®ular-area=®ular-court=®ular-judge=&_id=1654191649597&snippet_pos=6122#snippet (дата обращения 28.05.2022).

6. Состояние преступности в России за 2020 год : сборник. - М.: МВД РФ, 2020. - С. 3.

ОТДЕЛЬНЫЕ ВИДЫ СОУЧАСТИЯ ПРИ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Савенко Ирина Алексеевна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедры
уголовного права и криминологии
Краснодарского университета
МВД России,
полковник полиции*

Бикмашев Виталий Абдулхаевич

*к.ю.н., доцент, доцент кафедры
уголовного права и криминологии
Краснодарского университета
МВД России*

В статье рассмотрены виды соучастия в форме группы лиц по предварительному сговору и организованной группы, предусмотренные в качестве

квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков состава преступления предусматривающего уголовную ответственность за торговлю людьми по уголовному законодательству России и Республики Армения, выявлены их отличительные признаки.

Ключевые слова: торговля людьми, траффинг, группа лиц по предварительному сговору, организованная группа, жертвы торговли людьми.

CERTAIN TYPES OF COMPLICITY IN HUMAN TRAFFICKING UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF ARMENIA AND THE RUSSIAN FEDERATION

Savenko Irina

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Criminal Law and Criminology Krasnodar
University of the Ministry of Internal
Affairs of Russia*

Bikmashev Vitali

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Criminal Law and Criminology Krasnodar
University of the Ministry of Internal
Affairs of Russia*

The article considers the types of complicity in the form of a group of persons by prior agreement and an organized group, provided as qualifying and especially qualifying signs of a crime providing for criminal liability for human trafficking under the criminal legislation of Russia and the Republic of Armenia, their distinctive features are revealed.

Key words: human trafficking, trafficking, group of persons by prior agreement, organized group, victims of human trafficking.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 25.05.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.06.2022թ.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Сорокун Николай Сергеевич

*Доцент кафедры уголовного права
и криминологии Ростовского
юридического института МВД России
кандидат юридических наук,
полковник полиции*

Конституция Российской Федерации признает и гарантирует права и свободы человека и гражданина. Человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина - обязанность государства. Основные права и свободы человека неотчуждаемы и принадлежат каждому от рождения. Все равны перед законом вне зависимости от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям, а также других обстоятельств [1].

Истоки развития торговли людьми берут начало в X веке, согласно праву того времени, основами регулирования торговли людьми, составляло лишение права быть свободными, ограничение в правах, выборе определенных действий, что способствовало процветанию и самому выгодному товарообороту.

В качестве одного из наиболее опасных преступлений, связанных с посягательством на свободу человека, является торговля людьми. Несмотря на то, что такого рода деяния является признаком далёкого прошлого, на сегодняшний день это явление не исчезло и возрождено в современных условиях как один из способов получения преступных доходов. Проблема торговли людьми и связанных с ними преступлений остро стоят перед международным сообществом.

В Российской Федерации торговля людьми нашла свое отражение как на доктринальном, так и на законодательном уровне: в Уголовном кодексе

Российской Федерации (далее – УК РФ) она включена в главу «Преступления против свободы, чести и достоинства личности» [2].

С проблемой торговли людьми на протяжении многовековой истории сталкивается все мировое сообщество, при том, что данное противоправное деяние существовало всегда, принимая различные формы. Еще римскому праву было известно особо тяжкое преступление, посягающее на человеческую свободу и носившее название - «*plagium*». Оно обозначало похищение свободного человека и продажу его в рабство [3].

25 ноября 2008 года принят Федеральный закон «О внесении изменений в статью 127.1 Уголовного кодекса Российской Федерации» № 218-ФЗ, уточняющий определение «торговля людьми» и усиливающий ответственность за отдельные деяния, которые связаны с продажей людьми. Диспозиция нормы почти целиком воспроизводит понятие торговли людьми, которое дано в Протоколе «О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее», дополняющем Конвенцию против транснациональной организованной преступности (принят резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи ООН от 15 ноября 2000 года). [4], [5].

Противодействие торговле людьми в современном мире приобретает все большее значение, поскольку данная преступная деятельность приняла беспрецедентный размах не только в России

Торговля людьми на территории России – это почти всегда сексуальная эксплуатация женщин и детей, также жертвами этого становятся мигранты, нарушающие законодательство. Об этом заявил генеральный прокурор России Игорь Краснов на заседании Шанхайской организации сотрудничества (ШОС).

Игорь Краснов подчеркнул, что к настоящему времени в Российской Федерации созданы необходимые условия для успешного противодействия всем формам торговли людьми, включая соответствующие криминальные посягательства в отношении женщин и детей. Этому способствовала имплементация в национальное законодательство ратифицированных Россией норм Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности, Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, Факультативного протокола к Конвенции о правах ребенка, касающегося борьбы с торговлей детьми, детской проституцией и порнографией.

Генпрокурор России также отметил, что торговля людьми в России рассматривается как комплексное явление. «Проводимый регулярный мониторинг правоприменительной практики, связанной с траффикингом, свидетельствует, что чаще других его проявлений в России встречаются факты сексуальной эксплуатации женщин и детей. Например, в 2020 году преступления, связанные с организацией и вовлечением в занятие проституцией, а также незаконным оборотом порнографических материалов, составили 99 % от общего числа выявленных в сфере торговли людьми». Наряду с женщинами и детьми жертвами торговли нередко становятся лица, нарушившие законодательство при въезде и пребывании в государстве. Такие мигранты становятся легкой «добычей» преступников. В этой связи под постоянным контролем прокуратуры находятся вопросы соблюдения миграционного законодательства. Только в прошлом году по материалам прокурорских проверок в России возбуждено почти тысяча уголовных дел о преступлениях в сфере миграции. Эта проблема тесно связана с использованием по сути рабского труда, имеющего высокий уровень латентности, поскольку во многих случаях сами жертвы избегают контактов с правоохранительными органами. Важное место в системе профилактики преступлений, связанных с торговлей людьми, по мнению Генпрокурора России, занимает прокурорский надзор за исполнением законодательства в сфере здравоохранения. При проведении соответствующих проверок предотвращаются условия для совершения нарушений в сфере донорства, трансплантации органов и тканей человека, незаконного оборота биоматериала. В России законодательно закреплён запрет на куплю-продажу человеческих органов и тканей [6].

В соответствии с ч. 1 ст. 127.1 УК РФ торговля людьми - это купля-продажа человека либо его вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение, совершенные в целях его эксплуатации.

Часть 1 статьи 127.1 УК РФ чётко гласит о том, что торговля людьми является уголовно-наказуемым деянием только тогда, когда установлено, что преступник осуществлял предусмотренные данной нормой действия с целью эксплуатации человека. Такая цель в рассматриваемой норме уголовного закона – обязательный квалифицирующий признак торговли людьми.

Из всех перечисленных в законе действий, образующих торговлю людьми, только купля-продажа представляет собой торговлю в собственном смысле слова. Остальные действия, указанные в диспозиции ст. 127.1 УК РФ, не являются торговлей, а лишь облегчают ее совершение. Э.Б. Мельникова дает следующее разъяснение: «Торговля людьми признается оконченной с момента фактической передачи потерпевшего другому лицу, причем невыплата суммы по сделке в данном случае не имеет значения» [7].

С таким утверждением нельзя согласиться, так как купля-продажа предполагает получение платы за товар (как правило, в денежном эквиваленте). Г.К. Ищенко полагает, что: «Торговлю людьми следует считать оконченной с момента достижения договоренности о купле-продаже, при этом достаточно факта заключения сделки» [8]. И, наконец, третьи сторонники считают, что: «Торговля людьми завершена с момента передачи потерпевшего и получения вознаграждения» [9].

Преступление, предусмотренное ст. 127.1 УК РФ, совершается с прямым умыслом. Это означает, что виновный осознает противоправность и общественную опасность своего деяния (включая цель эксплуатации), будь то купля-продажа человека, его вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение, и желает их совершения.

Известно, например, что продажа новорожденных детей, как правило, не преследует цель эксплуатации (речь может идти о незаконном усыновлении, желании воспитывать ребенка, как своего). Но продажа ребенка матерью в связи с нежеланием нести расходы по его содержанию уже попадает под действующую редакцию ст. 127.1 УК РФ и считается наказуемой.

Торговля людьми является социальным явлением, характеризующимся высокой степенью общественной опасностью.

Исходя из положений Конвенции ООН «Против транснациональной организованной преступности» и дополняющего ее Протокола «О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее» эксплуатация потерпевшего, как составообразующий признак торговли людьми – это совершенные с корыстной целью использование труда или услуг, а равно изъятие органов или тканей потерпевшего, который по не зависящим от него причинам не может отказаться от выполнения работ, оказания услуг или от изъятия его органов или тканей.

Положительным шагом в процессе реформирования законодательства об ответственности за торговлю людьми следует признать отказ от криминализации торговли людьми, совершенной только в отношении несовершеннолетних, и включение в УК РФ новых норм об ответственности за торговлю людьми и использование рабского труда, а также ряда норм об ответственности за специальные виды эксплуатации человека: принуждение к изъятию органов или тканей человека для трансплантации, вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией» торговли людьми и использования рабского труда.

Большая часть случаев торговли людьми связана с совершением данного преступления посредством обманной вербовки потерпевших для работы за границей на предприятиях сферы обслуживания, в социальной сфере и т.п. и последующим принуждением их к занятию проституцией.

Объектом преступления, предусмотренного ст. 127.1 УК РФ является такая свобода человека, подразумевающая возможность не только свободно передвигаться в пространстве, но также выбирать по своему усмотрению место своего фактического нахождения, сферу приложения своих творческих, умственных, трудовых интересов и т.д. Объективная сторона охватывается тремя действиями: использование труда человека; осуществления в отношении данного человека полномочий собственника, то есть правомочия владения, пользования и распоряжения; невозможность со стороны человека отказаться от выполнения работы или услуги. Субъект преступления, предусмотренные ст. 127.1 УК РФ – общий. При рассмотрении субъективной стороны следует отметить, что деяние совершается с прямым умыслом. Отдельно рассмотрены вопросы определения цели совершения преступления и наличия мотива при осуществлении торговли людьми.

Совершение преступления, предусмотренного ст. 121.7 УК РФ обусловлено не только корыстью, но и достижениями своих личных интересов.

Литература

1. «Конституция Российской Федерации» (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020).

2. «Уголовный кодекс Российской Федерации» от 13.06.1996 № 63-ФЗ (ред. от 25.03.2022).
3. Панов В.П. Торговля женщинами и детьми. Российская юридическая энциклопедия. // Под ред. А.Я. Сухарева. – М., 1999.
4. Федеральный закон «О внесении изменений в статью 127.1 Уголовного кодекса Российской Федерации» от 25.11.2008 № 218-ФЗ
5. «Конвенция против транснациональной организованной преступности» (принята в г. Нью-Йорке 15.11.2000 Резолюцией 55/25 на 62-ом пленарном заседании 55-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН) (с изм. от 15.11.2000).
6. Официальный сайт Генеральной прокуратуры Российской Федерации: <http://www.genproc.gov.ru>
7. Мельникова Э.Б. Международное сотрудничество в сфере уголовной юстиции: учеб. пособие /Э.Б. Мельникова. М.: Проспект, 2016.
8. Ищенко Г.К. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия торговле людьми и использованию рабского труда: дис. ... канд. юрид. наук / Г.К. Ищенко - Ростов-на-Дону, 2013.
9. Глебов А.А. О торговле людьми или ином владении, пользовании, распоряжении человеком // Законодательство. 2013. №11.

Bibliography

1. «Constitution of the Russian Federation» (adopted by popular vote on 12.12.1993 with amendments approved during the all-Russian vote on 01.07.2020).
2. «Criminal Code of the Russian Federation» dated 13.06.1996 №. 63-FZ (ed. dated 25.03.2022).
3. Panov V.P. Trafficking in women and children. Russian Legal Encyclopedia. // Edited by A.Ya. Sukharev. – M., 1999.
4. Federal Law «On Amendments to Article 127.1 of the Criminal Code of the Russian Federation» dated 25.11.2008 №. 218-FZ
5. «Convention against Transnational Organized Crime» (adopted in New York on 15.11.2000 by Resolution 55/25 at the 62nd plenary meeting of the 55th session of the UN General Assembly) (with ed. dated 15.11.2000).
6. Official website of the Prosecutor General's Office of the Russian Federation: <http://www.genproc.gov.ru>
7. Melnikova E.B. International cooperation in the field of criminal justice: studies. manual / E.B. Melnikova. M.: Prospect, 2016.

8. Ishchenko G.K. Criminal law and criminological measures to counter human trafficking and the use of slave labor: dis. ... cand. jurid. Sciences / G.K. Ishchenko - Rostov-on-Don, 2013.

9. Glebov A.A. On human trafficking or other possession, use, disposal of a person // Legislation. 2013. №11.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Сорокун Николай Сергеевич

*Доцент кафедры уголовного права
и криминологии Ростовского
юридического института МВД России
кандидат юридических наук,
полковник полиции*

В статье рассматривается уголовно-правовой аспект торговли людьми с точки зрения российского законодательства, понятия, некоторых аспектов квалификации данного преступления. Торговля людьми представляет собой одно из наиболее опасных форм преступной деятельности, имеющей транснациональный характер. Проведена характеристика основных элементов состава преступления.

Ключевые слова: преступление, торговля людьми, эксплуатация человека, купля-продажа, вербовка, перевозка, передача, укрывательство.

CURRENT ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR HUMAN TRAFFICKING IN THE RUSSIAN FEDERATION

Sorokun Nikolay

*associate Professor, the Criminal
Law and Criminology, the Rostov Law
Institute of the Ministry of internal Affairs of
Russia, PhD in Law.*

The article examines the criminal-legal aspect of human trafficking from the point of view of Russian legislation, the concept, some aspects of the qualification of this crime. Human trafficking is one of the most dangerous forms of transnational criminal activity. The main elements of the corpus delicti are characterized.

Key words: crime, human trafficking, human exploitation, purchase and sale, recruitment, transportation, transfer, concealment.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 24.05.2022թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 15.06.2022թ.

THE METHODS OF CONSTITUTIONAL REGULATION

Shahnazaryan Norik

*Applicant of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of the NAS of the RA,
Lecturer of the Institute of International
Relations and Jurisprudence of the
“Haybusak” Yerevan University
Senior officer, captain of the operational
department of the RA Armed Forces unit No*

Introduction

The concrete methods of constitutional regulation are related mainly to the activity of norms and rules. It is often talked about two methods of legal regulation, persuasion and coercion, or about two other main ones, economic (creating favorable economic conditions) and administrative (directive, imperative method). However the methods of constitutional regulation can be classified in more detail. Such methods include **promotion, authorization, protection, coercion, demand, prohibition, assignment of responsibility, sanctions**, including adverse (positive sanctioning is also possible)¹.

The purpose of the article is to substantiate, that the constitution as the basis of legislation has the need for a clear definition of regulation methods. It is proposed to give constitutional legal regulations some flexibility, for example, by revealing the nature of direct and backward relations (constitutional regulation and opposition to it), specifying the main goals of these relations (establishing legal bases for the creation and distribution of public values) and elements (components), among which the latter are formed (person, different collectives, state and society).

The scientific novelty lies in the fact that, for the first time, the article provides a detailed explanation of the methods of constitutional regulation. The significance of each of them is analyzed using a systematized methodology.

In our opinion, the conducted research will be of great theoretical and practical

¹ Inwood M. Hermeneutics // Routledge Encyclopedia of Philosophy CD-ROM / General Editor Ed. Craig. Version 1.0 London, 1998; Palmer R. E. Hermeneutic: Interpretation theory in :Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer. Evanston, 1969, p. 12

importance in the context of the currently ongoing constitutional reforms, and will also be useful for the development of legal thought.

Basic Research

Norm-rules constitute the majority of norms in any constitution, regardless of whether they are expressed in the text of a consolidated constitution, judicial precedent, or are a constitutional tradition. They prevail quantitatively. However, according to significance, the first place is occupied by norm-principles, norm goals, and program norms. In particular, they (and not the norms regarding the structure of the parliament, the terms of signing the law by the president, or the order of formation of the government) define the nature of the constitution, its real meaning for the population. At the same time, one should not abuse the inclusion of a large number of norms-principles, norms-goals, program provisions in the constitution. Their exact measurement is necessary, otherwise it can weaken the juridical significance of the constitution, turning the basic law into an essentially declarative or programmatic document².

The inequivalent nature of constitutional norms determines the different ways of their regulatory influence. Norm principles establish the basis of the activity of persons, bodies, organizations (i.e. as a final result, people, of which the bodies or organization consists), the rules are calculated for the regulation of specific social relations, the norms-goals, the program norms form the behavioral provisions³.

The Constitution, and therefore, its norms, can operate and be applied directly; they can also be applied through the adoption of other legal acts confirming the procedure for the application of constitutional norms. The direct impact of the constitution is of immense importance to society, having a direct impact on various aspects of it, including the spiritual life. Many norms and rules (regarding human rights, the structure of the parliament, the composition of the body, the resignation of the president, etc.) are in effect immediately.

However, not all norms of modern constitutions can have direct regulatory significance.

² Leyh G. Toward a Constitutional Hermeneutics // American Journal of Political Science/ 1988.vol 32, p.372.

³ Great Britain. Constitutions of the Countries of the World. M.Y., 1984.

In order to realize the social goals declared in the Constitution, it is necessary to adopt other laws, to carry out a huge organizational work (statutory determination of the minimum standard of living, approval of unemployment benefits, etc.), in order to truly ensure the dignity of the individual, it is necessary to establish material and other responsibility in case of degradation of dignity and honor, people appropriate long-term education, etc.

Numerous general and sometimes specific provisions of the Constitution need interpretation by constitutional control bodies⁴.

The methods used for constitutional regulation have not only a specific, targeted, but also a psychological effect on other persons [5, 12-13]. Rewards for success in work, science, culture, and other areas encourage similar behavior in the environment, and sanctions for misconduct force others to refrain from such actions.

Let us analyze in detail the methods of constitutional regulation.

1. Promotion is establishment of favorable conditions for a certain activity by the constitutional norm, support of certain behavior for the purpose of development of a given type of relationship.

2. The application of the **permission** method is characterized by a fair, but to a certain degree, neutral attitude towards the actions of the subject of law, citizen, voluntary union, state body, etc. In this case, the usual constitutional formulations are used: “may”, “is entitled”, “has the right” and so on. This method is widely used in the constitutional regulation of human and citizen rights. The Constitution provides citizens with certain rights (for example, the right to association or freedom of speech), but the citizen can exercise these rights at his own discretion⁵.

3. The protection method is used to ensure the stability of public relations formed or formed by constitutions, to protect the existing order. In this case, the constitution usually uses “protection”, “defense”, “security”, “immunity” and other words.

4. The method of coercion is the imposition of an obligation to act on a person, body, organization in a certain way and not in another way. Such are, for example,

⁴ Constitutional Reform Act 2005. L, 2005. Chap.4.

⁵ Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М., 1996. С. 10.

the constitutional obligations of citizens to pay taxes or obtain a certain level of general education (not the same in different countries). On the face of it, the imposition method is similar to the claim method discussed below. The attribution of a constitutional duty to a person means that he can be required to fulfill that duty. However, these two actions can be identical, and they can also differ, including according to time and according to subjects. For example, in many countries there is a constitutional duty to defend the homeland.

5. The **demand method** is a concrete and strict appeal to the subject of constitutional-legal relations with the exhaustion of the adverse consequences provided for by the sanctions. The requirements of proper behavior express the active interest of the creators of the Constitution (and therefore, presumably, society) in a certain type of activity. It is not only the assignment of duties, but also the prompting of that duty in an active and proper manner. Such are, for example, the requirements for dismissal from office in the event of the parliament's expression of no confidence in the minister or the leader of the parliament in a parliamentary republic. "Requirement", "required" or similar words are very rarely used in constitutions. Usually, when expressing demands, strict wording of the articles is used, not allowing other interpretations of them, other methods of actions or any exceptions (which happens in case of application of the coercion method).

6. **Prohibition method** is an effective form of strongly negative attitude of the creators of the constitution towards this or that phenomenon, behavior, actions. Such actions or behavior are considered harmful, corrosive to society, the state, and other subjects of constitutional-legal relations.

7. A method of assigning **responsibility**: obligation to warn about adverse consequences in case of certain actions, abstinence from them and non-fulfillment of obligations. The latter circumstance distinguishes this method from the method of coercion. No matter how they approach the constitutional responsibility (from narrow positions, not only constitutional-legal norms, but also other norms serve as the basis of such responsibility for the protection of the constitutional structure by the means provided by the constitution or broadly), the method of constitutional responsibility, like any legal responsibility, is a state-legal influence, as a result of which the violator of constitutional norms suffers adverse consequences. The threat of adverse consequences, both constitutional and some other, is one of the important means of forcing compliance with legal norms.

CONCLUSION

Thus, the application of constitutional regulation methods is conditioned by various public demands and is based, as a rule, not on a particular, single fact, but on the totality of facts, which have a complex structure and are related to the economy, social development politics and ideology at the same time. Currently, in the context of constitutional reforms, in the process of applying constitutional regulation methods, it is increasingly necessary to take into account the popular principles and norms of international law, which in a unique way “sanctify” not only the external, but also the internal mechanism of the operation of the constitution.

In our opinion, the application of constitutional regulation methods does not cause such difficulties as in other legal processes. It does not require much effort in terms of verifying the authenticity and legal validity of the method used. And it is natural, because the constitution is a codified act that meets the requirements of legislative technique, has the highest legal force and does not have any competing legal act. All this, however, does not exclude the need for a correct and justified choice of constitutional regulation methods and does not reduce the responsibility for incorrect application.

BIBLIOGRAPHY

1. Inwood M. Hermeneutics // Routledge Encyclopedia of Philosophy CD-ROM / General Editor Ed. Craig. Version 1.0 London, 1998; Palmer R. E. Hermeneutic: Interpretation theory in :JSchleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer. Evanston, 1969, p. 12.
2. Leyh G. Toward a Constitutional Hermeneutics // American Journal of Political Science/ 1988.vol 32, p.372.,
3. Great Britain. Constitutions of the Countries of the World. M.Y., 1984.
4. Constitutional Reform Act 2005. L, 2005. Chap.4.
5. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М., 1996. С. 10.
6. Манов Г.Н. Гражданское общество и правовое государство: предпосылки формирования. М., 1991. С 12-13,
7. Степанков И.М. конституция и политика. М., Наука, 1984,

THE METHODS OF CONSTITUTIONAL REGULATION

Shahnazaryan Norik

*Applicant of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of the NAS of the RA,
Lecturer of the Institute of International
Relations and Jurisprudence of the
“Haybusak” Yerevan University
Senior officer, captain of the operational
department of the RA Armed Forces unit No*

The article is devoted to the issues related to the identification and specification of constitutional regulation methods. In particular, the methods and subject matter of the regulation of constitutions were subjected to a comprehensive and comparative legal analysis, the characteristics of each of them as well as the main trends of modern constitutional developments were studied. The subject of the study is the “broad” and “narrow” concepts of constitutional regulation methods that exist in the professional literature. This issue is more clearly defined in terms of the constitutions of the developed legal system (for example, Germany, France, Italy, Poland, etc.).

Constitution is one of the important sources of law. That is why the typical methods of law regulation are also typical for the constitution, which were the subject of this article's research. The constitution is a special source of law, at the same time also according to its content. The regulation of the foundations of the relationship between the person, the collective, the state and the society gives constitutional norms a character of a high degree of generalization. On the other hand, the constitution is a specific political, ideological and legal document. The studies that we have carried out show that, in addition to the norm-rules that make up the main content of the constitution, there are many norm-principles, goal-oriented norms, norm-definitions, norm-approvals, program norms. They reflect the peculiarities of constitutional regulation methods.

Key words: object of constitutional regulation, subject of constitutional research, legal regulation, legal status of a person and a citizen, fundamentals of

socio-economic relations, status of state bodies, constitutional legal regulations, legal provisions, political regime.

МЕТОДЫ КОНСТИТУЦИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Шахназарян Норик Эдикович

*Соискатель Института философии,
социологии и права НАН РА,
Преподаватель Института международных
отношений и юриспруденции
Ереванского Университета «Айбусак»
Старший офицер оперативного отдела
воинской части № ВС РА, капитан*

Статья посвящена вопросам, связанным с выявлением и уточнением методов конституционного регулирования. В частности, всестороннему и сравнительно-правовому анализу были подвергнуты методы и предмет регулирования конституций, изучены особенности каждой из них, а также основные тенденции современного конституционного развития. Предметом исследования являются существующие в профессиональной литературе «широкие» и «узкие» понятия методов конституционного регулирования. Этот вопрос более четко определен в рамках конституций развитой правовой системы (например, Германии, Франции, Италии, Польши и др.).

Конституция является одним из важных источников права. Именно поэтому типовые методы правового регулирования характерны и для конституции, явившейся предметом исследования данной статьи. Конституция является особым источником права, в то же время и по своему содержанию. Регулирование основ взаимоотношений личности, коллектива, государства и общества придает конституционным нормам характер высокой степени обобщения. С другой стороны, конституция представляет собой особый политический, идеологический и правовой документ. Проведенные нами исследования показывают, что помимо норм-правил, составляющих основное содержание конституции, существует множество норм-принципов, целеполагающих норм, норм-определений, норм-утверждений, программных

норм. Они отражают особенности методов конституционного регулирования.

Ключевые слова: объект конституционного регулирования, предмет конституционного исследования, правовое регулирование, правовой статус человека и гражданина, основы социально-экономических отношений, статус государственных органов, конституционные правовые регулирования, правовые положения, политический режим.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 07.10.2022թ.

Ներկայացվել է տպագրության՝ 17.10.2022թ.

Գիտական հոդվածներին ներկայացվող պահանջներ

Նյութերն ընդունվում են համապատասխան բուհերի ամբիոնների, գիտահետազոտական հիմնարկների բաժինների երաշխավորության կամ մասնագետի կարծիքի առկայության դեպքում: Հոդվածները պետք է վերաբերվեն իրավագիտության ոլորտին, իսկ առանձին դեպքերում հանդիսանան գիտագործնական մեծ արժեք ներկայացնող ուսումնասիրություններ: Նյութին կից անհրաժեշտ է ներկայացնել հոդվածի վերնագիրը, համառոտագիրը՝ առնվազն 60 բառի սահմաններում, հեղինակի տվյալները և բանալի բառեր (առնվազն 5 բառ)՝ հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն: Նյութերի ծավալը որոշելիս՝ խնդրում ենք հիմք ընդունել հետևյալ պահանջները՝ տեքստը տպագրվում է սովորական A4 չափի թղթի վրա՝ 1,5 տողաչափով, հիմնական տեքստի տառերի չափը՝ 12, տողատակերի տառերի չափը՝ 10, լուսացքները՝ ձախից, վերևից, աջից և ներքևից՝ 2 սմ, Unicode տառատեսակով՝ «Arial Unicode», ռուսերեն և անգլերեն տեքստերը՝ Times New Roman տառատեսակով: Նորմատիվ ակտեր օգտագործելիս՝ տեքստում պետք է նշել դրա տեսակը, ընդունման ժամանակահատվածը, անվանումը: Տեքստում կարելի է նշել ակտի տեսակը, ամսաթիվը և առանց չակերտների կրճատ անվանումը, որը կտա ճիշտ պատկերացում փաստաթղթի մասին:

Նյութի առաջին էջում՝ վերնագրից հետո, նշվում են տեղեկություններ հեղինակի մասին, որոնք կարտացոլվեն մեր պարբերականում՝ հեղինակի անուն և ազգանունը ամբողջությամբ, պաշտոնը և աշխատանքի վայրը, առկայության դեպքում՝ գիտական աստիճանը և կոչումը: Գիտական հոդվածները կարող են ներկայացվել, որպես կանոն, առավելագույնը 15 էջի սահմաններում:

ՕՐԵՆՔԻ ՊԱՏՎԱՐ

Սրբագրիչներ՝ Կ. Սաֆարյան
Գ. Ռուսակովա
Ա. Քոչարյան

Корректоры: К. Сафарян

Г. Русакова

А. Кочарян

Ստորագրված է տպագրության 28.11.2022թ.

Չափսը՝ 70x100 1/16, թուղթ օֆսեթ N 1:

Ծավալ՝ 13 տպ. մամուլ: Տպաքանակ՝ 150:

Տպագրված է «ԼԻՄՈՒՇ ՍՊԸ»-ի տպարանում:

ք.Երևան, Դ.Մալյան 45:

հեռ.՝ 094-58-22-99, E-mail: info@limush.am